

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

Περίοδος Β'
Τεύχος 661
Παρασκευή
22 Μαΐου 1998
Δρχ. 500

28 ΜΑΙ. 1998

- Ο ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
- ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ:
ΚΛΥΔΩΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΣΚΙΑ
ΤΩΝ ΔΙΑΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ
- Ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ
ΤΟΥ «ΣΤΟΧΟΥ»
- ΙΝΔΟΝΗΣΙΑ:
ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΠΕΛΙΣΤΑ
ΝΤΑΡΙΟ ΦΟ ΣΤΟ ΑΝΤΙ

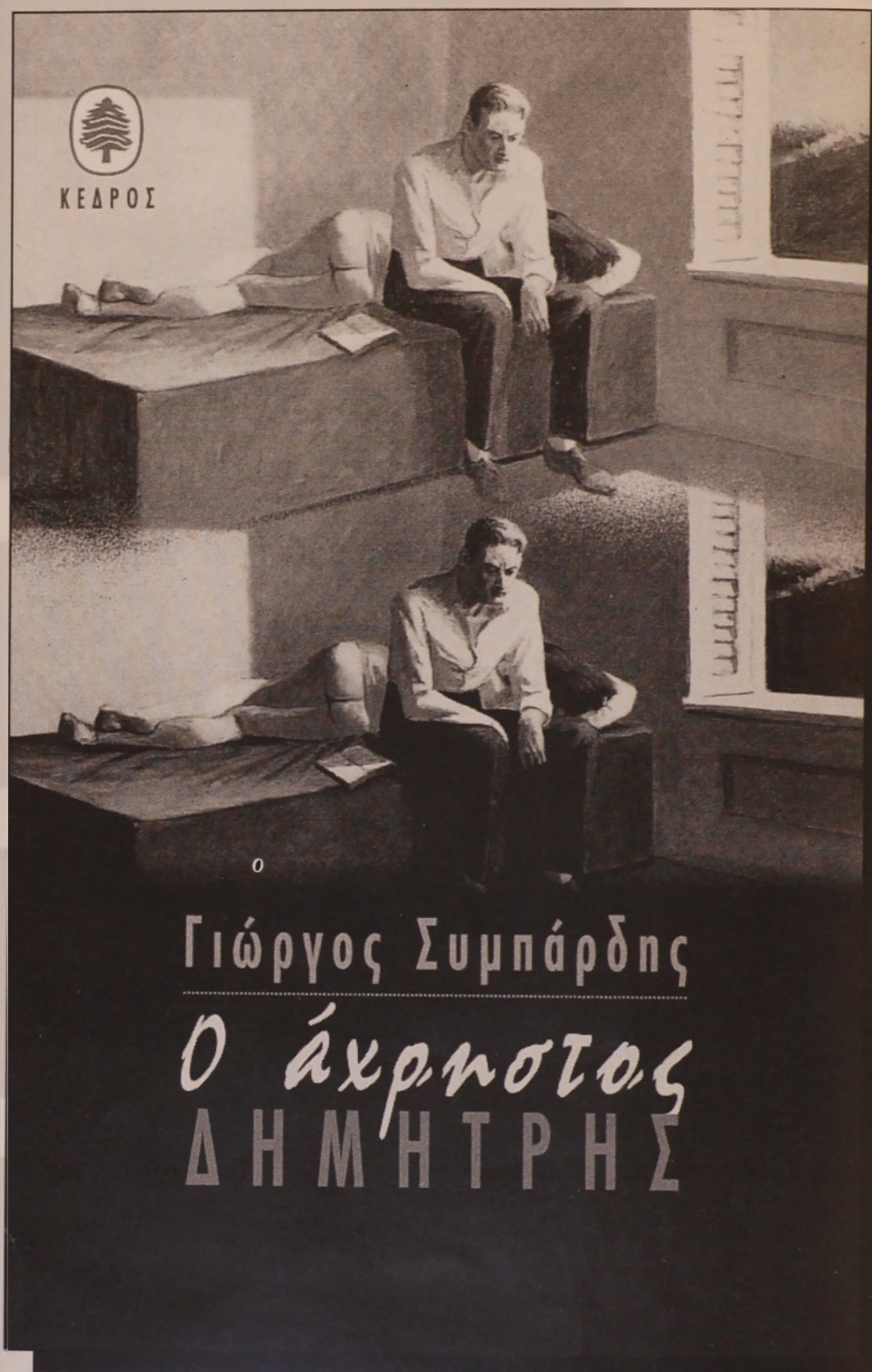
«Από
τους νεότερους
απουσιάζει
η πολιτική
συνείδηση»

Η ιστορία μιας μακρόχρονης
φιλίας ανάμεσα σε δύο άνδρες.

Ο ένας δικηγόρος ο άλλος
γκαρσόνι, ναυτικός, υπάλληλος
γραφείου ταξιδίων, μπάρμαν,
ηθοποιός. Οι δύο φίλοι
κουβεντιάζουν για τις γυναίκες,
σχετίζονται με μερικές,
σχετίζονται πολύ περισσότερο
μεταξύ τους, και κάποτε
φτάνουν να συγκατοικήσουν και
να ζήσουν στο σπίτι του ενός
και στον κόσμο του άλλου.

Οι χώροι στους οποίους
κινούνται είναι, εκ πρώτης
όψεως, γνώριμοι κι οι άνθρωποι
που συναντούν συνηθισμένοι.
Και γι' αυτό ίσως καταλήγουν οι
δύο φίλοι να πιστέψουν σ' έναν
παραλογισμό που τον
εκλαμβάνουν σαν το λογικότερο
συμπέρασμα: ότι όλοι οι άνδρες,
τουλάχιστον οι καλύτεροι
άνδρες –οι πιο πραγματικοί
κι οι πιο έξυπνοι– είναι τόσο
άχρηστοι όσο και οι ίδιοι.

Περίοδος Β' · Έτος 25ο · Τεύχος 661
Παρασκευή 22 Μαΐου 1998 · Δρχ. 500
**ΑΝΤΙ - ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ**

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα
Τηλ. 72.32.713-72.32.819 FAX: 72.26.107
ANTI ON-LINE: <http://www3.enet.gr/anti>
E-mail: anti@compulink.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Χρήστος Παπουτσάκης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Ηλίας Κανέλλης
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Δημήτρης Γκέκας
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Μάχη Γεωργιάδου
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΛΙΘΟΤΥΠ Α.Ε. Ιασίου 5, Περιστέρι
Τηλ. 57.22.201

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Ετήσια συνδρομή: 26 τεύχη., Εξάμηνη: 13 τεύχη
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εξάμ. 5.000 δρχ., Ετήσια 10.000 δρχ.,
Ετήσια Οργανισμών, Τραπεζών, κ.λπ.: 40.000 δρχ.
Φοιτητική ετήσια: 8.000 δρχ.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ΕΥΡΩΠΗ - ΜΕΣΟΓ. ΧΩΡΕΣ:

Εξάμ.: 38 δολ., Ετήσια: 75 δολ.,
ΗΠΑ - ΚΑΝΑΔΑΣ - ΑΣΙΑ - ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ:
Εξάμ. 44 δολ., ετήσια 88 δολ.

ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Χρήστος Παπουτσάκης
Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: ΔΡΧ. 500,

ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: ΔΡΧ. 1.000

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Για τα βιβλιοπωλεία
της Αθήνας: Περιοδικό ΑΝΤΙ,

για τα βιβλιοπωλεία της Β. Ελλάδας:

Κέντρο του βιβλίου - Α Πουλουκτσά και Σία Ε.Ε.
Λασσάνη 3, Θεσσαλονίκη, τηλ. (031) 285.857

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛ. 11 '98: ΤΟ ΑΝΤΕΣΤΡΑΜΜΕΝΟ '89; Ξύσε ξύσε, φάνηκε η ψηφιακή
τηλεόραση - του Αποκωδικοποιητή

ΣΕΛ. 14 ΚΛΥΔΩΝΙΣΜΟΙ ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ Η
κυβέρνηση, οι ιδιωτικοποιήσεις, η εσωκομματική αντιπολίτευση
και τα διαπλεκόμενα - του Τάσου Παππά

ΣΕΛ. 16 ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ: ΣΕ ΤΙ ΘΕΟ ΠΙΣΤΕΥΕΙ ΑΥΤΟΣ Ο
ΑΝΘΡΩΠΟΣ Ο «εκσυγχρονιστής» νέος αρχιεπίσκοπος και οι
αναχρονιστικές επιλογές του - του Νίκου Παπαδημητρίου

ΣΕΛ. 18 ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ: ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΕΝΟΧΟΣ Οι ευθύνες του
προφυλακισμένου δημάρχου Πειραιά - του Πειραιώτη

ΣΕΛ. 20 Ο ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ Η κοινωνία, η άρχουσα τάξη και κάποιες
δύσκολο να αντιστραφούν πρακτικές - του Στέλιου Μαλικούρη

ΣΕΛ. 22 ΜΙΑ ΠΑΣΧΑΛΙΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΕΣΥ Η δυστυχία του
να είσαι ασθενής - του Κωστή Χλουβεράκη

ΣΕΛ. 24 ΓΙΑΤΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΠΕΡΓΟΥΣ... ακόμη και με τις
τυφλές αντιστάσεις - του Δημήτρη Καΐση

ΣΕΛ. 25 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΝΤΑΡΙΟ ΦΟ Ο νομπελίστας
συγγραφέας σε μια σύντομη συνομιλία του με τη Νατάσσα
Ρουχωτά. Γράφουν και οι Λεων. Βαλασόπουλος, Ειρήνη Στάθη

ΣΕΛ. 31 ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΚΗΝΗ Ινδονησία: Πίσω από την εξέγερση - του Πλάμεν
Τόντσεφ. Ινδία: Η αβέβαιη ισορροπία δυνάμεων - της Κατερίνας
Καρύγιαννη

ΣΕΛ. 46 ΕΝΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ Για τη Βιβλιογραφία του
Φίλιππου Ηλιού - γράφει ο Σπύρος Ασδραχάς

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

Όταν έχω διάβασμα βαριέμαι, σελ. 4

ΛΟΓΙΚΗ ΚΙ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ

Γιώργος Φιλδισάκος, σελ. 5

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ

Αντήνωρ, σελ. 6

ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ

Σχόλια, σελ. 8

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Επιστολές, σελ. 38

ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ

Πολιτισμός, σελ. 40

ΒΙΒΛΙΟ

Κριτική, σελ. 63

ΚΑΙ ΤΑ ΛΟΙΠΑ

Απόστολος Διαμαντής, σελ. 66

•Εξώφυλλο:

Ο Ντάριο Φο, στην παράσταση
για την απελευθέρωση Σόφρι,
Μπομπρέσι, Πιетроστέφανι.

ΟΤΑΝ ΕΧΩ ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΒΑΡΙΕΜΑΙ

ΌΤΑΝ ΕΧΩ ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΒΑΡΙΕΜΑΙ παράφραζαν χιουμοριστικά οι μαθητές των παλιότερων εποχών τα αρχικά του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ), ο οποίος εξέδιδε και διένεμε δωρεάν στους μαθητές των σχολείων της χώρας όλα τα διδακτικά εγχειρίδια της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης. Η παράφραση δεν απηχούσε μόνο το (διεκδικούμενο από απαξιάπαντες τους μαθητές πλην κάθε σπασίκλα) δικαίωμα στην τεμπελιά, που και λόγω ηλικίας δικαιούνταν να θεωρούν δεδομένο. Ασύνειδα, παρέπεμπε στην πλήξη που προσέφερε το σχολείο στους μαθητές – πλήξη που αντισταθμιζόταν από την προσδοκία της επιτυχίας στα ΑΕΙ, τα οποία παρείχαν σχεδόν ασφαλή παιδευτική εξέλιξη, παράλληλα με τις όποιες επαγγελματικές προοπτικές.

ΟΙ ΣΗΜΕΡΙΝΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ συνεχίζουν να βαριούνται όταν έχουν διάβασμα. Αν θέλουν, όμως, να συνεχίσουν την πορεία προς τη γνώση, τουλάχιστον στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, είναι υποχρεωμένοι να διαβάζουν σκυλίσια. Συνήθως, όχι τα βιβλία του ΟΕΔΒ – εκτός, ίσως, από το βιβλίο της Ιστορίας, που οι υποψήφιοι οφείλουν πια να το μαθαίνουν απ' έξω αυτολεξεί. Τώρα, ο αγώνας για τη γνώση διεξάγεται στα φροντιστήρια – γι' αυτό και όταν απεργούν οι εκπαιδευτικοί στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς δεν ιδρώνει τ' αντί των μαθητών ούτε των γονιών τους: ο χρόνος για τη φροντιστηριακή προπαρασκευή μεγαλώνει. Και ο σκοπός αγιάζει τα μέσα.

ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΟΠΙΟ της εκπαίδευσης είναι, χωρίς αμφιβολία, παρηκμασμένο. Ο υπουργός Παιδείας και η κυβέρνηση, συνεπώς, δικαίως θέλουν να το αλλάξουν. Η ΟΝΕ δεν μπορεί να είναι ο μόνος στόχος της κυβέρνησης – την ίδια στιγμή, μάλιστα, που η εκπαίδευση είναι παράγων που καθορίζει σημαντικά τις οικονομικές εξελίξεις. Οι αλλαγές επιβάλλονται. Και η φιλοσοφία των συγκεκριμένων αλλαγών, δικαίως, έθεσε στο στόχαστρο το Λύκειο. Το έχουμε, άλλωστε, ξαναεπισημάνει: το Λύκειο, για να είναι αποτελεσματικό, οφείλει να αντιμετωπισθεί ως αυτοτελής βαθμίδα εκπαίδευσης και όχι ως προθάλαμος για τα ΑΕΙ. Και δεν πρέπει να προσφέρει μόνο γνώση, αλλά και διαμόρφωση πολιτών με αγωγή κοινωνική και πολιτική, και γενική επιμόρφωση.

ΔΥΣΤΥΧΩΣ, ΟΙ ΕΞΑΓΓΕΛΙΕΣ του υπουργού για ένα άλλο Λύκειο, παράλληλα με μια γενική αρχή που προβλέπει την εισαγωγή χωρίς εξετάσεις των μαθητών στο Πανεπιστήμιο, κρατά την ιδέα του αυτόνομου Λυκείου, την εννοεί όμως ως κενό κέλυφος. Η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων δεν συνδυάζεται ούτε με την αλλαγή στη φιλοσοφία της παρεχόμενης εκπαίδευσης ούτε το ρόλο του φροντιστηρίου τείνει να υποβαθμίσει. Ο διαγωνισμός των μαθητών, απλώς, μεταφέρεται και μέσα στο σχολείο, προκειμένου να πάρουν τους καλούς βαθμούς που θα χρειαστούν για να «χτυπήσουν» τη σχολή της αρεσκείας τους. Ο ανταγωνισμός των εισαγωγικών εξετάσεων γίνεται διαρκής ανταγωνισμός στο πλαίσιο της σχολικής διαδικασίας – χωρίς να διαφαίνεται ορατή υποβάθμιση του φροντιστηρίου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ, ΩΣΤΟΣΟ, φαίνεται ότι απαξιώνεται και το Πανεπιστήμιο. Χωρίς υποδομή, χωρίς αύξηση των πόρων που θα εξασφαλίσει την υποδομή, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα καλούνται να λύσουν αυτά τον γόρδιο δεσμό της αξιολόγησης του έμπυχου υλικού τους. Τι πιο ιδανικό κλίμα για την περαιτέρω υποβάθμισή τους;

ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ; Θα τολμήσουμε μία και μόνη. Η πολυδιαφημιζόμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα απ' όσα μπορεί να λύσει. Ο παιδευτικός ρόλος του σχολείου θα συνεχίσει να υποβαθμίζεται, παραχωρώντας το ρόλο του στους μαζικότερους μηχανισμούς παραγωγής γνώσης – και ιδιαίτερα στα ΜΜΕ. Και τα Πανεπιστήμια θα βρεθούν στη δυσάρεστη θέση, χωρίς χρήματα, να γίνουν βιομηχανίες παραγωγής πτυχιούχων χωρίς αντίκρισμα. Μόνοι κερδισμένοι, όσοι θα έχουν τη δυνατότητα να αναζητήσουν τη γνώση σε ξένα Ιδρύματα, πληρώνοντας αδρά. Αλλά από μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που μακροπρόθεσμα παραπέμπει στην αυτορρύθμιση που επιτάσσει η κοινωνία της αγοράς, τι μπορεί να περιμένει κανείς; Το πολύ πολύ, τη δικαίωση του κλίματος αναταραχής που χρόνια τώρα επιτείνει τα προβλήματα όλων των κλάδων της εκπαίδευσης.

αντί

ΛΟΓΙΚΗ Κ ΕΥΑΙΣΘΗΣΙΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ

ΠΟΛΙΤΙΚΟ

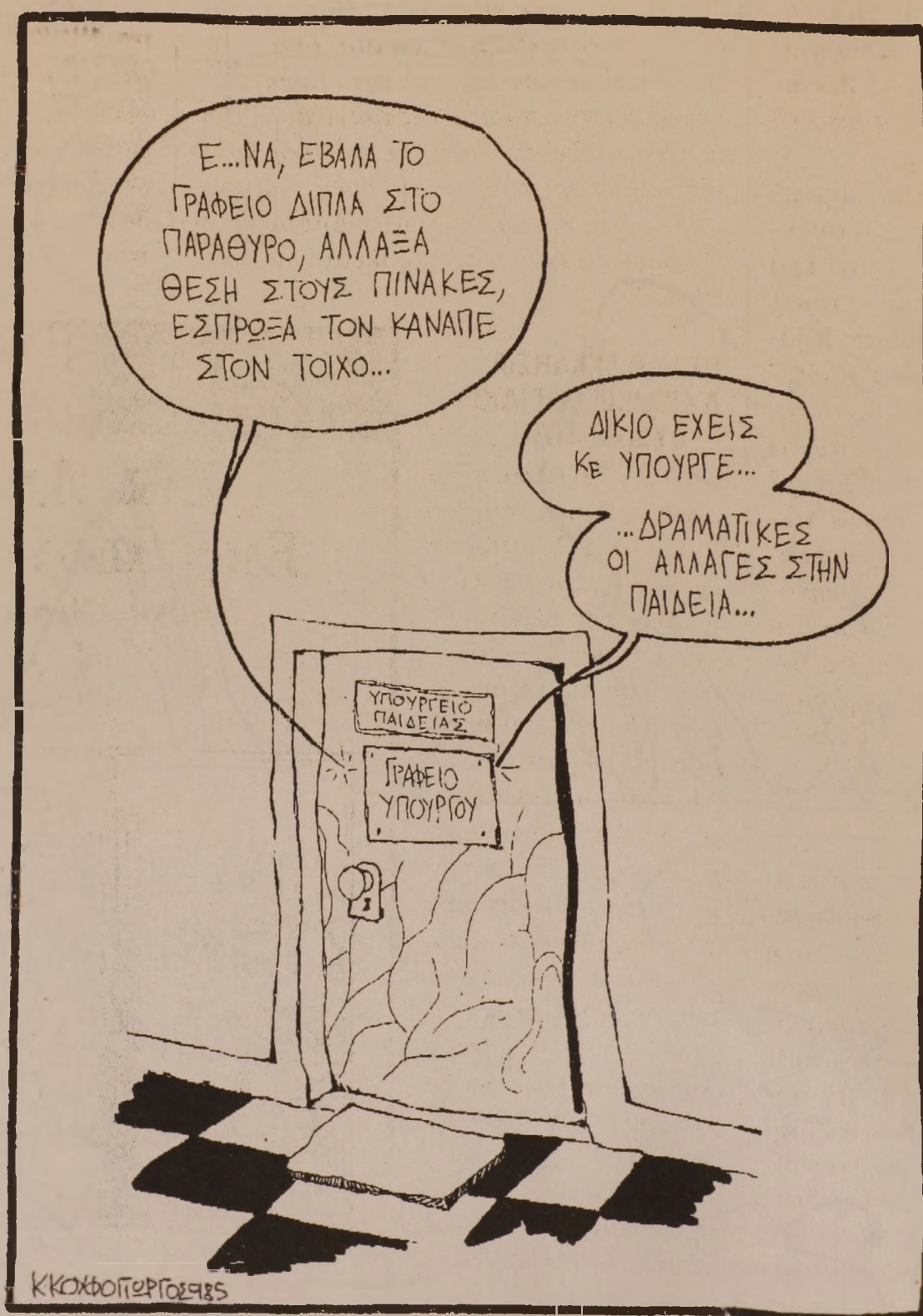
«Πακέτα» και βραχονησίδες

ΤΕΛΙΚΑ, πρότεινε ή δεν πρότεινε ο Μπιλ Κλίντον λύση-πακέτο που να καλύπτει και το Κυπριακό, και τα ελληνοτουρκικά (Αιγαίο, κ.λπ.) για τις σχέσεις Ευρώπης - Τουρκίας; Απάντηση: Ναι, σαφώς ναι... [Και αυτό μπορούν να το επιβεβαιώσουν δεκάδες δημοσιογράφοι, που παρακολούθησαν την κοινή πρεσκόμφορνας Κλίντον - Μπλαϊρ, στο Λονδίνο, παρουσία και του προέδρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ζακ Σαντέρ...]. Αλλά προτού αλέκτωρ φωνήσαι, κ.λπ., οι Αμερικανοί, το Σταίητ Ντηπάρτμεντ πιο συγκεκριμένα, άρχισαν να «αποπακετοποιούν»: Μας παρεξηγήσατε: Δεν είπαμε πως Κυπριακό και ελληνοτουρκικά είναι ένα ζήτημα, αλλά δύο ζητήματα που συνδέονται μεταξύ τους, με την έννοια ότι τυχόν πρόοδος στο ένα, έχει (μπορεί να έχει) θετικές επιπτώσεις στο άλλο, κ.λπ. Συνεπώς, δεν υπάρχει «νέα αμερικανική πολιτική», δεν προτείνουμε λύση-πακέτο.

ΩΣ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ που σύρονται οι γραμμές αυτές, δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να εξηγούν γιατί το Σταίητ Ντηπάρτμεντ αισθάνθηκε την ανάγκη να επανέλθει στην πρόταση Κλίντον, αποσαφηνίζοντας την αμερικανική πολιτική... Υπήρξαν, βέβαια, οι οργίλες δηλώσεις Πάγκα-

λου («δεν είμαστε μπακάλικο», «η Ευρώπη είναι μια μεγάλη περιπέτεια», σύμφωνα με την οποία «όλα τα θέματα της περιοχής θα πρέπει να τοποθετηθούν παράλληλα και ταυτόχρονα».

Π4ΚΙ), συνολικού κόστους 24 εκατ. δολαρίων. [Δεν είναι γνωστό αν ο κ. Α. Στολάκης ζήτησε να πληροφορηθεί τους «πυραύλους-κόλαση» θα πουλήσουν οι Αμερικανοί και στην Τουρκία

ΚΑΛΑ ΟΙ ΒΡΑΧΟΝΗΣΙΔΕΣ ΑΛΛΑ ΟΧΙ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΤΟΙΚΗΜΕΝΑ ΝΗΣΙΑ...

...ΚΑΙ ΕΝΩ όλα τα καμاتا της αντιπολίτευσης (συμπλέοντα, τη φορά αυτή, με τον Θ. Πάγκαλ) έβαλαν κατά Κλίντον, εδώ αμερικανός πρέσβης Ν. Μπερνς αποκάλυψε στον υφυπουργό Άμυνας Δ. Αποστολάκη ότι ο υπουργός Εξωτερικών Ολμπράιτ διαμήνυσε στον τουρκο ομόλογό του Ισμαήλ Τζεμ, ότι όλα τα πράγματα έχουν κάποιον όριο και, επομένως, «αποτελεί λάθος της τουρκικής πολιτικής» να θέτει θέμα κυριαρχίας ακόμα και για τοιχημένων ελληνικών νησιών! Το επιμύθιο ήταν σαφές: Δεν είμαστε τα φιλότουρκοι όσο νομίζετε. Και για να βεβαιώσει τον λόγο το αληθές, ο Μπερνς είπε στον κ. Α. Στολάκη ότι το αμερικανικό Πεντάγωνο γνωστοποίησε ήδη στο Κογκρέσο την πιθανή πώληση στην Ελλάδα 160 αντιτορματικών πυραύλων HELLFIRE II (AGM-II4KB) καθώς και 88 πυραύλους HELL-FIRE II (AGM-II4KI), συνολικού κόστους 24 εκατ. δολαρίων. [Δεν είναι γνωστό αν ο κ. Α. Στολάκης ζήτησε να πληροφορηθεί τους «πυραύλους-κόλαση» θα πουλήσουν οι Αμερικανοί και στην Τουρκία

ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ γεγονός ότι τα θέματα εξωτερικής πολιτικής δεν απασχόλησαν τη διήμερη (Παρασκευή και Σάββατο) συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ, όπου πεθαμένοι («Ανδρέα ζεις, σήκω να τους δεις»...) μπλέκονταν με τους ζωντανούς (τους διαδηλωτές της Ιονικής και των Αφορολογήτων) και όπου θέματα όπως η πορεία προς την ΟΝΕ και οι αναπόδραστες ιδιωτικοποιήσεις (είτε λέγονται «αποκρατικοποιήσεις» είτε «μετοχοποιήσεις») δεν έπαιξαν να «οχλούν» όχι μόνο τους κρατικοδίαιτους συνδικαλιστές, αλλά και στελέχη που διαπαιδαγωγήθηκαν με τη λογική ότι «το κρατικό είναι οικονομικά αποτελεσματικότερο, κοινωνικά δικαιότερο και πολιτικά προτιμότερο από το ιδιωτικό»...

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΕΝΟ Σάββατο, όμως, πραγματοποιήθηκε και η ανοιχτή συνέλευση του «Μετώπου λογικής κατά του εθνικισμού», από το βήμα της οποίας ακούστηκαν εξαιρετικά χρήσιμες προτάσεις για το χειρισμό θεμάτων εξωτερικής πολιτικής. Ο Λεωνίδας Κύρκος, επί παραδείγματι, υποστήριξε ότι τα διάδοχα «βέτο», σε κάθε τι που αφορά την Τουρκία, είναι όχι μόνο άγονα, αλλά και επιζήμια. «Προτείνουμε -κατέληξε- η χώρα μας να γίνει θερμός συνήγορος της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και, παράλληλα, να βοηθήσει, με θερμό τρόπο, στον εκδημοκρατισμό της ζωής στη γειτονική χώρα».

ΠΟΙΟΣ ΘΑ ΠΑΡΕΙ ΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ; ΙΔΟΥ Η ΑΠΟΡΙΑ...

ΦΥΣΙΚΑ, η σύνοδος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ δεν πήρε καμιά σημαντική απόφαση. Παρά το γεγονός ότι η πρωκομματική αντιπολίτευση ήταν απύθνητη, τη φορά αυτή... Ακόμα και ο υπουργός Αμυνας Α. Τσοχατσόπουλος συμφώνησε ότι «όσο και αν σοκάρει η λέξη ΟΝΕ, παραμένει μονόδρομος»... Κάποιοι αναζήτησαν να βρουν τα σημεία «διαφοροποίησής του» από τον πρωθυπουργό Κ. Σημίτη, αλλά δεν τα βρήκαν. Ωστόσο, υπήρξε και ένα ερώτημα, που τέθηκε από τον πρώην αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών, Γιάννη Λαμπή: «Ποιος θα πάρει την ψηφιακή τηλεόραση;». Την ίδια περίπου στιγμή, οι ιδιοκτήτες του ΜΕΓΑ (που κατέχουν το 42% της εταιρείας ψηφιακής τηλεόρασης ΝΟΒΑ), δεν απέκρυπταν την πρόθεσή τους -με ολοσέλιδη καταχώριση σε όλες τις κυριακάτικες εφημερίδες...- να επηρε-

άσουν τις κυβερνητικές αποφάσεις. Και η κυβέρνηση; Η κυβέρνηση απάντησε λέγοντας ότι η σοβαρότητα των θεμάτων δεν επιτρέπει βεβιασμένες ενέργειες. Κατάληξη: «Η κυβέρνηση θα προχωρήσει σε όλες τις απαραίτητες ρυθμίσεις, για να λειτουργήσει η αγορά της δορυφορικής/ψηφιακής-συνδρομητικής τηλεόρασης, με θεσμικό πλαίσιο που εξασφαλίζει τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου».

ΠΑΝΤΩΣ, την απύσχα εσωκομματική αντιπολίτευση του ΠΑΣΟΚ φρόντισε να αντικαταστήσει η κ. Δήμητρα Λιάνη-Παπανδρέου, με δηλώσεις της στην τουρκική Μιλιέτ: *Αν ζούσε ο Ανδρέας Παπανδρέου δεν θα είχε συμβεί η κρίση στα Ίμια... Αυτοί που κατέχουν σήμερα την εξουσία δεν εμφορούνται από τις ιδέες του Ανδρέα Παπανδρέου, ακολουθούν μια πολιτική δήθεν σοσιαλιστική, που, είναι, όμως, μακριά από το λαό και την κοινωνία. Διά ταύτα, η κ. Δήμητρα Λιάνη δεν πρόκειται να πολιτευθεί!*

ΟΤΑΝ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΔΙΕΚΔΙΚΕΙ ΜΕΡΙΔΙΟ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, ΤΟΤΕ...

ΚΑΤΑ ΤΑ άλλα, η ζωή προχωρεί, με τον αρχιεπίσκοπο κ. Χριστόδουλο να συγκεντρώνει τα εύσημα του εκδότη του ρατσιστικού Στόχου, αλλά και τις επισημάνσεις του συνταγματολόγου κ. Αριστόβουλου Μάνεση σε ό,τι αφορά τις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας. Ο συνταγματολόγος καθηγητής υπογραμμίζει ότι «αντιτασσόμενη η Εκκλησία στην αναθεώρηση του άρθρου 3 του Συντάγματος, δείχνει ότι εξακολουθεί να διεκδικεί μερίδιο εξουσίας». Αλλά, ακριβώς, επειδή «η εκκλησία δεν δικαιούται να διεκδικεί τη συμμεόρφωση της κρατικής εξουσίας προς τις απόψεις της», το άρθρο 3 θα πρέπει να αναθεωρηθεί.

Ο κ. Μάνεσης υπενθυμίζει (προς όλους...) ότι η κρατική εξουσία έχει

τη νομιμοποίηση της λαϊκής κυριαρχίας, προς την οποία δεν μπορεί να αντιταχθεί η άλλη εξουσία στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού πολιτεύματος.

ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ επισκόπηση του Δεκαπενθημέρου δεν μπορεί να αγνοήσει τη φοιτητική λαϊκή έγερση κατά του αιμοσταγούς Σουχάρτο, του (πρώην στρατηγού) και προέδρου της Ινδονησίας. Οι αμερικανοί ή οι βρετανοί υπήκοοι μπορούν να εγκαταλείπουν την Τζακάρτα και τις άλλες πόλεις της Ινδονησίας, αλλά οι τίτλοι του αμερικανικού Τύπου είναι εύγλωττοι: «Οι διαδηλωτές λένε στον Σουχάρτο: Παραιτήσου τώρα, όχι αργότερα» - «Οι φοιτητές καταλαμβάνουν το Κοινοβούλιο, σχηματίζουν σκιώδη κυβέρνηση και προεδρεύουν, για μια μέρα, των εργασιών της Βουλής», κ.ά. Το τέλος του Σουχάρτο είναι αναπόδραστο. Θα υποχρεωθεί να φύγει. Άλλως, τον περιμένει το «Επί ασπαλάθων»...

ANTHNΩP

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Σπάνια Ντοκουμέντα του
Ε.Α.Μ
(1944 - 1947)

Ιστορική Επιμέλεια - Εισαγωγή:
ΠΑΥΛΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Πρόλογος:
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΦΛΩΡΑΚΗΣ

ΠΡΟΟΙΚΗΜΟ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΑΒΒΑΤΟΣ

ΤΡΑΠΕΖΟΚΟΜΟΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΣΕΡΒΙΡΟΥΝ ΤΙΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥΣ

Σύμφωνα με τραπεζικούς συνδικαλιστές, η Ιονική και η Εμπορική παρήγγειλαν από κοινού μελέτη στην εταιρεία Μόνιτορ για το βέλτιστο μέλλον της Ιονικής. Το κόστος της μελέτης ανήλθε στα 260 εκατομμύρια δραχμές, ποσό αρκετά αλμυρό μεν, αλλά τουλάχιστον ικανού ύψους ώστε να κινητοποιήσει τους ενδιαφερομένους, να αναγνώσουν πολύ προσεκτικά τα συμπεράσματά της. Η μελέτη λέγεται ότι προκρίνει ως βέλτιστη λύση τη συγχώνευση «μητέρας και κόρης». Δεδομένου ωστόσο, εξ όσων γνωρίζουμε, ότι η συγχώνευση δεν θα επιλεγεί, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι τράπεζες επλήρωσαν 130 εκατομ. δρχ. η κάθε μία στο βρόντο, κυνηγώντας την ελπίδα, μήπως και συμπέσουν τα συμπεράσματα της μελέτης με τα σχέδια και τις επιθυμίες των συναρμόδιων αρχόντων. Ας φροντίσουν τουλάχιστον οι σεπτοί πληρεξούσιοι του Έθνους, τώρα που έχουν αναλάβει και τον εκσυγχρονισμό της ευθύνης υπουργών και των υφισταμένων τους, να καθορίσουν το μέγιστο κόστος μελέτης, σε απόλυτους αριθμούς ή σε αναλογία, η οποία να μπορεί πάραυτα να πεταχτεί στον κάλαθο των αχρήστων χωρίς η απόρριψη να επισύρει τη μομφή της απιστίας. **Στέλιος Καφαντάρης**

ΝΑΤΗΝ Η ΦΡΕΓΑΤΑ ΕΛΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΤΑΔΡΟΜΙΚΟ ΚΑΝΕΛΛΗ

*Το Mega κάνει πόλεμο απ' τις επτά ως τις δέκα
(Δημιώδες)*

Στα όπλα! Εμπρός αντρείωμένοι τηλεθεατές και γενναίες τηλεθεάτριες. Από τις επτά ως τις δέκα το πρωί ο τηλε-διάυλος Mega πραγματοποιεί πόλεμο εναντίον της Τουρκίας σε καθημερινή βάση και με πλήρη πολεμική εξάρτιση από την εκπομπή «Μη μου τη μέρα τάραττε». Σάββατα και Κυριακές αργεί. Πολέμαρχος, βέβαια, η ισοπεδωτική **Λιάνα Κανέλλη** και βλήματα πυρός οι σταθεροί τουρκομάχοι της εκάστοτε επικαιρότητας συμπαρομαρτουςών και των άλλων συμμαχικών δυνάμεων (λέγε με Μαλβίνα). Και οι γυναίκες, λοιπόν, γεγονόςσιν άνδρες καταπώς το είπε ο πέρσης βασιλιάς στην Αρτεμισία και ως τοιούται εξαφάνισαν προσφάτως τον δυστυχί γ.γ. του υφυπουργείου Ν. Γενιάς κ. **Σφηκάκη**, ο οποίος είχε την ατυχή ιδέα να οργανώσει εθελοντική ανταλλαγή φοιτητών ιατρικής εκατέρωθεν των υδάτινων συνόρων του Αιγαίου, έτσι ώστε κατά τη θερινή περίοδο νεαροί Τούρκοι να γιατροπορεύουν τους κατοίκους των ελληνικών νησιών και Έλληνες τους «εχθρούς» των μικρασιατικών παραλίων.

Η στιχομυθία έλαβε χώρα κατά τις εχθροπραξίες της Τρίτης 5 Μαΐου και περί ώραν 9ην πρωινή. Ποιος είδε τότε τον Αλλάχ και δεν τον φοβήθηκε; Η ναύαρχος Λιάνα επετέθη λάβρος εναντίον του δυστυχί «ενδοτικού» γενικού γραμματέα με την εξής ερώτηση καταπέλτη:

Και πώς θα νιώθατε εσείς αν το καλοκαίρι σάς εξέταζε ένας Τούρκος; Ή ακόμη χειρότερα αν ήσασταν ένας κούρδος πρόσφυγας στη Σάμο και έπρεπε να ζητήσετε την ιατρική βοήθεια ενός Τούρκου; Μάταια προσπαθούσε ο καημένος κύριος Σφηκάκης να υποστηρίξει ότι και οι Έλληνες εθελοντές θα παρείχαν τις υπηρεσίες τους στην αντίπερα όχθη και εν πάση περιπτώσει μια τέτοια διπλωματία των πολιτών, και δη των νέων, που ακολουθεί ανθρωπιστικά ιδανικά και στηρίζεται στην αλληλοβοήθεια και την προσφορά δεν θα 'πρεπε ν' αντιμετωπίζεται με τόσο καχύποπτο και μισαλλόδοξο πνεύμα. Το καταδρομικό «Κανέλλη», ήταν ανένδοτη. – Και εμένα γιατί δεν με άφησαν να κάνω πάρτυ στα Ίμια; Γιατί μου είπαν πως μόνο το κράτος δικαιούται να κάνει διπλωματία; Κόκαλο τότε ο κ. γενικός. Γιατί, αλή-

θεια, τι απαντάς και πώς επιχειρηματολογείς όταν βρεθείς σε ναρκοπέδιο; Εδώ γίνεται πόλεμος και μάλιστα με το πιο σύγχρονο και ακαταμάχητο όπλο: την τηλεοπτική εικόνα και την ακατασίγαστη γλώσσα της τηλεπαρουσιάστριας.

Ας σοβαρευτούμε όμως. Υπάρχουν πάμπολλα προβλήματα και με τους στρατοκράτες της Άγκυρας και με τον ανενδοίαστο αμερικανικό παράγοντα. Ας μην τα επιτείνουμε τορπιλίζοντας προσπάθειες που δεν σχετίζονται με γαλόνια ή πυραύλους αλλά με την εκδήλωση καλών προθέσεων ή αλληλεγγύης και από τις δύο πλευρές.

Οι απλοί άνθρωποι συχνά είναι σε θέση να καταλάβουν εκείνα τ' αυτονόητα που οι επίσημες ηγεσίες και οι ατσαλάκωτες πολιτικές επιμένουν μέσα στο σωβινισμό τους ν' αγνοούν. Οι τηλεοπτικοί καταρράκτες, πάλι, θα έπρεπε να είναι πιο φειδωλοί σε κορώνες και επιθετικότητα εκ του ασφαλούς, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για πρωτοβουλίες που έχουν να κάνουν με τον ανθρώπινο πόνο και τη διανθρώπινη προσφορά. Εκτός κι αν η εθνικιστική business που ως γνωστόν πουλάει πολύ στις μέρες μας, δεν ορρωδεί προ ουδεμίας αξίας προκειμένου να καταπλήξει τους αφελείς. Διάβολε, για τους γιατρούς δεν ισχύουν σύνορα, αφού ακόμη και οι πιο απηνείς πολέμαρχοι σέβονται είτε τον «Ερυθρό Σταυρό» είτε –θου Κύριε φυλακίη τω στόματί μου– την «Ερυθρά Ημισέληνο»...

ΥΓ. Σας θυμίζω ότι μόλις πέρσι πάλι οι επαγγελματίες πατριδοκάπηλοι φρύαξαν γιατί ένας ασθενής από την Κω πέρασε απέναντι στους «εχθρούς» για επείγουσα ιατρική επέμβαση και δεν περίμενε ν' αφυπνισθεί το κράτος των Αθηνών. Τότε, ο ελλόγιμος κ. Τράγκας ξεσπάθωσε εναντίον του «ενδοτισμού» και της «υποχώρησης». Ξεχνάμε, όμως, ότι οι κάτοικοι και των δύο πλευρών ζούσαν επί αιώνες σε πλήρη αλληλεξάρτηση και αλληλοβοήθεια. Και μόνο αν αποκατασταθεί ένα τέτοιο κλίμα ξανά μπορούμε να ελπίζουμε στην υπέρβαση της υφιστάμενης κρίσης.

Για κάτι τέτοιο, όμως, χρειάζονται και ανοιχτό μυαλά, και ανοιχτές καρδιές. Και προπαντός λιγότερη υποκρισία...

Μάνος Στεφανίδης

ΥΠΟΧΩΡΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Όπως ξέρετε δεν συμπαθώ καθόλου τους συνδικαλιστές – και κυρίως του ΠΑΣΟΚ. Όμως τώρα με την Ιονική το φρόνημά μου εκλονίσθη. Διότι εκείνο που μισώ περισσότερο είναι ο Μιθριδατισμός. Δεν μπορείς, κύριε, να μας πρήξεις επί 20 χρόνια με το «όχι στον θατσερισμό» και ξαφνικά να παριστάνεις τον Φρήντμαν. Κάποιο λάκκο έχει η φάβα. Γιατί θέλεις να πουλήσεις την Ιονική και δεν την συγχωνεύεις, όπως έκανες με την Κτηματική; Για να μαζέψεις λεφτά. Γιατί θέλεις να μαζέψεις λεφτά; Για να καλύψεις τα ελλείμματα. Ποιος έκανε τα ελλείμματα; Εγώ, ο ταμίας της Ιονικής; Όχι βέβαια. Άρα, ορθώς αντιδρά ο συνδικαλιστής. Όχι μόνον ορθώς, αλλά και αποτελεσματικώς. Διότι όταν ο εκσυγχρονιστής παίρνει τη γραμματέα του για να φάνε στο Ιντεάλ και από απέναντί τους έρχεται κατακέφαλα η Φαραντούρη με το «μάτι κίτρινο θολό» και ο ανηλεής Γαργανουράκης, τότε αμέσως καταλαβαίνει τη ματαιότητα των εγκοσμίων. Παιδιά, συνεχίστε. Βάλτε και λίγο Μπακαλάκο και να είστε βέβαιοι πως θα παραδοθούν αμαχητί. Μέχρι και τη Μότορ Όλ θα κρατικοποιήσουν.

Α.Δ.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΕΡΓΙΑ

Πάνω από 80 αντιπρόσωποι από χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ισπανία και η Ελλάδα, αλλά και παρατηρητές από την Ιταλία, Νορβηγία, Πολωνία συναντήθηκαν στην Γλασκώβη της Σκωτίας (2-6 Απριλίου) στο πλαίσιο της συνόδου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Ανέργων. Ο πρόεδρος του Δικτύου Κλάους Γκρεν, στην εναρκτήρια ομιλία του, κάλεσε τους άνεργους της Ευρώπης ν' αναλάβουν σύντομα πολιτική δράση. Μια πολιτική δράση που για να φέρει ουσιαστικά αποτελέσματα απαιτείται η χάραξη μιας συντονισμένης στρατηγικής, που να περιλαμβάνει επιρροή σε αποφάσεις μέσω ομάδων πίεσης και κινητοποιήσεων. Οι σύνεδροι συμφώνησαν ότι η στρατηγική για την εξεύρεση πόρων θα πρέπει να είναι προσεκτική ώστε να μην μετατραπεί σ' ένα γραφειοκρατικό όργανο των Βρυξελλών.

Το Δίκτυο ρίχνει το βάρος των ενεργειών του, έτσι ώστε η βασική επιλογή των κυβερνήσεων να είναι η καθιέρωση ολοκληρωμένων προγραμμάτων. Η αντίληψη αυτή απορρέει από το γεγονός ότι η παροχή υψηλής ποιότητας εκπαιδευτικών προγραμμάτων εξυπηρετεί τους σκοπούς της κοινωνικής συνοχής. Τα προγράμματα αυτά κρίθηκε απαραίτητο ν' αποτελέσουν αντικείμενο προσεκτικής παρακολούθησης και στην περίπτωση που κρίνονται θετικά αυτά να επεκτείνονται σε όλη την Ευρώπη. Μάλιστα, διατυπώθηκε η πρόταση τα μέ-

λη του δικτύου από κάθε χώρα να παραδίδουν μια εξαμήνη αναφορά σχετικά με τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, και το πώς αυτά προχωρούν βάσει των εθνικών προγραμμάτων. Ένα επίμαχο σημείο της όλης υπόθεσης αφορά το κατά πόσον τα συνδικάτα είναι πρόθυμα να συνεργαστούν με το Δίκτυο, για να εξακριβωθεί ότι τα προγράμματα κοινωνικής συνοχής δεν χρησιμοποιούνται για την αντικατάσταση των τωρινών θέσεων ανέργων, αλλά για τη διασφάλιση νέων θέσεων εργασίας.

Στη σύνοδο της Γλασκώβης, όμως, οι γυναίκες είχαν κι άλλους λόγους να νιώθουν δυσαρεστημένες πλην της ανεργίας, καθώς η ομάδα εργασίας τους εκτοπίστηκε εκτός των ωρών της κανονικής συνόδου και με περιορισμένο χρόνο συζήτησης. Απαίτησαν, όμως, (χωρίς να είναι σίγουρο ότι κάτι τέτοιο θα εφαρμοσθεί...) το γυναικείο ζήτημα και η ανεργία ν' αποτελέσουν μερικά απ' τα κυριότερα ζητήματα στις επόμενες συνόδους του Δικτύου.

Όπως και να 'χουν τα πράγματα οι χώρες που αποτελούν το Δίκτυο ετοιμάζονται να παρευρεθούν στο Κάρντιφ, στις 13 Ιουνίου, όταν στο πλαίσιο της προσεχούς ευρωπαϊκής συνάντησης κορυφής, τα μέλη του για εκείνη την ημέρα διοργανώνουν διαδήλωση έχοντας για βασικό σύνθημα: «Όχι στην Ευρώπη των πολυεθνικών - Ναι σε θέσεις εργασίας, κοινωνικές υπηρεσίες και στη Δημοκρατία».

Σωτήρης Λέτσιος

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΙΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ

Ποιος είπε ότι ο φεμινισμός πέθανε; Μπορεί να μην είναι στη μόδα. Και ίσως να θεωρείται και παρωχημένος για όσους δεν μπορούν να εκτιμήσουν τη σημασία που έχει για την κοινωνική εξέλιξη η θέση της γυναίκας. Παρ' όλο, όμως, τους δύσκολους καιρούς, οι γυναίκες οργανώσεις είναι παρούσες και έχουν λόγο τόσο στο κοινωνικό όσο και στο πολιτικό πεδίο. Οι πρόσφατες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας που κήρυξαν αντισυνταγματικές τις ποσοτώσεις κατά των γυναικών που καθιέρωνε ο νόμος 2226/1994 στην Ελληνική Αστυνομία επιδοκιμάστηκαν από το σύνολο των γυναικείων οργανώσεων. Ο νόμος όριζε συγκεκριμένα ότι από τον συνολικό αριθμό των εισακτέων στην Ελληνική Αστυνομία το ποσοστό των εισαγόμενων γυναικών δεν μπορεί να υπερβαίνει το 20% για τη Σχολή Αστυφυλάκων και το 15% για τη Σχολή Αξιωματικών. Σε ανακοίνωσή του, ο **Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας** τονίζει «ότι οι αποφάσεις αυτές αποτελούν σταθμό στην προώθηση της πραγματικής ισότητας. Έτσι ακυρώθηκαν πράξεις της Διοίκησης με βάση τις οποίες δεν προσλήφθηκαν στην Αστυνομία γυναίκες επειδή είχε συμπληρωθεί το προβλεπόμενο ανώτατο ποσοστό». Παράλληλα, το ΣτΕ δεν παραλείπει να κρίνει συνταγματική και εναρμονισμένη με την αρχή της ισότητας τη λήψη θετικών μέτρων υπέρ των γυναικών, όπως η καθιέρωση ποσοτώσεων συμμετοχής των γυναικών σε υπηρε-

σιακά συμβούλια και όργανα διοίκησης, κόμματα κ.λπ.

Για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι άνεργες γυναίκες, το **Ελληνικό Τμήμα του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Αριστερών Φεμινιστριών** οργανώνει συζήτηση την 1η Ιουνίου (18.00, στην αίθουσα του Συλλόγου Υπαλλήλων Τράπεζας Ελλάδος, Σίνα 16, Αθήνα) με θέμα «Ο χρόνος των γυναικών και οι νέες εργασικές (απο)ρυθμίσεις». Εισηγήτριες είναι η **Ντίνα Βαΐου**, η **Μαρία Καραμεσίνη**, η **Κατερίνα Αρβανιτάκη** και η **Σόνια Μητραλιά**.

Στον πολιτικό χώρο και ιδιαίτερα στα εθνικά θέματα, οι γυναίκες φαίνεται να δραστηριοποιούνται κατά του πολυσυζητημένου νομοσχεδίου για την «παλλαϊκή άμυνα». Το νομοσχέδιο έχει πάρει ήδη το δρόμο για τη Βουλή και πρόκειται να ψηφιστεί τη θερινή περίοδο για ευνόητους λόγους. Στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης και της ενίσχυσης των συνόρων, το υπουργείο Εθνικής Άμυνας θα καλεί γυναίκες από 18 έως 60 χρόνων για εκπαίδευση στα όπλα τρεις φορές το χρόνο για λίγες μέρες. Οι γυναικείες οργανώσεις προγραμματίζουν διαμαρτυρίες για αυτά τα μέτρα «στρατιωτικοποίησης και ισραηλοποίησης» της κοινωνίας. Οι αντιδράσεις προέρχονται και από το ΠΑΣΟΚ. Η ευρωβουλευτής **Άννα Καραμάνου** σε ολοσέλιδο άρθρο της πριν από ένα μήνα στην **Ελευθεροτυπία** ασκούσε έντονη κριτική στο νομοσχέδιο και στο ΚΥΣΕΑ που ενέκρινε την ψήφισή του.

Στην πρόσφατη συνάντηση του **Μετώπου Λογικής κατά του Εθνικισμού**, η **Φωτεινή Σιάνου** ανακοίνωσε τη συγκρότηση της ελληνοτουρκικής κίνησης «**Γυναίκες για την Ειρήνη**». Γυναίκες από την Τουρκία και την Ελλάδα αποφάσισαν να συνεργαστούν με σκοπό την προσέγγιση των δύο λαών για την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Η κίνηση αυτή πραγματοποίησε ήδη την πρώτη της συνάντηση στην Κω και στο Μποντρούμ στις αρχές Μαΐου. Η γραμματεία του Μετώπου ανακοίνωσε ότι στηρίζει αυτή την πρωτοβουλία στο πλαίσιο του αγώνα της για μείωση του εθνικιστικού και ρατσιστικού λόγου.

Και για να ξεφύγουμε από την κοντινή μας πραγματικότητα, η **Γυναικεία Ομάδα Αυτοάμυνας** με αφορμή την καμπάνια της Διεθνούς Αμνηστίας κατά της κλειτοριδεκτομής μάς καλεί να σκεφτούμε κάθε μία από τις 135 εκατ. γυναίκες που υφίστανται αυτό το μαρτύριο σε χώρες της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Ασίας. «**Η αφαίρεση της κλειτορίδας γίνεται με σύνηθες εργαλείο ένα γυαλί ή ένα σουγιά χωρίς ιατρική περίθαλψη αργότερα. Αρκετές φορές αφαιρούνται και τα μικρά ή μεγάλα χείλη του αιδοίου. Η επέμβαση γίνεται σε κορίτσια ηλικίας από 4 έως 7 χρόνων. Θεωρείται "τελετή μύησης" των κοριτσιών και στηρίζεται σε ισχυρές πατριαρχικές αντιλήψεις που πηγάζουν από παραδόσεις και κοινωνικές προκαταλήψεις.**»

Ελένη Κολλιοπούλου

κολουθεί αποκλειστικά τέννις, γκολφ και τα υπόλοιπα ευγενή αθλήματα ή έχει πειστεί ότι η μπάλα είναι τετράγωνη.

- Τόσο γρήγορα ξεχνιέται η ΝΟΠΟ (Νεοναζιστική Οργάνωση Παναθηναϊκών Οπαδών); Τόσο γρήγορα ξεχνιούνται οι κραυγές «κλου-κλουξ-κλαν» ενάντια σε κάθε μαύρο μπασκετμπολίστα; Τόσο γρήγορα ξεχνιέται το πανώ των εθνικά υπερήφανων Ολυμπιακών «πας μη γαύρος βάρβαρος»; Τόσο γρήγορα ξεχνιούνται οι «υποβρύχιοι» οργανωτές του κοπαδιού στην κερκίδα που τα έχουν πλακάρια με τους προέδρους (χαρακτηριστικό παράδειγμα αρχισυνδεσμίτης Παναθηναϊκός που δουλεύει «φροντιστής» στην Παιανία);

- Τ' αυθεντικά συνθήματα κατακρίθηκαν και πολεμήθηκαν απ' όλους: διοικήσεις, αστυνομία, τηλεσχολιαστές. Για να γίνουμε Ευ-

ρωπαϊο, αν μη τι άλλο, εντός των σταδίων. Και γίναμε. Ας μην ξεχνούμε ότι στις κερκίδες των γηπέδων –αυτά τα στρατόπεδα των καιρών ειρήνης– στην Ευρώπη κουμαντάρουν τα πρωτοπαλίκαρα των φασιστικών συμμοριών, οι εραστές της σβάστικας και των πογκρόμ ενάντια σ' αλλοδαπούς. Ο πατριωτικός χουλιγκανισμός είναι πολύ της μόδας στην Ευρώπη. Τώρα και στην Ελλάδα...

- Στις 23.4, στις 7 το πρωί, άνδρες των ΕΚΑΜ και διμοιρίες των ΜΑΤ εισβάλλουν στη μοναδική κατάληψη στέγης της Θεσ/νίκης, στη Βίλα Βαρβάρα στην Άνω Πόλη. Συλλαμβάνουν τα 13 άτομα που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή μέσα στο κτίριο, κατασχέτουν τα προσωπικά τους αντικείμενα (τα οποία και επιστρέφουν μετά από εξονυχιστικό έλεγχο) και προκαλούν εκτεταμένες φθορές. Λίγες ώρες αργότερα οι συλληφθέντες απελευθερώνονται. Η περιοχή παραμένει ζωσμένη από αστυνομικές δυνάμεις, ώστε ν' αποφευχθεί ανακατάληψη του κτιρίου καθώς και για να σταλεί στους γείτονες (που συμπαραστέκονται στους καταληψίες) το μήνυμα να «κάτσουν σ' αυγά τους».

Λεωνίδας Βαλασόπουλος

'98: το αντεστραμμένο '89;

του Αποκωδικοποιητή

Η διαμάχη περί την ψηφιακή τηλεόραση αφορά εξουσία και χρήμα, όπως τότε, το 1989, με την ιδιωτική TV. Πελώριες εξουσίες και άφθονο χρήμα. Είναι φυσικό να διαταράσσει ισορροπίες, ακόμη και να απειλεί με απρόβλεπτες πολιτικές εξελίξεις. Η κυβέρνηση αισθάνεται αδύναμη να αντιμετωπίσει το πρόβλημα, διότι βλέπει να απειλούνται οι σχέσεις της με τα διαπλεκόμενα σε μία περίοδο που προσβλέπει στην υποστήριξή τους για ν' αντιμετωπίσει το κλίμα της λαϊκής δυσaréσκειας προς την οικονομική πολιτική της. Κατά σύμπτωση, αυτές τις μέρες, η κυβέρνηση αμφισβητείται, για διαφορετικούς λόγους, από δύο βασικά ερείσματα του κ. Σημίτη στην κούρσα του για την πρωθυπουργία: τους συνδικαλιστές του ΠΑΣΟΚ και τους διαπλεκόμενους μεγαλοεκδότες.

Το πρόβλημα της ψηφιακής-δορυφορικής τηλεόρασης είναι ευρωπαϊκό, έχει βεβαίως και την ελληνική ιδιομορφία του. Τρεις διευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ερίζουν για την εξυπηρέτηση διαφορετικών συμφερόντων και προτεραιοτήτων. Οι Διευθύνσεις Ανταγωνισμού και ΜΜΕ θεωρούν ότι η τηλεόραση είναι εμπόρευμα και υπόκειται μόνον στους νόμους του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η Διεύθυνση Πολιτισμού προσπαθεί να αρθρώσει κάποιες επιφυλάξεις και υπενθυμίζει την ανάγκη οι ευρωπαϊκοί πολιτισμοί να μην αντιμετωπίζονται μόνον ως εμπόρευμα. Ανάλογες ενστάσεις είχε προβάλλει η Γαλλία κατά τις διαπραγματεύσεις της GATT, αλλά ποιος τις θυμάται... Η αμερικανική υπερδύναμη είναι πρώτη σε «πολιτιστικές εξαγωγές». «Θα ορθώσουμε τείχη πολιτιστικού απομονωτισμού;» διερωτώντο με ιερή αγανάκτηση οι οπαδοί της ανεξέλεγκτης επέκτασης του κεφαλαίου.

Όλα αυτά θα αποτελούσαν φιλολογική συζήτηση, εάν την περασμένη Παρασκευή (15.5.98), οι πέντε μεγαλοεκδότες και καναλάρχες του Mega (Χρ. Λαμπράκης, Χρ. Τεγόπουλος, Β. Βαρδινογιάννης, Θ. Αλαφούζος, Γ. Μπόμπολας) δεν αποφάσιζαν να παρέμβουν με κοινή ανακοίνωσή τους, που δημοσιεύτηκε ως διαφημιστική καταχώριση. Για πρώτη φορά η κυβέρνηση, αντιμετωπίζοντας ένα τείχος επιλεκτικής δημοσίευσης των θέσεών της, αποφάσισε κι αυτή να δημοσιεύσει με πληρωμένη καταχώριση την απάντησή της. Η κίνηση των

μεγαλοεκδοτών αποσκοπεί στο να πιέσει την κυβέρνηση, που πρόκειται να αποφασίσει κατ' αρχήν σήμερα (22 Μαΐου). Γι' αυτό το κείμενό τους δεν ήταν επιθετικό, αλλά προειδοποιητική βολή προς τον πρωθυπουργό, ο οποίος την ίδια μέρα περιορίστηκε αορίστως να καταγγείλει τα κόμματα της αντιπολίτευσης (κι όχι τα διαπλεκόμενα...) ότι «σκανδαλολογούν».

ΞΥΝΟΝΤΑΣ ΦΑΝΗΚΕ Η ΨΗΦΙΑΚΗ

Ας πάρουμε όμως την ιστορία από την αρχή. Ξαφνικά η Ελευθεροτυπία ξεκίνησε καμπάνια κατά του επιχειρηματία **Σωκράτη Κόκκαλη** («ΚοκαΛίνος»), επικαλούμενη χαριστική σύμβαση, που θα υπογράψει το δημόσιο μαζί του για το λαχείο «**Ευστό**». Η υπόθεση δεν αφορά ευκαταφρόνητο ποσό (λέγεται ότι κανείς δεν κερδίζει στο «Ευστό» πάνω από πεντοχίλιορο, με αποτέλεσμα το λαχείο να μη μοιράζει σοβαρά κέρδη...), αλλά αποτέλεσε την κορυφή του παγόβουνου της ψηφιακής T.V. Ο εκδότης της Ελευθεροτυπίας **Κίτσος Τεγόπουλος** επιστράτευσε το γνωστό ύφος της αντικοσμοτικής περιόδου. Στο πρόσωπο του «**αφελούς Δρυ**» αναγνώριζε τον «**βλάκα Τσοβόλα**».

Μετ' ου πολύ, «ξύνοντας», φάνηκε η ψηφιακή! Η κυβέρνηση έσπευσε να επαναλάβει τις θέσεις της:

- Πρέπει να καταρτισθεί ενιαία ψηφιακή πλατφόρμα, που θα διασφαλίζει τον ελεύθερο ανταγωνισμό, τα δικαιώματα του καταναλωτή και το δημόσιο συμφέρον.

- Πρέπει να συγκροτηθεί ενιαίος φορέας για την ψηφιακή TV, όπου θα συμμετέχουν η EPT, ο ΟΤΕ και όσοι ιδιώτες ενδιαφέρονται.

- Πρέπει να διασφαλισθεί τεχνολογία συμβατή για όλους (αποκωδικοποιητής), ει δυνατόν και ελληνικής κατασκευής (δηλαδή «**Ιντρακόμ**»);).

Οι ενδιαφερόμενοι είναι χωρισμένοι σε δύο πλευρές: **Η μία:** οι μεγαλοεκδότες του Mega με τους ολλανδούς επιχειρηματίες έχουν συγκροτήσει την εταιρεία NOVA. **Η άλλη:** Ο Κυριακού του Αντέννα με τον Σ. Κόκκαλη, που είναι όμως πολύ πίσω.

Η NOVA είναι έτοιμη από τον Φεβρουάριο να εκπέμψει. Ήδη έχει άδεια από την EPT και εκπέμπει πειραματικά. Έχει στούντιο στον Μαραθώνα και μέσω του σταθμού του ΟΤΕ στη Νεμέα εκπέμπει ανοδικά στο δορυφόρο. Είναι έτοιμο και το πρόγραμμά της. Πέρυσι, η θυγατρική της Filmnet έκλεισε τα ποδόσφαιρα από την ΕΠΑΕ, ενώ οι Ολλανδοί έχουν καπαρώσει φιλμ έως το 2002. Αν η NOVA δείχνει τα ποδόσφαιρα, τα μπάσκει και τις ταινίες, τι θα δείχνει το άλλο κανάλι; Τον επιβατήριο λόγο του **Χριστόδουλου**;

Η NOVA θεωρεί ότι η κυβερνητική θέση είναι υποκριτική. Οι μεγαλοεκδότες το λένε σχεδόν στα ίσια, στην επιστολή τους προς τον πρωθυπουργό: «**Αν επιδίωξη είναι η συμμετοχή και άλλων καναλιών στο υπό διαμόρφωση σχήμα, αυτό αφορά άλλου είδους σκοπιμότητες, πάντως όχι την πολυφωνικότητα**». Στην επιστολή προστί-

ΜΠΕΡΝΤΕΣ ΣΤΟΝ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ ΤΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ

Για μήνες τώρα, ίσως και για χρόνια, *Το Βήμα* στην πίσω σελίδα του, στον λεγόμενο *ΒΗΜΑ*τοδότη φιλοξενούσε ανελλιπώς κάθε Κυριακή ένα μειωτικό σχόλιο για κάποιον τον οποίον είχε βαφτίσει Καραγκιοζάκο.

Ο *ΒΗΜΑ*τοδότης μπορεί να δίνει ορισμένες πληροφορίες μεταξύ των γραμμών η σελίδα του όμως βρίθει μωρολογιών. Προς επίρρωσιν αντιγράψω από αυτήν της 10ης Μαΐου «Με τόσα γκαζάκια να σκάνε σε γραφεία υπουργών πάλι καλά που δεν χρειάστηκε ούτε μια γάζα. Η κακογουστιά σε συνδυασμό με την κακοήθεια είναι και ο βασικός λόγος που τα γραφόμενα περί καραγκιοζάκου δεν μπορούσαν να απασχολούν παρά μόνο ελάχιστους, μνημένους και μη.

Παραδόξως, αιφνιδίως από την 3η Μαΐου το *Βήμα* διέκοψε χωρίς εξηγήσεις την καταχώρηση σχολίων περί καραγκιοζάκου. Εικάζεται ότι ο κατασκευασμένος ήρωας έπεσε αμαχητί, θύμα της πρόσφατης διαμάχης Κόκκαλη και Τεγόπουλου για την ψηφιακή τηλεόραση.

Μια τέτοια απότομη μεταστροφή, πρωτοφανής για το ισχυρότατο *Βήμα*, ασφαλώς απαιτεί ερμηνεία. Θα μπορούσε ίσως να είναι μια μονομερής ενέργεια που αποσκοπούσε στον εξευμενισμό του Τεγόπουλου μήπως και σταματούσε τα σιβυλλικά του περί Κοκ(κ)αλίνου η οποία τελικώς ευοδώθηκε. Βεβαίως αυτή είναι μια εκ των υστέρων εξήγηση, αλλά ο Τεγόπουλος έχει όντως σταματήσει τα δικά του ανακοινωθέντα.

Το ενδιαφέρον είναι ότι το *Βήμα* ούτως ή άλλως, έστω και εξαναγκασθέν, εγκατέλειψε πάντως τον απαίσιο τρόπο που είχε επιλέξει να μειώνει έναν πολίτη, και μάλιστα εκ του ασφαλούς χωρίς ο ίδιος να μπορεί να αμυνθεί καθώς η εφημερίδα δεν ανακοίνωνε το όνομά του. Έναν τρόπο που εθεράπευαν επί καιρό Συντάκτες, Αρχισυντάκτες, ο Εκδότης, ακόμα και για το πλέον κίτρινο φύλλο, μια πρακτική που ουσιαστικά εμείωνε την εφημερίδα.

Το παράδοξο είναι πως, χάρι στην πίεση Τεγόπουλου το *Βήμα* με την απάλειψη του καραγκιοζάκου, σημείωσε, οριακά τουλάχιστον, κάποια βελτίωση. Μήπως θα πρέπει όθεν, η ΕΣΗΕΑ που κήδεται ως γνωστόν της ποιότητας και της δεοντολογίας, να απονεμίσει στον Τεγόπουλο τον τίτλο του επιτίμου αρχισυντάκτη του *Βήματος*;

Στέλιος Καφαντάρης

Θεωρείται ότι είναι ευθύνη της κυβέρνησης που δεν έχει ολοκληρωθεί το θεσμικό πλαίσιο, αυτός όμως δεν είναι λόγος για να μην κάνουν αυτοί τη δουλειά τους, διότι, κατά τη γνώμη τους, το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο είναι υπεραρκετό. Αν λένε αλήθεια, όμως, γιατί δεν προσέφυγαν στην Κομισιόν, παρ' ότι το προανήγγειλαν; Γιατί τσακώνεται ο Κολ με την αντιπολίτευσή του, υπερασπιζόμενος τα συμφέροντα του φίλου του βαρύνου των μίντια **Χηρστ**;

Η κυβέρνηση ξαφνικά θυμήθηκε τον ΕΛΟΤ (Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης) για να έχει μια έγκυρη γνωμάτευση σχετικά με το συμβατό της τεχνολογίας των αποκωδικοποιητών. Οι «5» της παρήγγειλαν με ανακοίνωσή τους πως «εάν αληθεύει η εμπλοκή του ΕΛΟΤ, τότε είτε πρόκειται περί εγκληματικής άγνοιας, είτε περί μεθοδευμένης καθυστέρησης της λειτουργίας της ψηφιακής τηλεόρασης». Με άλλα λόγια, «κύριε Σημίτη είσαι Κοκκαλάνθρωπος»!

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Η κυβέρνηση σε όλους τους τόνους διαβεβαιώνει ότι δεν θέλει να επαναληφθεί η τηλεοπτική ασυδοσία του 1989. Γι' αυτό θεωρεί αναγκαίο να ψηφιστεί νόμος μέσα στο καλοκαίρι. Δεν θέλουμε να αμφισβητήσουμε τις προθέσεις της. Προκύπτουν όμως ορισμένα εύλογα ερωτήματα:

— Γιατί καθυστέρησε τόσα χρόνια να καθιερώσει θεσμικό πλαίσιο;

— Γιατί δεν έχει εκδώσει ακόμη την υπουργική απόφαση, κατ' εξουσιοδότηση κοινοτικής οδηγίας, που θα ορίζει ποια αθλητικά θεάματα, ευρύτερου ενδιαφέροντος, πρέπει να μεταδίδονται δωρεάν;

— Γιατί δεν έχει προνοήσει, ώστε η ΕΡΤ να μπορεί να συμμετάσχει επιχειρηματικά σε «μπουνκέτα» προγραμμάτων, στην ψηφιακή;

— Γιατί ακόμα και τώρα, αποφεύγει να δεσμευθεί πώς θα κινηθούν ο ΟΤΕ και η ΕΡΤ, η οποία, μάλιστα, με βάση το νόμο

διατηρεί το μονοπώλιο της δορυφορικής εκπομπής στην Ελλάδα;

— Θα επαναληφθεί το προηγούμενο του 1989 με την ιδιωτική τηλεόραση, όταν η ΕΡΤ απαξιώθηκε για να κατακτήσουν τα κανάλια την αγορά;

— Θα εκδοθούν «προσωρινές άδειες» όπως το 1989; Δηλαδή θα «νομιμοποιηθεί» και θα μονιμοποιηθεί η αυθαιρεσία;

— Θα επαναληφθεί το προηγούμενο του 1991 με την κινητή τηλεφωνία, όταν ο ΟΤΕ ακινητοποιήθηκε προκειμένου να διευκολυνθούν η Telestet και η Panafon. Άλλωστε το μονοπώλιο του ΟΤΕ ισχύει ακόμη μόνον για τη σταθερή φωνητική τηλεφωνία κι όχι για τις τράπεζες δεδομένων και τη δορυφορική.

Εγείρονται και άλλα ερωτήματα, που αφορούν το κυοφορούμενο θεσμικό πλαίσιο, υπό το φως πάντοτε του 1989. Τότε παρεχωρήθη στους μεγαλοεκδότες το προνόμιο ν' ανοίξουν κανάλι, δηλαδή τους δόθηκε η δυνατότητα να κατακτήσουν το χώρο της ενημέρωσης και να αποκτήσουν πρωτοφανή δύναμη. Τώρα θα τους ξαναδοθεί το προνόμιο σε δορυφορική κλίμακα; Γιατί να μην καθιερωθεί ασυμβίβαστο για όσους κατέχουν κυρίαρχη θέση στο χώρο της αναλογικής τηλεόρασης;

Ερωτήματα των οποίων ουκ έστι αριθμός. Θα απαγορευθεί η μεταφορά του συμβολαίου για τα αθλητικά θεάματα από την αναλογική συνδρομητική τηλεόραση Filmnet στην μεγάλη αδελφή της τη NOVA; Είναι δυνατόν να διαχειρίζονται οι αρμόδιοι τόσο ευαίσθητα θέματα με αδιαφάνεια; Πώς θα αντιδράσουν, εάν η NOVA πραγματοποιήσει την απειλή της και εκπέμψει από δορυφόρο μέσω Ζάγκρεμπ;

ΑΜΦΙΡΡΟΠΟΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Προς το παρόν, ο πρωθυπουργός αναζητεί ισορροπίες. Η δύναμη των «5» είναι μεγάλη, αλλά κι αυτοί μεταξύ τους δεν είναι απολύτως σύμφωνοι. Οι κυρίως επειγόμενοι να εκπέμψει η NOVA είναι οι εξής δύο: ο **Β. Βαρδινογιάννης**!

Ο **Κίτσος** λέγεται ότι ενδιαφέρεται να ανεβάσει την τιμή της μετοχής του Μεγα «για να πουλήσει και να κλείσει διάφορες τρύπες». Τα κατάφερε! Από 700 δραχ. η μετοχή σκαρφάλωσε στις 3.350 δραχ.!

Ο **Μπόμπολας** καταλαβαίνει ότι προς το παρόν οι καλές σχέσεις του με την κυβέρνηση είναι πιο προσοδοφόρες, καθότι «χτυπάει» δημόσια έργα. Ο υιός **Αλαφούζος** έχει καιρό να παίξει για να μάθει! Απομένει ο **Λαμπράκης**, ο οποίος συντάσσεται και

Κλυδωνισμοί υπό την σκιά των διαπλεκομένων

του Τάσου Παππά

Σε τέσσερα μεγάλα μέτωπα θα δοκιμαστεί η κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη τις επόμενες εβδομάδες. Τα αποτελέσματα αυτής της κρίσιμης διαχειριστικής περιόδου θα καθορίσουν το μέλλον της. Οι οιωνοί δεν είναι άριστοι. Κάθε άλλο μάλιστα. Η αυτοπεποίθηση του πρώτου καιρού έχει δώσει τη θέση της στο σκεπτικισμό. Το εκσυγχρονιστικό «πρόταγμα» έχει χάσει τη λάμψη του. Οι οπαδοί του εμφανίζονται κουμπωμένοι και οι αντίπαλοί του αρχίζουν να αισιοδοξούν.

Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ προειδοποιεί πως η χώρα δεν έχει την πολυτέλεια να χάσει το «τραίνο» της ένταξης στην ΟΝΕ, αλλά οι συνασπισμένοι εχθροί του δεν συμμερίζονται την αγωνία του. Με την κοινωνία «παγωμένη» και το κόμμα του διχασμένο, τι μπορεί να προσδοκά ο **Κ. Σημίτης**; Ισχυρίζεται ότι κριτήριό του είναι το συμφέρον του τόπου (όπως το αντιλαμβάνεται) και πως δεν τον ενδιαφέρει η παραμονή στην εξουσία πάση θυσία. Εντυπωσιακή όντως ομολογία από έναν επαγγελματία πολιτικό. Ασυνήθιστη. Μένει να αποδειχτεί αν όλα αυτά τα εννοεί ο κ. Σημίτης ή αν απλώς κάνει την αδυναμία του στυλ. Αυτό θα φανεί από το πώς θα αντιμετωπίσει τα θέματα που «φωνάζουν» για διευθέτηση:

- Οι αντιδράσεις των συνδικάτων στις «επαπειλούμενες» ιδιωτικοποιήσεις και στα εξυγιαντικά προγράμματα των ΔΕΚΟ είναι πολύ πιο έντονες απ' αυτές που περίμενε το οικονομικό επιτελείο. Και δεν μιλάμε για τις ενστάσεις των συνδικαλιστών που ανήκουν στο ΚΚΕ και στον ΣΥΝ, αλλά για τις κριτικές που δέχεται η πολιτική της κυβέρνησης από τις «φίλιες» ομάδες. Στον αγώνα κατά των ιδιωτικοποιήσεων πρωτοστατούν τα συνδικάτα που στηρίζαν τον Κ. Σημίτη στην προσπάθειά του να αναδειχτεί πρόεδρος του κόμματος. Τώρα γίνεται φανερό ότι η συμμαχία των δυνάμεων που «έσπρωξαν» τον κ. Σημίτη στο συνέδριο του κόμματος δεν εδραζόταν σε μια ιδεολογική και στρατηγική συμφωνία περί του πρακτέου. Ήταν εν πολλοίς μια συγκυριακή συμπίεση που είχε στόχο τη διανομή της εξουσίας. Αλλιώς αντιλαμβάνεται τον εκσυγχρονισμό της χώρας η στενή ηγετική ομάδα που περιβάλλει τον πρωθυπουργό και αλλιώς οι συνδικαλιστές του δημόσιου τομέα. Οι αποκλίνουσες λογικές τους είναι ορατές διά γυμνού οφθαλμού. Η ηγετική ομάδα αγωνίζεται για τον δραστικό περιορισμό του δημόσιου τομέα, ενώ οι γραφειοκράτες των συνδικάτων μάχονται για να μην χάσουν τα προνόμιά τους. Η αναμέτρηση θα είναι σκληρή. Ενδεχομένως και «αιματηρή». Δυστυχώς για τον πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ, στη δύσκολη αυτή σύγκρουση δεν μπορεί να ελπίζει στη βοήθεια του κομματικού μηχανισμού. Και γιατί αυτός συνεχώς συρρικνώνεται και απαξιώνε-

ται, και γιατί ένα μεγάλο τμήμα του είναι «κολλημένο» στα ιδεολογήματα της προηγούμενης δεκαετίας, σύμφωνα με τα οποία η ιδιωτικοποίηση ισοδυναμεί με ξεπούλημα της δημόσιας περιουσίας. Δεν έχει προηγηθεί καμιά σοβαρή ιδεολογική προεργασία πέρα εσωτερικό του ΠΑΣΟΚ, έτσι ώστε το στελεχικό δυναμικό να συμφιλιωθεί με την ιδέα ότι η «μεταπήδηση» στον ιδιωτικό τομέα επιχειρήσεων που δεν έχουν στρατηγικό χαρακτήρα δεν είναι κατ' ανάγκην έγκλημα καθοσίωσης. Σήμερα, το κυβερνητικό κόμμα καλείται να καταβάλει τα επίχειρα της απρονοήσίας του. Την κατάσταση περιπλέκει ακόμη περισσότερο ο προφανής σε ορισμένες περιπτώσεις (βλέπε Ολυμπιακή) ερασιτεχνισμός των κυβερνητικών στελεχών.

ΤΟ ΑΓΚΑΘΙ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής τα προβλήματα πυκνώνουν. Η προτροπή του **Κλίντον** προς Ελλάδα και Τουρκία (ασχοληθείτε ταυτοχρόνως με όλα τα ανοιχτά ζητήματα) σε συνδυασμό με τα φιλόφρονα λόγια του **Μπλαιρ** για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας ενόχλησαν την ελληνική κυβέρνηση και έθεσαν εν αμφιβόλω τις σταθερές της εξωτερικής πολιτικής. Η επιμονή της Ελλάδας να ξεχωρίζει το Κυπριακό από τα Ελληνοτουρκικά και την ίδια στιγμή με διαβήματά της να φροντίζει να τονίζει τη συνάφειά τους κάποτε θα άγγιζε τα όριά της. Η χώρα σήμερα δέχεται **πιέσεις** και από τις ΗΠΑ, και από τις ισχυρές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να άρει τις επιφυλάξεις της για τη χρηματοδότηση της Τουρκίας από τους κοινοτικούς πόρους. Η Ελλάδα μέχρι τώρα αντιστέκεται σθεναρά παρά τα όσα ανοήτως διαδίδουν οι εκ του ασφαλούς πατριώτες και ζητωπόλεμοι των γραφείων. Το ζητούμενο είναι μέχρι πότε η Ελλάδα θα μπορεί να προβάλλει ενστάσεις. Η αμυντική στάση δεν αποδίδει εσαεί. Επιβάλλεται η επεξεργασία και εκπόνηση μιας επιθετικής στρατηγικής που θα συσπειρώνει το μεγαλύτερο μέρος των πολιτικών δυνάμεων και θα στοχεύει στον απεγκλωβισμό της χώρας από τις βεβαιότητες των τελευταίων ετών.

Η Ελλάδα δεν έχει να φοβηθεί τίποτε από έναν διάλογο εφ-

όλης της ύλης με την Τουρκία, αρκεί να πάει σ' αυτόν με δική της επιλογή και όχι συρόμενη από τις πιέσεις των μεγάλων και, επίσης, αρκεί να καθορίσει επακριβώς τα όρια των δυνατών συμβιβασμών και υπό την προϋπόθεση ότι θα καταθέσει ταυτοχρόνως και με σαφή τρόπο τις διεκδικήσεις της.

Βεβαίως, προτείνοντας αυτή την πολιτική στο διπλωματικό πεδίο δεν σημαίνει ότι απαλλοτριώνουμε το ύψιστο δικαίωμά μας να ενισχύουμε διαρκώς την αποτρεπτική ικανότητά μας. Το έχουμε ξαναπεί: αν είναι τραγικό λάθος να στηρίζεις τα πάντα στις διπλωματικές σου κινήσεις είναι εγκληματικό να επικεντρώνεις το ενδιαφέρον σου στους εξοπλισμούς, αδιαφορώντας για τα ερείσματα στο διεθνές στερέωμα.

ΤΟ ΕΣΩΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ

Τις προηγούμενες μέρες είχαμε και μια διαφοροποίηση σημασίας στο εσωκομματικό πεδίο. Για πρώτη φορά η εσωκομματική αντιπολίτευση καταψήφισε απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής. Έτσι δεν ισχύει πια η «θεωρία» του πρωθυπουργού ότι μπορεί κάποιος να διαφωνούν αλλά οι αποφάσεις στα όργανα είναι ομόφωνες. Βεβαίως, μεταβολή της στάσης της εσωκομματικής αντιπολίτευσης δεν προοιωνίζεται άμεσο κίνδυνο για τους εκσυγχρονιστές. Κι αυτό γιατί οι απόψεις που διατρέχουν το εσωτερικό του «ιστορικού ΠΑΣΟΚ» είναι πολλές και αλληλογρονθοκοπούμενες. Επιπλέον, απουσιάζει η ολοκληρωμένη αντιπρόταση. Ο Άκης Τσοχατζόπουλος απογοήτευσε τους φίλους του στη σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής όταν είπε ότι «η ένταξη στην ΟΝΕ είναι μονόδρομος», αυτό, δηλαδή, που υπογραμμίζει εδώ και καιρό ο Κ. Σημίτης. Ήταν τόσος ο εκνευρισμός των παραγόντων της εσωκομματικής αντιπολίτευσης από τη συμπεριφορά του υπουργού Άμυνας που ορισμένοι απ' αυτούς κατέφυγαν σε άκομψους χαρακτηρισμούς: «ο Άκης είναι εκσυγχρονίσσιμος», είπε ο Κ. Κουλούρης. «Περμένουμε να τον ακούσουμε με τη φωνή του μακαρίτη κι αυτός μας μίλησε με τη φωνή του Σημίτη», είπε άλλο στέλεχος από το μπλοκ των προεδρικών. Γεμάτη αντιφάσεις ήταν και η ομιλία του Χρήστου Παπουτσή (οι ηγετικές φιλοδοξίες του είναι γνωστές). Ενώ από τη μία πλευρά τόνισε την ανάγκη να γίνουν ιδιωτικοποιήσεις και άσκησε μάλιστα κριτική για καθυστερήσεις, από την άλλη σημείωσε ότι υπάρχει και άλλος δρόμος για την Ελλάδα, χωρίς βεβαίως να μπει στον κόπο να πει στα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής ποιος είναι αυτός ο άλλος δρόμος. Η πολυφωνία που ταλανίζει την εσωκομματική αντιπολίτευση μπορεί να μην της επιτρέπει να αρθρώσει εναλλακτικό πολιτικό λόγο, αλλά αυτό δεν πρέπει να καθησυχάζει τον πρωθυπουργό. Οι βουλευτές που διαφωνούν με τις επιλογές του δεν εννοούν να παραιτηθούν από την «υποχρέωσή» τους να του κάνουν τη ζωή δύσκολη. Εντός των ημερών, στη Βουλή θα κατατεθούν σημαντικά νομοσχέδια (εργασιακό) κι αν θέλει ο Κ. Σημίτης να ξεπεράσει τις ψηφοφορίες χωρίς απώλειες οφείλει να εξαντλήσει όλα τα περιθώρια πειθούς. Εκτός αν χρησιμοποιήσει εκ νέου το «όπλο» της **κομματικής πειθαρχίας**. Μόνο που ένα κόμμα δεν διοικείται αποτελεσματικά με τις **απειλές**. Απαιτούνται πολιτικές συνθέσεις και ουσιαστικά ανταλλάγματα. Αλλιώς κινδυνεύει να περιπέσει στην κατάσταση στρατιωτικού λόχου...

ΔΙΑΠΛΟΚΕΣ ΚΑΙ ΠΙΕΣΕΙΣ

Η κυβέρνηση καλείται να ξεπεράσει τις παραπάνω δυσκολίες μέσα σε εχθρική ατμόσφαιρα γι' αυτήν στο χώρο των ΜΜΕ. Η διελκυστίνδα περί την ψηφιακή τηλεόραση και το «Ξυστό» προκαλεί ρήγματα στην επικοινωνιακή εικόνα της, η οποία έτσι κι αλλιώς δεν είναι καλή εξαιτίας των επιπόλαιων χειρισμών ορισμέ-

νων υπουργών. Το περίφημο κλίμα ενεργού συναίνεσης που επιθυμεί η κυβέρνηση περί τις στρατηγικές επιδιώξεις της δεν μπορεί να οικοδομηθεί με τις μεγαλύτερες εφημερίδες και τα ισχυρότερα τηλεοπτικά κανάλια στην αντίπερα όχθη. Οι λύσεις για την κυβέρνηση είναι τρεις: Υποκύπτει στις αφόρητες πιέσεις και χάνει την καλή έξωθεν μαρτυρία. Λειτουργεί μεσολαβητικά και μοιράζει το παιχνίδι (δύσκολα, βεβαίως, θα ικανοποιηθούν όλες οι πλευρές και έτσι η γκρίνια θα συνεχιστεί). Συγκρούεται μετωπικά με τα οργανωμένα συμφέροντα και ό,τι ήθελε προκύψει. **Πάσα πρόβλεψη δεκτή.**

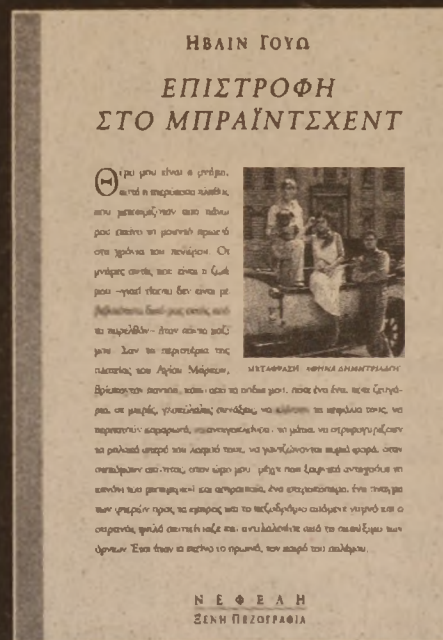

Ξένη πεζογραφία

Έβλιν Γουώ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΜΠΡΑΪΝΤΣΧΕΝΤ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΘΗΝΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ

Ένα έργο για τη νεότητα και την αναζήτηση της αρμονίας και της ομορφιάς. Ένα μυθιστόρημα μεγάλης σαγήνης και συγκίνησης που περιστρέφεται γύρω από την δύσκολη πορεία προς την ενηλικίωση, τη φιλία και τον έρωτα και εκτυλίσσεται στην υποβλητική Οξφόρδη, τη γοητευτική Βενετία και τη μαγική Αρκαδία που λέγεται Μπραϊντςχεντ. Από την πένα του Γουώ, ενός από τους κορυφαίους αγγλόφωνους πεζογράφους του αιώνα μας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ ...η άλλη άποψη στο βιβλίο

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 10 680, Τηλ. 36.07.744 - FAX: 36.23.093
ΣΤΟΑ ΒΙΒΛΙΟΥ: ΠΕΖΜΑΤΖΟΓΛΟΥ 5, ΑΘΗΝΑ 10 564, Τηλ. 32.22.846

Σε ποιον θεό πιστεύει ο κ. Χριστόδουλος;

του Νίκου Παπαδημητρίου

Ορμητικά μπήκε ο νέος προκαθήμενος της Εκκλησίας της Ελλάδος στο προσκήνιο. Ωστόσο, παρά τη δημοκρατική επίφαση μιας κάποιας αρθρογραφίας του κυρίως στο Βήμα, τόσο οι πρώτες του δημόσιες δηλώσεις, οι εμφανίσεις του όσο και κάποια παλιότερα άρθρα του κάθε άλλο παρά ενισχύουν την εικόνα του εκσυγχρονιστή αρχιεπίσκοπου. Σε ποιον θεό πιστεύει, λοιπόν, ο νέος αρχιεπίσκοπος;

«**ΠΝΙΞΤΕ** τη, πνίξτε τη», αλαλάζανε χθες φανατισμένοι θρησκόληπτοι σπρώχνοντας και προπηλακίζοντας νεαρή κοπέλα που τόλμησε να εκφράσει φωναχτά τις αντιρρήσεις της στο μεσαιωνισμό τους. Η νεαρή είχε φωνάξει «όχι στους παπάδες», «πυρπολώντας» ένα εξοργισμένο πλήθος περίπου εκατό ατόμων...».

Όχι, το περιστατικό δεν καταγράφηκε στην Περσία του Χομεϊνί ούτε σε κάποια μεσαιωνική χώρα της Ευρώπης. Το περιστατικό και την περιγραφή αντλήσαμε από εφημερίδες της εποχής και αφορά την πρόσφατη ελληνική ιστορία.

Ήταν άνοιξη του 1987, όταν αλαλάζοντα πλήθη θρησκόληπτων είχαν ξεχυθεί στους δρόμους, σε μια προσπάθεια κατοχύρωσης της τεράστιας (και ανεκμετάλλευτης προς ωφέλεια απόρων) περιουσίας της εκκλησίας. Αποκορύφωμα της αντίδρασης ήταν το συλλαλητήριο στην πλατεία Συντάγματος, με κεντρικό ομιλητή τον τότε μητροπολίτη Δημητριάδος **Χριστόδουλο**, σημερινό αρχιεπίσκοπο και δηλωμένο «εκσυγχρονιστή».

ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ, ΕΝΤΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ...

Στην ίδια ακριβώς πλατεία, τα παιχνίδια της ιστορίας ήθελαν τον Αθηναίο «τελετάρχη» **Δ. Αβραμόπουλο** να δίνει το χρυσό κλειδί της πόλης στον κ. Χριστόδουλο, ο οποίος (και) εκεί απέδειξε πόσο καλά κα-

τέχει Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης και μάζες (τον Ανδρέα Παπανδρέου θυμήθηκαν κάποιοι δημοσιογράφοι, βλέποντας τον νέο προκαθήμενο της Εκκλησίας της Ελλάδος...).

Αμήχανη μπροστά στο φαινόμενο «Χριστόδουλος» η κυβέρνηση δεν θέλει επ' ουδενί να «ανοίξει μέτωπα», όπως χαρακτηρίστικά ομολόγησε από του βήματος της

Βουλής ο υπουργός Δικαιοσύνης Ε. Γιαννόπουλος – που ήταν και ο ομιλητής στο δείπνο που παρέθεσε προς τιμήν του αρχιεπισκόπου ο **Στ. Ψυχάρης** (Ελευθεροτυπία 13.5). Έτσι, ο πρωθυπουργός καθυσήχασε, στη συνάντηση που είχε με τον προκαθήμενο, στο Μέγαρο Μαξίμου, ότι το πλαίσιο σχέσεων πολιτείας και εκκλησίας της τελευταίας 20ετίας θα είναι αυτό που θα διέπει και τη σημερινή περίοδο.

«ΠΟΛΙΤΕΙΑ» ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Όμως, ο κ. Χριστόδουλος, παρόντος του πρωθυπουργού, δεν δίστασε να κάνει ένα βήμα πιο πέρα, καθώς, όπως είπε, «ο πρωθυπουργός μάς διαβεβαίωσε για τον θεσμικό ρόλο της εκκλησίας μέσα στο έθνος και το ελληνικό κράτος». Ο αρχιεπίσκοπος, περισσότερο άκομψα στον ενθρονιστήριο λόγο του, είχε διακηρύξει ότι «σε κανέναν δεν χαρίζουμε το ακριβό μας προνόμιο να έχουμε άποψη επί των καιριοτέρων ζητημάτων του τόπου» – κάνοντας χρήση του θεσμικού ρόλου, που ο πρωθυπουργός του «χάρισε», και εδώ έγκειται το πρόβλημα με τους... παπάδες.

Ένα ρόλο που είναι αποφασισμένος να υπερασπισθεί, προσφεύγοντας σε κάθε μέσο ο αρχιεπίσκοπος, μας είχε προϊδεάσει, άλλωστε, από του (ιερού) **Βήματος**: Αν συμβεί ο χωρισμός, «τότε θα παύσει η ορθόδοξη Εκκλησία να χαρακτηρίζεται από το Σύνταγμα ως η επικρατούσα θρη-

σκεία εν Ελλάδι και θα εξισωθεί πλήρως με τις άλλες, εν μειονότητι, γνωστές θρησκείες, αιρέσεις, παρασυναγωγές, σχίσματα, παραθρησκείες, λατρείες καταστροφικές και μη, που όρουν στην Ελλάδα και θα στερηθεί της δυνατότητας να διαποτίζει αυτή, ως θρησκεία της σχεδόν παμπηφίας του ελληνικού λαού, τους ιστούς της δημόσιας ζωής του τόπου, όπως συμβαίνει μέχρι σήμερα» (9 Απριλίου 1995). Προκειμένου, λοιπόν, να συνεχίζει να διαποτίζει τη δημόσια ζωή του τόπου, ας μην υπάρχει αμφιβολία ότι ο κ. Χριστόδουλος δεν θα δίσταζε, αν έκρινε αναγκαίο, να (ξανα)βγάλει τους πιστούς (του) στο δρόμο.

Βέβαια, το απόσπασμα αυτό είναι διλωτικό και του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται τους μη ορθοδόξους. Έτσι, η αναφορά του (στον ενθρονιστήριο λόγο)

ότι «η ορθόδοξη εκκλησία παντού, αλλά και στην Ελλάδα, ουδέποτε παρήγαγε, ενίσχυσε ή υπέθαλψε διακρίσεις σε βάρος αλλοθρήσκων ή ετεροδόξων πολιτών» αποδεικνύεται κενή περιεχομένου. Σε τούτο κατατείνει η μη πρόσκληση στην ενθρόνιση του κ. Χριστόδουλου, του αρχιεπισκόπου των εν Ελλάδι καθολικών, κ. **Ν. Φώσκολου** (Αυγή, 14.5), η διακοπή του διαλόγου με τους Αγγλικανούς (Ελεύθερος Τύπος, 14.5) και η αρνητική απάντηση που έδωσε στον πρωθυπουργό, αναφορικά με το ενδεχόμενο κατασκευής τζαμιού, στην Αθήνα (Ελεύθερος Τύπος, 13.5).

Έτσι, η φράση του κ. Χριστόδουλου, στη Μητρόπολη, «η ορθόδοξη εκκλησία παντού, και στην Ελλάδα, ουδέποτε διεξέδρασε το ρόλο κράτους εν κράτει» φαίνεται ήδη γραφική...

Ο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥ

«**ΕΝΑΣ ΦΙΛΟΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΛΙΑ**» φαίνεται ότι είναι για την ακροδεξιά εφημερίδα Στόχος ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλος, ο επονομαζόμενος (από το έντυπο) και ως «Αρχιεπίσκοπος Κεραυνός».

Και πώς θα μπορούσε να ήταν διαφορετική η σχέση τους, όταν ο κ. Χριστόδουλος έγραφε για το αιματηρό γεγονός στο αλβανικό φυλάκιο της Επισκοπής, στην εφημερίδα της Μητρόπολης Δημητριάδος Πληροφόρηση (τεύχος Ιουλίου-Αυγούστου 1995): «Εξ όσων γράφονται στον Τύπο φαίνεται πως οι συλληφθέντες μέλη της οργάνωσης ΜΑΒΗ, που δρα με στόχο την απελευθέρωση της Β. Ηπείρου, προσφέρονται ως εξιλαστήρια θύματα στο βωμό της βελτίωσης των ελληνο-αλβανικών σχέσεων, προφανώς ύστερα από σχετική αξίωση του καθεστώτος Μπερίσα». Περισσότερο ακραίος ήταν ο τίτλος: «Τι συμβαίνει με την υπόθεση ΜΑΒΗ; Η ανθελληνική στάση Μπερίσα και η ελληνική μειοδοσία». (Την υπόθεση μας θυμίζει... περιχαρή, ο Στόχος, στο φύλλο της προηγούμενης εβδομάδας).

Ο κ. Χριστόδουλος παρέστη, επίσης, σε περσινή εκδήλωση της ίδιας εφημερίδας, για την άλωση της Κωνσταντινούπολης, συνεχάρη δε στο χαιρετισμό του τον εκδότη της **Γ. Καψάλη** «που είναι γνωστός ελληνοκεντρικός και ελληνόψυχος και ταυτόχρονα Χριστοκεντρικός και Ορθόδοξος. Έχουμε ανάγκη από τέτοιους ανθρώπους επιτέλους...», διαπίστωνε ο νέος προκαθήμενος της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Πλήρως εναρμονισμένος, εξάλλου, με το περιβάλλον και το σκοπό της συγκέντρωσης, ο σημερινός αρχιεπίσκοπος λοιδόρησε, σε άλλο σημείο, «αυτό το κράτος που επί έτη πολλά, θέλησε να θάψει τη μεγάλη Ιδέα, αυτό το χώρο, ο οποίος εχλεύασε τα ιερά και τα όσια του γένους». (Ολόκληρη η ομιλία του κ. Χριστόδουλου δημοσιεύεται στη σελίδα του Στόχου, στο Ίντερνετ, στη διεύθυνση: <http://www.stoxos.com>).

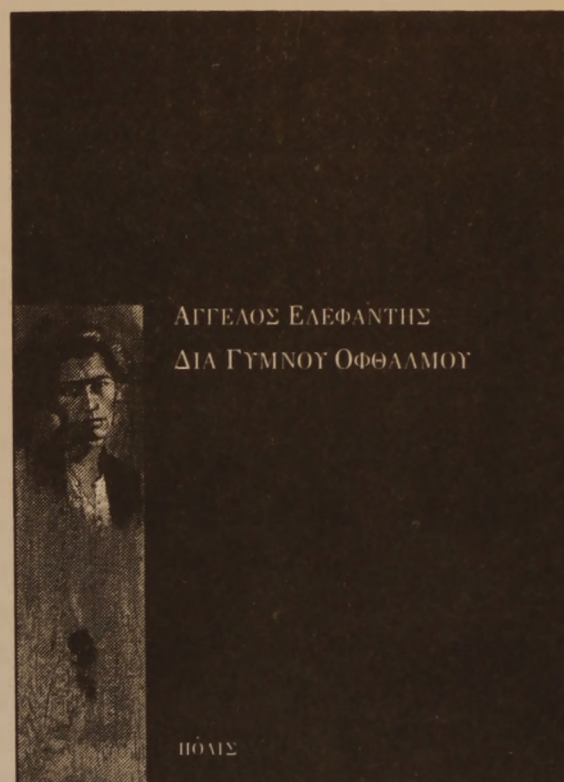
Και για να έλθουμε στα τωρινά, στο τελευταίο φύλλο του Στόχου, ο -θριαμβευτικός- τίτλος του σχετικού κειμένου είναι: «Γροθιά στους συμβιβασμένους από τον "Αρχιεπίσκοπο Κεραυνός" - "Ελεύθεροι Πολιορκημένοι" (σ.σ. είναι φράση από τον ενθρονιστήριο λόγο του) στο Πατριαρχείο μας και αλησμόνητες οι σκλάβες πατρίδες - Πανικός στους πολιτικάντηδες από τις θέσεις του Εθνάρχη».

«Εθνάρχη», εκτός από το Στόχο, τον προσαγόρευσαν επίσης, οι συντηρητικές καθημερινές εφημερίδες, ενώ η Αθηναϊκή του Σπ. Καρατζαφέρη έκανε ένα βήμα παραπέρα, χαρακτηρίζοντάς τον ως «νέο Μακάριο». Και είναι μόνον η αρχή...

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Τά ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ είναι χείμενα που δημοσιεύθηκαν στον Πολίτη, τόν Δεκαπενθέμερο Πολίτη, την Έποχή και την Αυγή, από τό 1976 ως τό 1997: χείμενα που σχολιάζουν κάποιο πρόβλημα της κοινωνικής ή της πολιτιστικής επικαιρότητας, χείμενα επιγραμματικά, έλλειπτικά πολλές φορές, πολεμικά, κάτι σαν σινιάλο ή υπαινιγμός ότι τά διά γυμνού οφθαλμού όρατά, αυτά που ό καθένας βλέπει, τά αυτόνόητα, δέν είναι άκριβως έτσι όπως ή προφάνειά τους τά έμφανίζει.

Είναι μιά φωνή κριτική μέσα στην άγορά των ιδεών και των προβληματισμών. Είναι χείμενα διαλόγου, μιά διαρκής συζήτηση, μιά άναρώτηση. Μέσα στις άφινιδιαστικά μεταλλασσόμενες συνθήκες μιάς ολόκληρης έποχής μιλούν για την κοινωνία μας από τή σκοπιά της Άριστεράς, είτε τό θέμα τους είναι τά μεγάλα προβλήματα είτε τό άπλό, τό άπλούστατο προβληματάκι μιάς παιδικής χαράς.

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ • ΟΜΗΡΟΥ 32 • 106 71 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 36 43 382 • FAX 36 36 501

Στέλιος Λογοθέτης: Είναι πολιτικά ένοχος

του Πειραιώτη

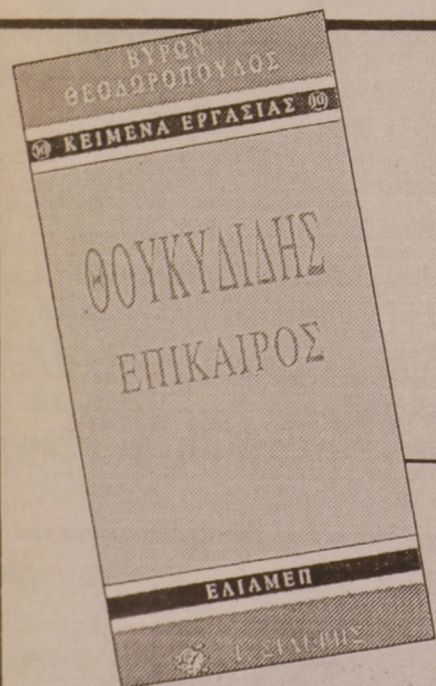
Την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, ο δήμαρχος Πειραιά είναι ακόμα στη φυλακή. Όταν θα διαβάζονται, ίσως η προφυλάκιση του Στ. Λογοθέτη να έχει αρθεί, ίσως όχι. Το αν είναι ή όχι ένοχος των κατηγοριών που τον βαρύνουν μόνο ο ίδιος το ξέρει. Δεν έχει όμως και ιδιαίτερη σημασία. Αυτό που πραγματικά έχει σημασία είναι ότι δεν είναι αθώος και η ενοχή του δεν πρέπει να κριθεί μόνο ή, κυρίως, σε σχέση με τις ποινικές κατηγορίες που του αποδίδονται. Ο Στ. Λογοθέτης είναι πολιτικά ένοχος.

Εφάρμοσε πιστά μια συγκεκριμένη πολιτική στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και αν δεν αντιδρούσε στην απόφαση του ΠΑΣΟΚ να μην υποστηριχθεί για μία ακόμα τετραετία, σίγουρα σήμερα δεν θα ήταν εκεί που βρίσκεται. Η «Υπόθεση Λογοθέτη» έχει όλα τα χαρακτηριστικά πολιτικού θρίλερ. Ταυτόχρονα, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου λειτουργίας των κέντρων εξουσίας. Η «Υπόθεση Λογοθέτη» τα έχει όλα: Συνωμοσίες, σκοπιμότητες, ανομιολόγητες συνεργασίες, συμβιβασμούς. Μα πάνω απ' όλα η «Υπόθεση Λογοθέτη» έχει ένα μεγάλο δίδαγμα: Που καταλήγει αυτός που προδίδει τον εαυτό του.

Τρίτη 6 Μάη 1998. Μεσημέρι. Σε γνωστό ουζερί της πλατείας Κοραή, ο υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας **Σταύρος Σουμάκης** και ο νομάρχης Πειραιά **Χρήστος Φωτίου** πίνουν τα ούζα τους και συζητούν. Θα μπορούσαν να λένε οτιδήποτε. Από οικογενειακά θέματα, αφού οι γυναίκες τους είναι αδελφές, μέχρι κομματικά, αφού ο πρώτος είναι αυτός που έπεισε τον πρωθυπουργό το ΠΑΣΟΚ να στηρίξει τον δεύτερο για υποψήφιο δήμαρχο Πειραιά. Υποψηφιότητα που προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στα μέλη του ΠΑΣΟΚ στον Πειραιά. Το θέμα της συζήτησης όμως είναι συγκεκριμένο: ο νυν δήμαρχος Πειραιά **Στέλιος Λογοθέτης** και η εμμονή του να είναι πάλι υποψήφιος. Εμμονή που δημιου-

ργεί επιπρόσθετα προβλήματα στον Χρ. Φωτίου, του οποίου η υποψηφιότητα κατά γενική ομολογία δεν τραβάει. Τότε είναι που ακούγεται για πρώτη φορά δημόσια ότι την επόμενη μέρα ο Στ. Λογοθέτης θα είναι στη φυλακή, αφού μετά την ολοκλήρωση της απολογίας του στην ανακρίτρια **Μαρία Φραγκιαδάκη** θα διαταχθεί η προφυλάκισή του. Το απόγευμα της ίδιας μέρας, ο πρόεδρος του σωματείου των μόνιμων εργαζομένων στον Δήμο, **Γιάννης Γκάτσος**, ένας από τους σκληρότερους πολέμιους του Στ. Λογοθέτη, επαναλαμβάνει αυτή την «πρόβλεψη» σε δημοσιογράφους. Το βράδυ συνεδριάζει το Δημοτικό Συμβούλιο. Ο Στ. Λογοθέτης έχει ακούσει τις «φήμες», αλλά δεν θέλει να τις πιστέψει. Εκτιμά ότι στη χειρότερη γι' αυτόν περίπτωση θα του απαγγελθούν κάποιες κατηγορίες και θα του επιβληθούν περιοριστικοί όροι μέχρι τη δίκη. Λίγο πριν από τα μεσάνυχτα, δημοτικός σύμβουλος που είχε εκλεγεί με το «αντάρτικο» ψηφοδέλτιο του **Γιάννη Παπασπύρου** το 1994, ύστερα από φραστικό επεισόδιο με τον δήμαρχο, επαναλαμβάνει τα ίδια στους διαδρόμους του δημαρχείου.

Τετάρτη 6 Μάη. Πρωί. Πρώην βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, προερχόμενος από τον ΣΥΝ και πρώην στέλεχος του ΚΚΕ, ειδοποιεί στελέχη του Δήμου Πειραιά ότι από τη Νομαρχία λέγεται πως το μεσημέρι ο δήμαρχος θα οδηγηθεί στον Κορυδαλλό. Αν και δεν

Μόλις κυκλοφόρησε
η μελέτη του πρέσβη επί τιμή **Βύρωνα Θεοδωρόπουλου**
για τον **Θουκυδίδη**

Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ
Σταδίου 44 - Αθήνα • Τηλ.: 3229638

μπορούν να στοιχειοθετήσουν κατ' ανάγκην συνωμοσία σε βάρος του Στ. Λογοθέτη όλα αυτά, και θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως έκφραση των βαθύτερων επιθυμιών αυτών που τα λένε, παραμένει πάντως... σατανική «σύμπτωση» το ότι οι προβλέψεις περί προφυλάκισης επαληθεύτηκαν σε ελάχιστες ώρες. Φαίνεται ότι και ο Στ. Λογοθέτης αρχίζει να συνειδητοποιεί το τι του ετοιμάζουν οι πρώην σύμμαχοί του. Έτσι, αποδέχεται την παραίτηση του προέδρου του Δημοτικού Συμβουλίου **Ευάγγελου Χρυσάφη**, τον οποίο αμέσως ορίζει αντιδήμαρχο και δημαρχεύοντα σε περίπτωση κωλύματος του δημάρχου.

Στη μία περίπτωση το μεσημέρι ο Στ. Λογοθέτης αναχωρεί από το Δημαρχείο για το Δικαστικό Μέγαρο Πειραιά. Σε λιγότερο από δύο ώρες ανακοινώνει ο ίδιος στους δημοσιογράφους την προφυλάκισή του. Καταγγέλλει τον «σημιτικό ολοκληρωτισμό» και μιλά για σκευωρία σε βάρος του, η οποία εξυφάνεται τα τέσσερα τελευταία χρόνια και εκδηλώνεται τώρα προκειμένου να εμποδιστεί η συμμετοχή του στις εκλογές. Στη συνέχεια οδηγείται στον Κορυδαλλό. Οι «φήμες» και οι «προβλέψεις» έχουν επαληθευτεί.

Τελικά, πώς κατέληξε ο «εκλεκτός της Εκάλης» του 1994 στον Κορυδαλλό; Οι κατηγορίες που τον βαρύνουν δεν είναι καινούργιες. Ήδη, κατά την προεκλογική περίοδο των προηγούμενων δημοτικών εκλογών και ακόμα νωρίτερα, είχαν διατυπωθεί. Στο ΠΑΣΟΚ τις γνώριζαν – και όμως τον στήριξαν. Η διερεύνηση από τον ανακριτή είχε αρχίσει σχεδόν αμέσως μετά την επανεκλογή του Στ. Λογοθέτη. Γιατί άραγε καθυστέρησε τόσο η απόφαση; Οι σημερινοί αντίπαλοι του δημάρχου Πειραιά, που πολλοί από αυτούς ήταν οι χθεσινοί του υποστηρικτές, λένε ότι ευθύνεται ο ίδιος γιατί με διάφορα δικονομικά τετρίπια παρακώλυε την έρευνα. Εξήγηση, ελάχιστα πιστευτή. Αν πράγματι υπήρχε ενδιαφέρον ξεκαθαρίσματος της υπόθεσης θα είχε δοθεί ένα τέλος πολύ νωρίτερα. Η αλήθεια είναι ότι οι ίδιοι που κάλυπταν τον δήμαρχο Πειραιά όσο διάστημα τους εξυπηρετούσε, είναι αυτοί που τον «άδειασαν» όταν έκριναν ότι πλέον δεν τον χρειάζονται. Έτσι, αν υπάρχει θέμα καθυστέρησης από τη μεριά του Στ. Λογοθέτη στην διερεύνηση των κατηγοριών που τον βαρύνουν, υπάρχει ακόμα

Ο πάλαι ποτέ εκλεκτός της Εκάλης τώρα βρίσκεται στον Κορυδαλλό.

μεγαλύτερο θέμα γι' αυτούς που του πρόσφεραν τέσσερα χρόνια πολιτική κάλυψη. Άλλωστε, ακόμα και αν δεχθούμε ότι οι κατηγορίες είναι αληθινές, σίγουρα τα αδικήματα που διέπραξε δεν τα έκανε μόνος του. Είχε, αν όχι τη συνεργασία, τουλάχιστον την ανοχή στελεχών του ΠΑΣΟΚ. Σε κάθε περίπτωση ένα είναι βέβαιο: τα τελευταία χρόνια στον Δήμο Πειραιά έγινε πραγματικό πλιάτσικο, την έκταση του οποίου ουδείς μπορεί με βεβαιότητα να πει. Και οι ευθύνες γι' αυτό του Στ.

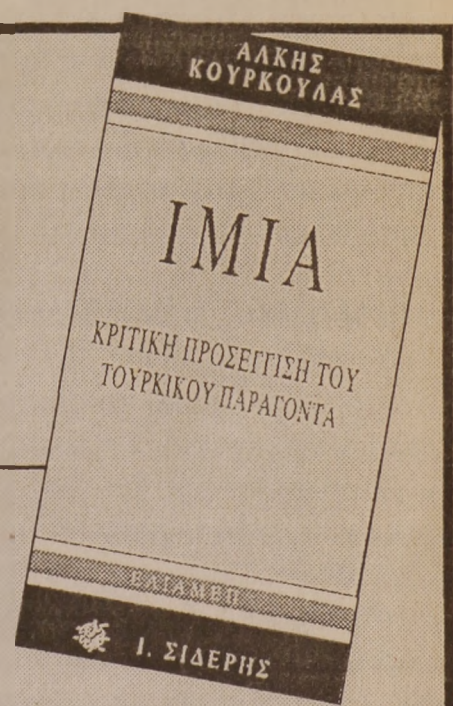
Λογοθέτη είναι ούτως ή άλλως τεράστιες, γιατί το ανέχθηκε. Ακόμα, όμως, μεγαλύτερες είναι οι ευθύνες του για την πολιτική που εφάρμοσε, και ένα από τα αποτελέσματά της είναι η αδιαφάνεια και κακοδιαχείριση των οικονομικών του Δήμου. Πολιτική άρρηκτα δεμένη με την ιδιωτικοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τη μετατροπή της σε έναν ακόμα μηχανισμό αφαίμαξης του εισοδήματος των δημοτών από την Κεντρική Εξουσία.

Ακριβώς επειδή ο νέος εκλεκτός του ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί παρά να ακολουθήσει την ίδια με τον Στ. Λογοθέτη πολιτική, και με δεδομένη την πρόθεση του νυν δημάρχου να επαναδιεκδικήσει τη δημαρχία, αποφασίστηκε η αντιπαράθεση να διεξαχθεί στο επίπεδο των ποινικών ευθυνών του Στ. Λογοθέτη, που σίγουρα θα είχαν «ξεχαστεί» αν δεχόταν να στηρίξει τον Χρ. Φωτίου. Η ίδια «δαμόκλειος σπάθη», που έπεσε πάνω στο κεφάλι του Στ. Λογοθέτη, απειλεί να πέσει και στα κεφάλια όσων δημοτικών συμβούλων του ΠΑΣΟΚ θελήσουν μέχρι τέλους να τον υποστηρίξουν.

Στο μεταξύ, από τα ίδια κέντρα που αποφασίστηκε η «δίωξη» του Στ. Λογοθέτη, μετά το κύμα συμπαράστασης που εκδηλώθηκε στο πρόσωπό του, αποφασίστηκε η έρευνα των οικονομικών του Δήμου να επεκταθεί και στην περίοδο από το 1995 μέχρι σήμερα. Όπως δε φαίνεται, θα χρησιμοποιηθούν τα ίδια πρόσωπα για να κινηθούν από τη Δικαιοσύνη οι σχετικές διαδικασίες. Πρόσωπα που βρίσκονται τόσο στο χώρο του ΠΑΣΟΚ όσο και σε κόμματα της Αριστεράς που, είτε συνειδητά, για μελλοντικά πολιτικά ανταλλάγματα, είτε ασυνείδητα, με μοναδικό κίνητρο την εμπάθειά τους προς τον Στ. Λογοθέτη, άρχισαν ήδη να παίζουν τον νέο τους ρόλο.

Μόλις κυκλοφόρησε
σε Β' έκδοση το βιβλίο του δημοσιογράφου
Α. Κούρκουλα για την κρίση στα Ίμια

Εκδόσεις **Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ**
Σταδίου 44 - Αθήνα • Τηλ.: 3229638

Ο αντιφατικός ρόλος του πελατειακού συστήματος

του Στέλιου Μαλλικούρτη

Όσοι αποδίδουν την αδυναμία της Ελλάδας να συγκροτηθεί σε σύγχρονη πολιτεία και κοινωνία μόνο στην καταφανή ανεπάρκεια του πολιτικού προσωπικού της χώρας, ή αφελείς είναι ή υποκριτές. Αν ήταν έτσι, τα πράγματα θα μπορούσαν να διορθωθούν πολύ εύκολα και πολύ γρήγορα. Δεν θα είχαμε παρά να αντικαταστήσουμε τους λίγους αυτούς ανίκανους ανθρώπους και να προχωρήσουμε χωρίς εμπόδια στο δρόμο της προόδου. Οι κοινωνίες, όμως, δεν είναι προϊόν της δράσης ορισμένων προσώπων, αλλά αποτέλεσμα συλλογικών ιστορικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών διεργασιών μεγάλης χρονικής διάρκειας, οι οποίες διαμορφώνουν τις κοινωνίες αυτές και τις άρχουσες τάξεις τους.

Στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, όταν μετά από πολιτική ανυπαρξία τετρακοσίων χρόνων, αποκτήσαμε πάλι δική μας ιερατική υπόσταση, η ελληνική κοινωνία ήταν ήδη πελατειακά διαρθρωμένη και πολιτικά και κοινωνικά υπανάπτυκτη. Όχι, βέβαια, γιατί οι Έλληνες ήσαν ανίκανοι και φαύλοι, αλλά διότι οι ιστορικές συγκυρίες τους είχαν εμποδίσει να αναπτύξουν συλλογικές πολιτικές και κοινωνικές δράσεις. Εξαιτίας της οθωμανικής κυριαρχίας, εμείς και οι άλλοι βαλκανικοί λαοί δεν είχαμε αναγέννηση, διαφωτισμό και βιομηχανική επανάσταση. Δεν περάσαμε, δηλαδή, από τα στάδια εκείνα που διαμόρφωσαν τις άλλες ευρωπαϊκές κοινωνίες και τα δημοκρατικά τους πολιτεύματα. Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, δεν ήταν δυνατόν η συγκρότηση της Ελλάδας να ήταν παρόμοια με αυτή του Βελγίου. Χρησιμοποιώ το παράδειγμα του Βελγίου, διότι αυτό είναι μια χώρα του δικού μας μεγέθους, που απέκτησε την ανεξαρτησία του την ίδια εποχή μ' εμάς. Έχοντας, όμως, περάσει από διαφορετικές απ' ό,τι εμείς διαδικασίες, συγκροτήθηκε ευθύς εξαρχής ως κοινοβουλευτικό κράτος δικαίου. Την ίδια περίπου εποχή, ο Ιωάννης Καποδίστριας προσπάθησε να καταργήσει την πελατειακή δομή της τότε Ελλάδας και να συγκροτήσει ένα σύγχρονο για την εποχή εκείνη συγκεντρωτικό κράτος δικαίου. Δεν το κατόρθωσε όμως, διότι οι αντιστάσεις των τότε κυρίαρχων στρωμάτων ήταν μεγάλες και η σύγκρουση που προκλήθηκε οδήγησε τελικά στη δολοφονία του.

Ο ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΟΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ

Ας αφήσουμε, όμως, την ιστορική ανάλυση και ας έλθουμε στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Τα κόμματα εξουσίας αποτελούν μηχανισμούς πολιτικής πατρωνείας και διαχειριστές του πελατειακού συστήματος. Είναι δίαυλοι εξεύρεσης εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ανάταξή των πόρων, παροχής διευκολύνσεων πάσης φύσεως, όπως παροχή άδειας λειτουργίας καταστήματος, νομιμοποίηση αυθαιρέτων καθώς και παροχής βασικών υπηρεσιών, τις οποίες σε άλλες χώρες παρέχει το κράτος, όπως παρέμβαση για νοσοκομειακή περίθαλψη. Δημιουργεί-

ται έτσι μια σχέση αλληλεξάρτησης των κομμάτων και μεγάλου τμήματος των πολιτών, οι οποίοι ανταλλάσσουν την ψήφο τους με τις παροχές του αναφέρθηκαν πιο πάνω. Η αλληλεξάρτηση αυτή τροφοδοτείται, αναπαράγεται και συνεχώς διευρύνεται, με συνέπεια να γίνεται απαραίτητη και για τα κόμματα και για ένα συνεχώς μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας. Δημιουργείται έτσι μια ισχυρή και διαρκής εταιρική σχέση, η οποία, όσο και αν φαίνεται παράδοξο, αποτελεί το ουσιαστικότερο στοιχείο συνοχής, σταθερότητας και ευρύτερης λαϊκής αποδοχής του κοινοβουλευτικού πολιτικού μας συστήματος, όπως αυτό διαμορφώθηκε από το 1843 μέχρι σήμερα. Όσες προσπάθειες έγιναν για τον εξορθολογισμό του κράτους, από τον **Τρικούπη**, τον **Βενιζέλο** και άλλους, έμειναν ημιτελείς και τελικά απέτυχαν. Το σύστημα αυτό έχει πλέον τόσο εμπεδωθεί, που μια προσπάθεια αλλαγής του δεν αποκλείεται να κλονίσει τη σταθερότητα του πολιτεύματος, αυτής της ιδιότυπης «πολιτείας των κολλητών», στην οποία η οικογένεια, η παρέα και το κόμμα είναι ουσιαστικοί παράγοντες διαμόρφωσης του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού γίνεσθαι του τόπου. Η ανθεκτικότητα του πελατειακού κοινοβουλευτισμού στη χώρα μας υπήρξε μεγάλη. Με μικρά διαλείμματα, διήρκεσε από τη σύστασή του μέχρι σήμερα. Συντέλεσε στην πολιτική ομαλότητα, στη διατήρηση των ελευθεριών. Το στήριξε η πλειοψηφία της άρχουσας τάξης και μεγάλο μέρος των λαϊκών στρωμάτων. Στην πρώτη εξασφάλισε την εξουσία και στα δεύτερα θέσεις εργασίας στο δημόσιο, ανακατανομή του εισοδήματος και πάσης φύσεως άλλες διευκολύνσεις, νόμιμες και παράνομες. Συγχρόνως, όμως, το σύστημα αυτό αποτελμάτωσε την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας και κατασπατάλησε κάθε ικμάδα της κοινωνίας, διότι δεν υπάρχουν δίαυλοι για τη διοχέτευση και την αξιοποίηση της ζωτικότητας των Ελλήνων, όπως το νερό που χύνεται όταν δεν υπάρχει αυλάκι.

Το πελατειακό σύστημα βέβαια δεν αποτελεί μόνο ελληνικό φαινόμενο. Ας πάρουμε το παράδειγμα της Ιταλίας. Συγκροτημένη σε ενιαίο κράτος από το 1860, δεν έχει κατορθώσει ακόμη να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ του υπανάπτυκτου και πελατειακού

διαρθρωμένου Νότου και του ανεπτυγμένου Βορρά. Και αυτό γιατί τα δύο τμήματα της χώρας αυτής υπέστησαν επί σειρά αιώνων εντελώς διαφορετικές ιστορικές διεργασίες. Αυτές κατέληξαν στη διαμόρφωση δύο διαφορετικών κοινωνιών, οι οποίες δεν κατόρθωσαν να συγχωνευθούν, παρά τα 130 χρόνια κοινής κρατικής συγκρότησης, με αποτέλεσμα να έχει καταρρεύσει το πολιτικό σύστημα που συγκροτήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και να δημιουργούνται ανησυχίες ακόμη και για ενδεχόμενη διάσπαση της χώρας, με την αποσχιστική πολιτική της Λίγκας του Βορρά. Το τελευταίο αυτό πρόβλημα δεν ανακύπτει βέβαια στη δική μας περίπτωση, διότι η Ελλάδα είναι ευτυχώς ομοιογενής. Άλλο παράδειγμα, η Κορσική. Τμήμα της Γαλλίας από τον 18ο αιώνα και παρά τις τεράστιες πολιτικές και οικονομικές προσπάθειες του γαλλικού κράτους, δεν μπόρεσε να αναπτυχθεί όπως η άλλη χώρα. Διατηρεί ακόμη τα χαρακτηριστικά της οπισθοδρομικής νησιώτικης ιταλικής κοινωνίας, στην οποία τα οικογενειακά, οικονομικά, νόμιμα και παράνομα, και τα πολιτικά συμφέροντα αλληλοδιαπλέκονται και αποτελούν ενιαίο σύνολο. Η πρόσφατη δολοφονία του νομάρχη της Κορσικής απέδειξε για πολλοστή φορά την αδυναμία της γαλλικής κυβέρνησης να επιβάλει το κράτος δικαίου στο νησί.

Στην Ελλάδα, στη σύγχρονη μορφή της, η πελατειακή δημοκρατία διαμορφώθηκε μετά την κατάρρευση της δικτατορίας, το 1974. Συγκροτήθηκε ένα δικομματικό πολιτικό σύστημα, στο οποίο η συντηρητική και η προοδευτική παράταξη εναλλάσσονται ομαλά και χωρίς κλυδωνισμούς στην εξουσία. Έχουν συγκροτηθεί δύο τεράστιοι κομματικοί πελατειακοί μηχανισμοί, οι οποίοι διαδέχονται ο ένας τον άλλον στην εξουσία, με μία άτυπη πολιτική συμφωνία. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει πλέον καμία εξουσία, καμία λειτουργία εκτός κομματικού πλαισίου. Τα μεγάλα κόμματα και τα κομματικοποιημένα συνδικάτα τους ελέγχουν πλήρως το κράτος, τους εργαζομένους και το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής, κοινωνικής, ακόμη και της πολιτιστικής ζωής της χώρας. Το πελατειακό σύστημα διέρχεται πλέον σχεδόν αποκλειστικά από τα κόμματα και τα συνδικάτα. Οι διορισμοί διέρχονται από τις κλαδικές οργανώσεις των κομμάτων. Γίνονται μαζικά, με κομματικά και μόνο κριτήρια, χωρίς ίχνος αξιοκρατικών επιλογών. Αυτό που λέμε «τα δικά μας τα παιδιά». Καμία δραστηριότητα της κοινωνίας δεν έχει ξεφύγει από τον κομματικό έλεγχο. Πανεπιστημιακοί εκλέγονται με βασικό κριτήριο την κομματική τους ταυτότητα. Οι ένοπλες δυνάμεις, η αστυνομία και ο κρατικός μηχανισμός έχουν κομματικοποιηθεί. Πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι τα σημερινά κόμματα δεν έχουν πια διαφορετικές πολιτικές, διαφορετικά προγράμματα. Έχουν μετατραπεί σε απλούς μηχανισμούς διαχείρισης και διανομής της εξουσίας, χωρίς ιδεολογικό στίγμα, όργανα πολιτικής πατρωνείας και μόνο. Έτσι εξηγείται και το γεγονός ότι χιλιάδες άτομα είναι εγγεγραμμένα και στα δύο μεγάλα κόμματα συγχρόνως, όπως πρόσφατα αποκαλύφθηκε. Έχουμε απλώς δύο ομάδες που τις ενώνει η διατήρηση ή η προσμονή της εξουσίας και των ωφελημάτων που αυτή συνεπάγεται, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και άλλων. Κοντά σ' αυτές, οι οικονομικοί παράγοντες, οι διάφοροι κρατικοδίαιτοι και τα ΜΜΕ... Το σύστημα αυτό στηρίζει, αποδέχεται ή ανέχεται το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής ελληνικής κοινωνίας. Εκεί, κυρίως, οφείλει τη δύναμη και τη διάρκειά του.

Ουδέποτε ο πολιτικός μας βίος ήταν τόσο σταθερός και ομαλός όσο σήμερα. Οι ελευθερίες μας είναι πλέον εξασφαλισμένες, οι

εκλογές διεξάγονται έντιμα και όμως έχουμε πρόβλημα. Το πολιτικό παιχνίδι είναι «στημένο», το πολιτικό μας σύστημα κινδυνεύει να μείνει χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο. Όποιος και να είναι στην εξουσία, για τον μέσο πολίτη δεν αλλάζει σχεδόν τίποτα. Η τριτοκοσμικού τύπου κρατική μηχανή με το υπεράριθμο και συχνά ακατάλληλο προσωπικό, δεν μπορεί να παράγει πολιτική, η υγεία, η παιδεία, η κοινωνική ασφάλιση είναι σε κακά χάλια. Το ίδιο ισχύει και για τις συγκοινωνίες, το οδικό και το σιδηροδρομικό δίκτυο. Οι δημόσιοι πόροι διασπαθίζονται ανέμελα. Τελευταίοι και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με μικρό διεθνές ειδικό βάρος και χωρίς κανένα ουσιαστικό ρόλο στην περιοχή μας, τη στιγμή που άλλες χώρες, μικρότερες αλλά σοβαρότερες από εμάς, αναπτύσσουν διεθνείς πρωτοβουλίες και αποκτούν διεθνή βαρύτητα, όπως για παράδειγμα η Φινλανδία στη Βαλτική. Διπλωματικά και στρατιωτικά αδύναμο, το πελατειακό κράτος δεν μπορεί να προστατεύσει τον εαυτό του και εκλιπαρεί τη βοήθεια ισχυρών προστατών, μειώνοντας μόνο του την εθνική του κυριαρχία και αξιοπρέπεια και κινδυνεύοντας να μετατρέψει τον τόπο σε πελάτη των ισχυρών και σε μια δημοκρατία της μπανάνας. Εδώ σημειώνουμε ότι η ένταξή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παρά την τεράστια εισροή οικονομικών πόρων, δεν μπόρεσε να αναστρέψει την κατάσταση, αποδεικνύοντας ότι το πρόβλημά μας δεν είναι τόσο οικονομικό όσο κυρίως πολιτικό και κοινωνικό. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι σκόπιμο και επωφελές να είμαστε ενταγμένοι στην ομάδα των ανεπτυγμένων δημοκρατικών χωρών.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ;

Το πελατειακό αυτό σύστημα, το οποίο εξασφάλισε για δεκαετίες πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, έχει φθάσει στα όριά του. Οι λειτουργίες που οφείλει εκ των πραγμάτων να διεκπεραιώνει σήμερα ένα σύγχρονο κράτος είναι πολύ περισσότερες και πιο πολύπλοκες από αυτές που είχε μια κρατική μηχανή της δεκαετίας του '50. Αν τότε, κουτσά-στραβά, το πελατειακό κράτος κατάρχευε να εκπληρώνει την αποστολή του, σήμερα αυτό είναι πια αδύνατο. Το σύστημα έχει εξαντλήσει τα όριά του. Δεν πάει άλλο. Σημειώνω ότι το κείμενο αυτό γράφτηκε πριν από την κρίση της Ολυμπιακής, η οποία αποτελεί και αυτή μια απόδειξη ότι το σύστημα έχει «μπουκώσει». Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η κατάσταση αυτή μπορεί να ανατραπεί. Το να απαντήσει κανείς μ' ένα ναι ή μ' ένα όχι, αποτελεί υπεραπλούστευση ενός πολύ σύνθετου προβλήματος. Δεν ξέρουμε αν υπάρχουν στην ελληνική κοινωνία οι πολιτικές, οικονομικές και λαϊκές δυνάμεις που θα μπορέσουν να αναλάβουν τις δύσκολες, μακροχρόνιες, επίπονες και αβέβαιες έκβασης προσπάθειες ανατροπής της «κοινωνίας των κολλητών» και τη συγκρότηση μιας κοινωνίας και ενός κράτους ανεπτυγμένων, δημοκρατικών και σύγχρονων.

Δεν θα ήθελα να τελειώσω τις γραμμές αυτές μ' ένα μήνυμα απαισιοδοξίας. Παρά τις σοβαρές διαρθρωτικές της αδυναμίες, την κακοδιοίκηση και την αδύναμη κοινωνία των πολιτών, η Ελλάδα έχει κάνει μεγάλες προόδους τις τελευταίες δεκαετίες. Η οικονομική της ευμάρεια έχει πλησιάσει αυτήν των προηγμένων κοινοτικών της εταίρων, η δημοκρατική παιδεία των πολιτών έχει βελτιωθεί, οι πληγές του εμφυλίου και της δικτατορίας έχουν επουλωθεί και η ευκολία επαφής με τον έξω κόσμο έχει ανοίξει τους ορίζοντες ευρύτερων τμημάτων της κοινωνίας. Αν αυτό το πολυποίκιλο δυναμικό βρει την πολιτική του έκφραση, τότε ίσως η χώρα να δει καλύτερες ημέρες. Την ευθύνη γι' αυτό έχουν οι πολίτες αυτού του τόπου και κανείς άλλος.

Μια πασχαλιάτικη επίσκεψη στο ΕΣΥ

του Κωστή Χλουβεράκη M.D.

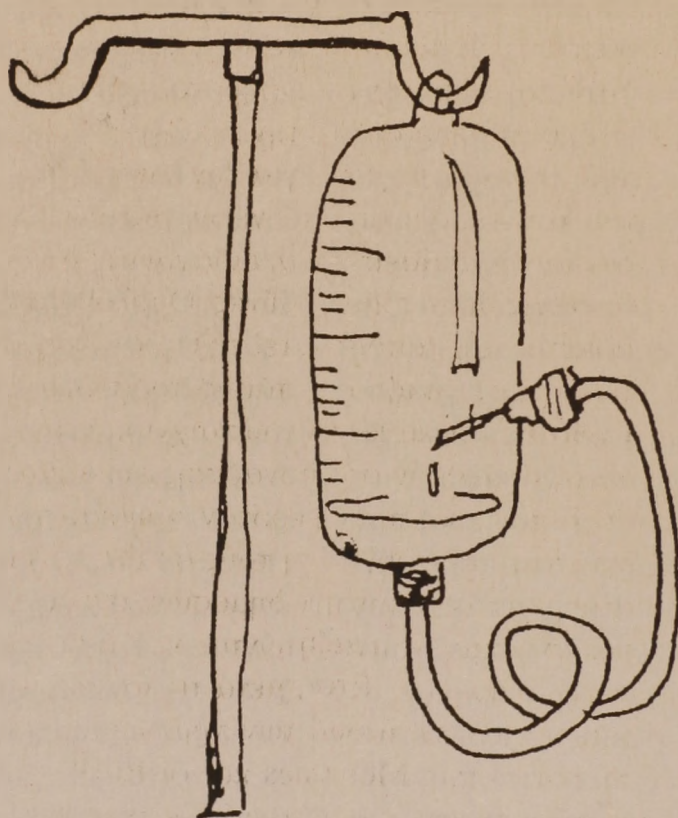
Μια ξαφνική αδιαθεσία το πρωί του Πάσχα με έφερε και με καθήλωσε για μιάμιση μέρα στο κρεβάτι της Εντατικής Καρδιολογικής Μονάδας ενός εφημερεύοντος Δημόσιου Νοσοκομείου. Λόγω της ημέρας, οι εμπειρίες μόνο τυπικές δεν θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν, γι' αυτό και τις προσπερνώ σχεδόν ασχολίαστες. Ωστόσο, η χρονιάρικα μέρα και οι αποπίες που δημιουργεί δεν είναι ικανή να συγκαλύψει τα κατεστημένα αντανάκλαστικά και να αποκρύψει τις παγιωμένες συνήθειες, ούτε φυσικά να αλλοιώσει την ιστορία ενός συστήματος στα μάτια ενός παρατηρητή που το έζησε από τα γεννοφάσκια του. Έτσι, σε λίγα μόνο λεπτά, εξαναγκασμένος στην παραλυτική ακινησία που οι ενδοφλέβιοι οροί και η πληθώρα των καλωδίων σου επιβάλλουν αλλά και στην απείθαρχη εσωτερική οκνηρία που αποτελεί το καταφύγιό σου από την ανησυχία και τον πανικό, βρίσκεις τον εαυτό σου να περιπλανιέται ανάμεσα σε έναν άταχτο σωρό αναμνήσεων και σκέψεων και, σαν τον Καρυωτάκη, «όλη σου τη ζωή κοιτάζοντας, ήρεμα να γελά(ς)».

Εδώ και μερικά χρόνια, στο προαύλιο του νοσοκομείου βρίσκεται εγκατεστημένη, σεμνή αλλά επιβλητική, η προτομή του ιδρυτή του ΕΣΥ, Γιώργου Γεννηματά. Σε μια χώρα όπου η ηρωοποίηση έχει προσλάβει διαστάσεις εθνικού χόμπυ, σε όποια πολιτική παράταξη κι αν ανήκει κανείς, δεν μπορεί παρά να παραδεχθεί ότι αποτελεί ελάχιστη απόδοση φόρου τιμής σε έναν ηγέτη που με πάθος αλλά και πείσμα (ίσως πολύ πείσμα για έναν πολιτικό) αφιέρωσε τεράστιο απόθεμα της πολιτικής του καριέρας στην υλοποίηση ενός στόχου που, ανεξάρτητα από το τελικό αποτέλεσμα, είχε θεωρήσει ιερό.

Εκείνο που γεννά απορίες είναι η επιγραφή στη βάση της προτομής, μια από το πλήθος των ρήσεων-slogans του τότε υπουργού στις θερμές εκείνες μέρες της ίδρυσης του ΕΣΥ:

«Το ΕΣΥ δεν διχάζει αλλά ενώνει».

Οι απορίες γεννιούνται όχι για το αν ο εκλιπών ηγέτης πίστευε όντως σ' αυτό τον αφορισμό του εκείνης της εποχής, που είναι σχεδόν αδιάφορο (ύστερα υπάρχει κι αυτός ο αναθεματισμένος νόμος των απρόβλεπτων συνεπειών του Weber), αλλά γιατί οι επίγονοι και θαυμαστές του επέλεξαν αυτόν ειδικά τον αφορισμό που, εν όψει του σημερινού (όχι διχασμού αλλά) πολυτεμαχισμού και ζωνιορτοποίησης των υπηρεσιών Υγείας στον τόπο μας, μόνο τον καγχασμό μπορεί να προκαλεί. Διερωτάται κανείς αν η επιλογή έγινε από κάποιον πονηρό κρυφο-αντι-γεννηματικό Πασόκο για να γελοιοποιήσει και αμυνώσει τη μνήμη του εκλιπόντος ιδρυτή του

ΕΣΥ ή αν πρόκειται για μια ακόμη εκδήλωση της μικρότητας και της ηλιθιότητας πολλών από εκείνους που αγκαλιάζουν τα banale slogans και τις μεγάλες ιδέες.

Εδώ και χρόνια, έχοντας γευθεί κατά κόρον τη μικρότητα και την ηλιθιότητα και, ακολουθώντας το νόμο του **Ockham**, έχω αποκλείσει την «κρυφο-αντι-γεννηματική» θεωρία προ πολλού ή –θα μπορούσα να πω– μάλλον εξαρχής, αφού τα δείγματα ήταν σαφή από τότε.

Γιατί πολύ λίγοι μόνο από τους γιατρούς αρχιτέκτονες-καγκελοποιούς του ΕΣΥ καταδέχτηκαν να ενταχθούν στο ΕΣΥ: Οι πιο υψηλόβαθμοι της νομενκλατούρας δημιούργησαν θέσεις-έδρες Κοινωνικής Ιατρικής και άλλων παρεμφερών ειδικοτήτων, αναβάθμισαν τις Σχολές στις οποίες υπάγονταν, «αυτοδιοριζόμενοι» έτσι κα-

θηγητάδες. Θα τους βρείτε ακόμη και σήμερα μέσα στα πολυτελή γραφεία τους όπου, ροκανίζοντας γενναιόδωρα κρατικά και κοινοτικά κονδύλια, εκπονούν σχέδια και μελέτες για το ΕΣΥ σαν να είναι όλα καλά κι αυτοί καλύτερα.

Άλλοι «λούφαξαν» στο πανεπιστήμιο (μια που οι αρχιτέκτονές μας του ΕΣΥ κατάφεραν το ακατόρθωτο σε όλον τον κόσμο: να αφήσουν εκτός του θεσμού της πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης τους πανεπιστημιακούς –τους μόνους ή τους πρώτους που θα έπρεπε να ενταχθούν– περιπαίζοντάς μας μάλιστα με το αναιδές επιχείρημα ότι «και οι πανεπιστημιακοί γιατροί... ανήκουν οργανικά και λειτουργικά στο ΕΣΥ» (Βήμα, 27.4.86).

Πολλοί από τους δευτεροκλασάτους εξασφάλισαν διευθυντικές θέσεις σε Κέντρα Υγείας με παχυλές αποδοχές που συνέχισαν να απολαμβάνουν κι όταν ακόμα αποσπούνταν σε μια –απαλλαγμένη πάσης ευθύνης– αργομισθία σε κεντρικό νοσοκομείο της εκλογής τους.

Αλλά το *coup de grace* ήταν εκείνοι που ο τότε υπουργός με τη γνωστή αδυναμία του για φανφάρες-μελό ονόμαζε ως «μάζα των νέων γιατρών, που, εκτός των τειχών... και μαζί με το λαό, είναι το όπλο μας» (Βήμα, 15.9.85).

Ο υπουργός ήταν προφητικός. Η μάζα, όνομα και πράμα, επέπεσε όντως επί των τειχών και εκπορθώντας τα –άλλοι με το σπαθί τους, οι πιο πολλοί «έρποντας, γλείφοντας και με τα κέρατά τους»– κάθεται έκτοτε σαν ταφόπετρα πάνω στο ημιθανές ΕΣΥ, πολυάνθρωπη, δυσκίνητη, μόνιμη

και αβάσταχτα δαπανηρή, αποφασισμένη να το αποτελειώσει.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗ: Ο ΘΑΝΑΣΙΜΟΣ ΕΝΑΓΚΑΛΙΣΜΟΣ

Σε δεκάδες γιατρών ανέρχεται η δύναμη της κλινικής που νοσηλεύομαι. Όπως έγραφα σε ένα παλιότερο άρθρο μου, τέτοιοι αριθμοί, με το τεράστιο κόστος που συνεπάγονται, θα ήταν αδιανόητοι στην εμπνευστρια των Εθνικών Συστημάτων Υγείας, Μ. Βρετανία (*Καθημερινή*, 7.6.97). Ωστόσο, το κόστος, όσο υψηλό κι αν είναι, δεν αποτελεί το κύριο πρόβλημα που είναι ο υποβιβασμός των προσφερομένων υπηρεσιών με τελική συνέπεια, η ποιότητα των υπηρεσιών Υγείας που απολαμβάνει ο έλληνας φορολογούμενος να είναι αντιστρόφως ανάλογη με τις δαπάνες που χρεώνεται. Και η εξήγησή είναι απλή: μέσα στην ιατρική αυτή κοσμοπλημύρα υπάρχει σημαντικό ποσοστό γιατρών που θα έκανε υπερήφανο το οποιοδήποτε ΕΣΥ στον κόσμο. Από μόνοι τους θα μπορούσαν να παράσχουν υπηρεσίες υψηλής στάθμης, ενώ η ανεύρεση και η επιλογή τους δεν θα αποτελούσε κανένα πρόβλημα, αρκεί να χρησιμοποιούνταν τα σωστά κριτήρια: μπειτέ μέσα σε οποιοδήποτε δημόσιο νοσοκομείο και ρωτήστε εμπιστευτικά έναν «γνωστό» σας κλητήρα, τραπεζοκόμο, νοσοκόμο, φοιτητή, διοικητικό υπάλληλο, *οποιοδήποτε*, να σας πει για το επιστημονικό και ηθικό επίπεδο κάποιου γιατρού. Τους καλούς τους ξέρουν οι πάντες... εκτός από τις διοικήσεις. Οι τελευταίες ξέρουν μόνο «τους δικούς μας» και «τους δικούς τους». Σε ορισμένες περιπτώσεις το κριτήριο της «ημετερότητας» παίρνει τέτοια έκταση που θα εξόργιζε ακόμη και τους κατοίκους μιας μεσαιωνικής χώρας. Πρόσφατα με πληροφόρησαν ότι πρωταγωνιστικό ρόλο στη σύνθεση των συμβουλίων κρίσεων που θα αποφασίζουν για τις προσεχείς νέες προσλήψεις γιατρών του ΕΣΥ έπαιξε (και παίζει) μια απλή συνδικαλίστρια, «συντρόφισσα» νοσοκόμα.

Επί κυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας είχαν διορισθεί ως εξεταστές των ειδικευομένων στην Ενδοκρινολογία «ημέτεροι» που δεν είχαν ποτέ διδαχθεί, διδάξει ή ασκήσει συστηματικά την ειδικότητα της Ενδοκρινολογίας. Έτσι, οι επίδοξοι ενδοκρινολόγοι, ύστερα από εξαστή(!) μετεκπαίδευση αμειβόμενη από τον έλληνα φορολογούμενο, θα μπορούσαν να κριθούν από έναν άσχετο γιατρό της καμαρίλας. Ως πρόεδρος τότε της Ελληνικής Ενδοκρινολογικής Εταιρείας είχα διαμαρτυρηθεί στον αρμόδιο υπουργό με γράμματα και

με διαβήματα, για να εισπράξω ως αντάλλαγμα την άγνοια και την αδιαφορία.

Ο ΑΔΥΣΩΠΗΤΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ GRESHAM

Εδώ και πέντε σχεδόν αιώνες, ο λόρδος Thomas Gresham παρατήρησε ότι όπου υπάρχει πολύ κάλπικο χρήμα, μοιραία κι αναπόφευκτα, το γνήσιο χρήμα θα εκτοπισθεί. Εκείνο, όμως, που δεν είχε προβλέψει είναι ότι ο ομώνυμος νόμος του θα έβρισκε εφαρμογή πολύ πέραν της σφαίρας της οικονομίας, επεκτεινόμενος σχεδόν σε κάθε κοινωνική λειτουργία και επομένως και στο χώρο της Ιατρικής.

Παρά τους φόβους και τις επιφυλάξεις μου, τις οποίες είχα εκφράσει τόσο δημοσίως όσο και ιδιαιτέρως προς τους υπεύθυνους τότε κυβερνητικούς φορείς, η ίδρυση του ΕΣΥ υπήρξε για μένα ένα μεγάλο κοινωνικό και ριψοκίνδυνο πείραμα, του οποίου το αποτέλεσμα περίμενα με περιέργεια. Ένα από τα μεγάλα και αγωνιώδη στοιχήματα του εγχειρήματος ήταν πως, για πρώτη φορά έδινε την ευκαιρία σε ένα πρωτόγνωρα μεγάλο, για την ιστορία αυτού του τόπου, αριθμό νέων γιατρών να δώσουν εξετάσεις αναλαμβάνοντας διευθυντικές θέσεις και ευθύνες. Ομολογώ ότι αρκετοί απ' αυτούς απεδείχθησαν σοφότεροι και ωριμότεροι πάσης προσδοκίας. Γνώστες των κανόνων του παιχνιδιού, αντί να αφοσιωθούν στο μοναδικής ευκαιρίας έργο που τους προσφερόταν, χρησιμοποίησαν την ηγετική θέση τους σε ένα, άνευ προηγουμένου κυνήγι δημόσιων σχέσεων και γνωριμιών, αναζητώντας νέα ύψη και νέες ευκαιρίες. Έτσι, μετά τις φανφάρες και τον ενθουσιασμό των πρώτων μηνών, οι πολυτελείς Mercedes και οι BMW εμφανίζονταν όλο και σπανιότερα στον διευθυντικό χώρο στάθμευσης.

Και ποιος μπορεί να τους αδικήσει; Ένας από τους προέδρους του νοσοκομείου, κατά τη διάρκεια της εκεί θητείας μου, με συμβούλεψε κάποτε φιλικά να πάψω να «ξημεροβραδιάζομαι» στο νοσοκομείο, γιατί έτσι θα περιπέσω στην αφάνεια. Έχοντας άρτι προβιβασθεί ο ίδιος στην τάξη των κλειδούχων, ήξερε πως το κλειδί της επιτυχίας βρίσκεται «εκτός των τειχών» του χώρου της προσφοράς και της απόδοσης.

ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ

«ΚΟΥΒΕΝΤΑ ΝΑ ΓΙΝΕΤΑΙ»

Όλες οι ενδείξεις πείθουν ότι αυτό τον καιρό το καζάνι βράζει στον τομέα υπηρεσιών Υγείας. Νέες αλλαγές και προσλήψεις γιατρών δρομολογούνται, συγχωνεύσεις Νοσοκομείων προγραμματίζονται,

νέοι θεσμοί εισάγονται και οι συζητήσεις και διαβουλεύσεις δίνουν και παίρνουν. Στο μεταξύ, και ενώ η ιδιωτική ιατρική, γνωρίζοντας ανεπανάληπτες μέρες ακμής, εκτελεί ιστορικής σημασίας στρατηγικές κινήσεις, οι νοσοκομειακοί γιατροί έχουν βγάλει τα χαντζάρια τους για τον τεμαχισμό της πίτας των εφημεριών. Μέσα στο γενικότερο κλίμα που επικρατεί και που σκιαγράφησα πιο πάνω, δεν είναι δύσκολο να συμπεράνει κανείς ότι όλος αυτός ο οργανισμός αποτελεί «πολύ θόρυβο για το τίποτα» και ότι ουδόλως πρόκειται να βελτιώσει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών του ΕΣΥ. Ωστόσο, κάτι πρέπει να φανεί ότι γίνεται όταν μάλιστα το leitmotiv των καιρών είναι η μαγική λέξη «εκσυγχρονισμός». Δυστυχώς, όπως έλεγε ο R.H. Tawney, «μπορείς να καθαρίσεις ένα κρεμμύδι φλούδι με φλούδι αλλ' όχι και να ξενυχιάσεις μια τίγρη νύχι με νύχι», ιδιαίτερα μάλιστα όταν η τίγρης είσαι εσύ ο ίδιος και είναι (όπως θα το 'θελε ο Βάρναλης) και «η θέλησή σου λίγη και ο πόνος σου μεγάλος». Έτσι καταφεύγουμε στην εύκολη λύση, να ταυτίζουμε τη λύση του προβλήματος με την προσπάθειά μας να το λύσουμε και ησυχάζουμε, ή μάλλον ησυχάζει (και μάλιστα μόνο για λίγο) η κυβέρνηση και οι συνδικαλιστές γιατροί.

Αλλά είναι πια καιρός που το παιχνίδι αυτό πρέπει να τελειώνει. Αποτελεί αστείο να περιμένει κανείς ότι κάτι καλό μπορεί να προκύψει από τους παρατεινόμενους διαλόγους και συζητήσεις μεταξύ του καθ' όλα έντιμου αλλά αιχμαλωτισμένου από μια χούφτα δοκησίσοφων μαθητευόμενων μάγων κ. Γείτονα και των γιατρών. Το σημερινό κατάντημα του ΕΣΥ, παρά τις τεράστιες δαπάνες που απαίτησε, απέδειξε πόσο επικίνδυνο είναι να εξακολουθήσει να τους εμπιστεύεται. Η εποχή των ηρωικών συνθημάτων έχει περάσει ανεπιστρεπτί. Πολιτικοί και συνδικαλιστές απέδειξαν ότι αγωνίζονται πρωτίστως για τα στενά ιδιοτελή τους συμφέροντα. Ο βασιλιάς επέδειξε τη γυμνότητά του. Ο λαός (αντιπρόσωποί του υπό τη μορφή συλλόγων, ινστιτούτων κ.λπ. καταναλωτών υπηρεσιών Υγείας – οι ειδικοί θα φροντίσουν για το νομικό πλαίσιο) πρέπει, εκτοπίζοντας τα παρεισφρήσαντα ιδιοτελή παράσιτα, να απαιτήσει να μετάρχει ενεργά στους διαλόγους και στις διεργασίες λήψης αποφάσεων.

Στο κάτω-κάτω πρόκειται για μια υπόθεση που αφορά μόνον αυτόν και στην οποία οι εξουσιοδοτημένοι αντιπρόσωποί του τα έχουν θαλασλώσει.

Γιατί είμαστε με τους απεργούς

Ακόμη και με τις «τυφλές» αντιστάσεις

του Δημήτρη Καΐση

Ακόμη και στους πιο «απίθανους» στόχους του παραδοσιακού δράματος, ακόμη και στις πιο απίθανες άριες και ντουέτα υπάρχουν μερικά στοιχεία εξέγερσης που «ισχύουν» ακόμη.

Χ. Μαρκούζε, Η Τέχνη μορφή της πραγματικότητας

Μπορούμε να είμαστε με τους διαμαρτυρόμενους υπαλλήλους της Ιονικής; Ναι, μπορούμε ακόμη κι αν διαφωνούμε κάπου μαζί τους – και την ίδια στιγμή μ' ένα ανθρώπινο κομμάτι μας συμφωνούμε. Ακόμη κι αν δεν έχουν με το μέρος τους το πλήρες δίκιο και την ίδια στιγμή έχουν το άδικο ως αντίπαλο. Ναι, μπορούμε να είμαστε μαζί τους γιατί υπήρξαν κατά καιρούς θύτες και θύματα – και τη στιγμή αυτή περνούν τη δεύτερη κατάσταση.

Αυτοί που τους έκαναν θύτες σε βάρος άλλων, λιγότερο κομματικά ευνοημένων, αρνήθηκαν πάντα για τον εαυτό τους αυτή την ιδιότητα: οι πολιτικοί για να περισώσουν τον εαυτό τους αφήνουν τους από κάτω να περιπέσουν στην κατάσταση του θύματος. Να πληρώσουν αυτοί το τίμημα.

Κάπως έτσι θα πρέπει να εξηγηθεί το οργανωμένο σύνθημα έξω από το «Κάραβελ» και την Κ.Ε. ΠΑΣΟΚ: «Εμείς σας φέραμε στην εξουσία κι εσείς μας οδηγείτε στην ανεργία». Ίσως εδώ ακριβώς να εντοπίζεται η πιο ειρωνική πτυχή του προβλήματος εμπρός στο οποίο αμήχανη και ταραγμένη βρίσκεται σήμερα αυτή η χώρα.

Είμαστε με τους εκπαιδευτικούς τους ξεσηκωμένους εναντίον του υπουργείου Παιδείας; Ναι είμαστε ακόμη κι αν έχουμε κάποιες επιφυλάξεις για το αίτημα της επετηρίδας – γιατί έχουμε πολύ περισσότερες με το είδος της αξιοκρατίας που ανεμίζουν με περίσσιο φαρισμαϊσμό. Γιατί αυτοί που σήμερα την επικαλούνται την έχουν οι ίδιοι τσακίσει και υπονομεύσει – γιατί οι ίδιοι αποτελούν και ενσπράζουν την άρνηση της αξιοκρατίας. Γιατί ακόμη περισσότερο είναι αυτοί που υπέβλεψαν την «επιζήτηση των μετρίων» και

των κομματικά υποτελών και χρειάστηκε αργότερα να παραπονούνται γι' αυτό. Η επετηρίδα συνιστά τουλάχιστον μια σταθερή αρχή και συνδέεται με μια παράδοση: η αναξιοπιστία τους, η σαθρή ιδιοτελής συμπεριφορά τους στο χώρο της εκπαίδευσης δεν τους επιτρέπει να επιβάλλουν ρυθμίσεις πάνω στους εκπαιδευτικούς. Το πολιτικό ιστορικό τους είναι ήδη βεβαρημένο: αυτοί που θήτευσαν σε παιχνίδια στους γκρίζους διαδρόμους της εξουσίας δεν μπορούν να καταλάβουν την ψυχολογία ενός αδιόριστου – την ψυχολογία αυτού που δεν ξέρει ακριβώς τι να κάνει με το πτυχίο του, πώς μπορεί επωφελώς να το αξιοποιήσει για την κοινότητα και ποιος θα το σεβασθεί.

Εν τέλει: αν μπορεί να του επιτρέψει αξιοπρεπώς να επιζήσει.

Μπορεί να συγκλίνουν δύο κλάδοι εργαζομένων με τόσο λίγα κοινά στοιχεία μεταξύ τους; Ναι μπορεί να συγκλίνουν ξαναβρίσκοντας μια παλιά αγωνιστική παράδοση, ανακαλύπτοντας στο πρόσωπο μιας καλοβουλευμένης διευθυντικής τάξης ένα κοινό αντίπαλο. Κυρίως επειδή βρίσκονται από την εδώ μεριά της ανισότητας των ευθυνών, εμπρός σ' ένα μεγάλο δίχτυ υποκρισίας: υπήρξαν θύτες και θύματα μιας ιδεολογικής μαγγανείας που τώρα ένα-ένα τα πέπλα της πρέπει να ξεσχισθούν.

Αν τους μιλήσουν για αξιοκρατία θα καγχάσουν: μερικοί ευχαρίστως την καταπάτησαν στο όνομα του εγωιστικού τους συμφέροντος. Την έχουν δει με τα ίδια τους τα μάτια να ταπεινώνεται παρασυρμένη, σαρωμένη από την αξία του «κομματικά ημετέρου» για τις ανάγκες της γυμνής εξουσίας. Κάποιοι, πατώντας αστόχαστα πάνω στο σώμα της, εξασφάλισαν θέσεις απασχόλησης υπονομεύοντας τις μελλοντικές θέσεις άλλων. Τώρα μπορεί να συγκλίνουν γιατί βρίσκονται από την ίδια πλευρά της (ήδη παγκοσμιοποιημένης) ανασφάλειας: δεν μπορούν πια να εμπιστευθούν τους μεταλλαχθέντες νεοεμφανισθέντες αδέξιους μαθητευόμενους μάγους των δυνάμεων

της αγοράς.

Θα πρέπει να δούμε δύο ξεχωριστά πράγματα, το μερικό και το γενικό: αυτό που ονομάζεται «ελληνική ιδιαιτερότητα» κι από την άλλη μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία και επικοινωνία που απειλεί να τη σαρώσει.

Σε τι συνιστάται αυτή η «εθνική ιδιαιτερότητα»: ας πούμε μια στρεβλή ανάπτυξη της οικονομίας και του κράτους αλλά εξίσου αν όχι σημαντικότερα των νοοτροπιών (πώς να γίνει αλλαγή δομών, πώς να προχωρήσει η απορρύθμιση αν δεν παρακολουθούν οι νοοτροπίες – και μάλιστα αν αντιστέκονται;).

Αυτή η «ιδιαιτερότητα» με όλα τα πλούμια της βρίσκεται τώρα αντιμέτωπη με τις υπέρτερες εισβάλλουσες δυνάμεις της αγοράς. Εισέρχεται σε μια φάση έκλειψης, απειλείται με υποταγή κι αφανισμό από τις επιταγές των μετα-βιομηχανικών καιρών. Βρίσκεται αντιμέτωπη μ' αυτό που φέρεται κυριαρχικά ως «μονόδρομος προς την ΟΝΕ». Έχει λίγα όπλα ν' αντιτάξει: αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα αντιδράσει με ό,τι διαθέτει, ακόμη και με «τυφλούς» τρόπους. Αυτός ο τρόπος άμυνας δεν θα είναι μόνο η αντίσταση των αδυνάτων ή των λιγότερο «προσαρμοσμένων» στις νέες συνθήκες των απορρυθμισμένων σχέσεων.

Μπορεί κατά ειρωνικό ίσως τρόπο να κουβαλά μαζί της θετικά στοιχεία μιας κουλτούρας που τείνει να περιθωριοποιηθεί ή και να αφανισθεί από τον παγκόσμιο καπιταλισμό – π.χ. η όλο και ευκρινέστερη υποκατάσταση της ιδιότητας του πολίτη ή και του ελεύθερου ανθρώπινου όντος από την έννοια της «έμφυξης ύλης» στο πλαίσιο ενός αδήριτου τεχνολογικού περιβάλλοντος.

Γιατί πρέπει να είμαστε με την πλευρά αυτών των αντιστάσεων: όχι τόσο επειδή το παλιό δεν πεθαίνει πάντα εύκολα αλλά κυρίως για τα ισχυρά πολύτιμα πράγματα που μπορεί να κουβαλά μέσα του και χρειάζεται να τα υπερασπισθούμε.

«Από τους νεότερους, απουσιάζει η πολιτική συνείδηση»

της Νατάσας Ρουχωτά

Η αφορμή της σύντομης συνάντησής μας με τον Ντάριο Φο, δεν ήταν τόσο το πρόσφατο Νόμπελ που του απένειμε η Σουηδική Ακαδημία όσο η δραστηριοποίησή του σε μια υπόθεση που συνταράσσει την Ιταλία. Πρόκειται για την υπόθεση που οδήγησε τρία μέλη της οργάνωσης Lotta Continua, των Σόφρι, Μπομπρέσι και Πιетроστέφανι στη φυλακή. Διώκονται για ανθρωποκτονία.

Οι διανοούμενοι που συντάσσονται μαζί τους (και ο Ντάριο Φο) υποστηρίζουν ότι οι μηχανισμοί του κράτους λύνουν ακόμα παλιές διαφορές με τους εξεγερμένους των δεκαετιών του '60 και του '70.

Τον Ντάριο Φο τον γνωρίζουμε κυρίως ως θεατράνθρωπο. Έπρεπε να του απονεμηθεί το βραβείο Νόμπελ 1997 για τη λογοτεχνία, προκειμένου πολλοί να συνειδητοποιήσουν την αξία του και ως συγγραφέα. Η επιλογή του Φο για το Νόμπελ της Λογοτεχνίας έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία μέσα στα ιταλικά λογοτεχνικά κυκλώματα. Ακούστηκαν διάφορα: από το «τυπικό» «γιατί αυτός και όχι εγώ;» μέχρι την κακία: «αφού πήρε το Νόμπελ ο Ντάριο Φο, όλα γίνονται!»

Ωστόσο, κάποιοι απλοί κι «ανώνυμοι» συνοδοιπόροι, το κοινό «του» δηλαδή, άνθρωποι που παρακολουθούν τα θεάματά του, τραγουδούν τα τραγούδια του και τον αγαπούν γιατί είναι η φωνή της διαφορετικότητας που πηγαίνει αντίθετα προς το ρεύμα (πληρώνοντας το τίμημα, όπως για παράδειγμα ο διωγμός του –στο παρελθόν– από την κρατική RAI), το καταχαρήκαμε αυτό το Νόμπελ. Ήταν σαν να το έδιναν λίγο και σε εμάς! Το πήρε επιτέλους και κάποιος «δικός μας!» αναφωνήσαμε με ανακούφιση.

Από τότε, ο Ντάριο Φο έγινε ξαφνικά περιζήτητος στα ΜΜΕ και ιδιαίτερα στην τηλεόραση. Είχαμε την ελπίδα ότι ίσως δεν θα ήταν κι αυτό μια επιδέξια μανούβρα για να μας... μπουχτίσουν... Τέλος πάντων, με όλες τις ηλιθιότητες που προβάλλονται στην ιταλική τηλεόραση η δυναμική, χαρισματική παρουσία του Φο, είναι πάντα μια αχτίδα φωτός.

Η τελευταία δουλειά του μονίμως «άβολου» Ντάριο Φο (και της επίσης άβολης Φράνκα Ράμε) είναι μια παράσταση που αφορά την περίφημη δίκη και καταδίκη των άλλοτε διοικητικών στελεχών της Lotta Continua, Σόφρι, Πιетроστέφανι, Μπομπρέσι, σε 22 χρόνια φυλακή. Καταδικάστηκαν ως υπεύθυνοι του φόνου του αστυνομικού επιμελητή (Comissario) Καλαμπρέζι, στο Μιλάνο το 1972. Καθώς υποστηρίζει ο Φο, η καταδίκη βασίστηκε και αποφασίστηκε σε μια μεγάλη σειρά (120) ψεμάτων του βασικού μάρτυρα κατηγορίας και πρώην συντρόφου των καταδικασθέντων, Μαρίνο.

Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '60 ήταν χρόνια πολιτικών ταραχών. Τότε γεννήθηκαν και οι διάφορες εξωκοινοβουλευτικές αριστερές ομάδες (μεταξύ των οποίων και η Lotta Continua, η Συνεχής Πάλη), εκφραστές των έντονων εργατικών και φοιτητικών αγώνων.

Η δυναμική, χαρισματική παρουσία του Φο, είναι πάντα μια αχτίδα φωτός.

Οι διάφορες, αρχικά αναίμακτες, βομβιστικές ενέργειες εκείνης της εποχής, είχαν, κατά την αστυνομία, μόνους και μόνιμους ενόχους τους αναρχικούς. Ακόμα και όταν αποδεικνύεται ότι η ευθύνη τέτοιων πράξεων έχει κατ' επανάληψιν επιρριφθεί στις μυστικές υπηρεσίες της Αστυνομίας,

ντανό τον επιθεωρητή της Αστυνομίας. Αντίθετα, όταν επρόκειτο να αρχίσει η δίκη (1972), ο επιθεωρητής δολοφονήθηκε και η οργάνωση Lotta Continua από κατήγορος έγινε κατηγορούμενος!

Κύριος μάρτυς κατηγορίας ο σύντροφος των κατηγορουμένων, Μαρίνο, ο οποίος

που δρουν για λογαριασμό της ακροδεξιάς! Μεταξύ των αναρχικών που συνελήφθησαν (1969) ήταν και ο Τζουζέπε Πινέλλι, ο οποίος εκπαραθυρώθηκε από το κτίριο της Ασφάλειας του Μιλάνου.

Η εφημερίδα της Lotta Continua μαζί με άλλα εξωκοινοβουλευτικά έντυπα καταγγέλλουν την Ασφάλεια γι' αυτό το συμβάν, επομένως και τον αστυνομικό επιθεωρητή Καλαμπρέζι. Επιδιώχθηκε δικαστικός αγώνας με τον επιθεωρητή αντιμέτωπο της Lotta Continua, η οποία είχε κάθε λόγο να θέλει ζω-

ισχυρίζεται ότι σε μια στιγμή κρίσης της συνείδησής του αποφάσισε να ομολογήσει το έγκλημα της ομάδας.

Ο Ντάριο Φο είναι μεταξύ αυτών –και είναι πάρα πολλοί– που πιστεύουν ότι ο Μαρίνο «πιλοτάρεται» από την αστυνομία στην προσπάθεια να βρεθούν εξιλαστήρια θύματα ώστε να κλείσει για πάντα η υπόθεση.

Η ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Στη σύντομη επικοινωνία που είχαμε με τον νομπελίστα λογοτέχνη εννοείται ότι η πρώτη μας ερώτηση αφορούσε το καίριο θέμα:

• *Κύριε Φο, τι λέγεται στους κύκλους των διανοουμένων για τη θέση που πήρατε στην υπόθεση Σόφρι-Πιетроστέφανι-Μπονμπρέσι;*

— Είναι σύμφωνοι μαζί μου. Με υποστηρίζουν. Όχι μόνο οι διανοούμενοι αλλά και οι πολιτικοί, της αριστεράς κυρίως, όπως ο Ντ' Αλέμα, καθώς και οι πολιτικοί της κεντροαριστεράς.

• *Ποιοι δυσφορούν;*

— Η δεξιά και οι δικαστές του Μιλάνου.

• *Το κοινό σας πώς αντιδρά στην*

ΜΙΑ ΠΑΛΙΑ ΑΛΛΑ ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Υπόθεση Σόφρι, Μπομπρέσι, Πιетроστέφανι

Από την Πιάτσα Φοντάνα ως τις φυλακές της Πίζας

12.12.69. Έκρηξη βόμβας στην Αγροτική Τράπεζα της πιάτσα Φοντάνα στο Μιλάνο. Απολογισμός: 16 νεκροί και 88 τραυματίες. Οι αρχές της πόλης στρέφουν τις έρευνές τους στον αναρχικό χώρο. Ένας από τους υπόπτους, ο εργάτης στους σιδηρόδρομους Τζουζέπε (Πίνο) Πινέλλι, έπειτα από τρεις ημέρες ανακρίσεων θα βρεθεί νεκρός –πесμένος από τον 4ο όροφο των κεντρικών γραφείων της ασφάλειας– στην αυλή του κτιρίου. Επικεφαλής των ανακρίσεων ήταν ο αστυνομικός επιθεωρητής Λουίτζι Καλαμπρέζι. Οι αρχές προωθούν την εκδοχή της «αυτοκτονίας». Η ριζοσπαστική αριστερά θα χρεώσει απ' την πρώτη στιγμή αυτόν τον «τυχαίο» θάνατο στον Καλαμπρέζι, τον οποίο από τις σελίδες της εφημερίδας Lotta Continua (Συνεχής Πάλη), όργανο της ομώνυμης οργάνωσης, ο διευθυντής της Αντόνιο Σόφρι χαρακτηρίζει φασίστα και δολοφόνο.

Η βόμβα της Πιάτσα Φοντάνα –που όπως θ' αποδειχθεί τα επόμενα χρόνια ήταν η έναρξη της «στρατηγικής της έντασης» από μέρους των φασιστικών οργανώσεων και του παρακράτους– και ο θάνατος του Πινέλλι, θα ωθήσουν τον Ντάριο Φο στη συγγραφή του θεατρικού έργου *Ο τυχαίος θάνατος ενός αναρχικού*.

Φθινόπωρο 1971. Οι έρευνες για τις συνθήκες θανάτου του Πινέλλι φτάνουν ως τον Καλαμπρέζι, εναντίον του οποίου θ' ασκηθεί δίωξη για ανθρωποκτονία. Η υπόθεση θα θεωρηθεί τελικά «ατύχημα» και θα τεθεί στο αρχείο από το δικαστή Ντ' Αμπρόζιο.

17.5.1972. Ο Καλαμπρέζι δολοφονείται έξω από το σπίτι του στο Μιλάνο.

26.7.1988. Συλλαμβάνεται το παλιό μέλος της Lotta Continua Λεονάρντο Μαρίνο. Στην κατάθεσή του υποδεικνύει τα ηγετικά στελέχη της οργάνωσης Αντόνιο Σόφρι και Τζόρτζιο Πιетроστέφανι ως εμπνευστές και τον Οβίντιο Μπομπρέσι ως εκτελεστή της δολοφονίας Καλαμπρέζι.

28.7.1988. Συλλαμβάνονται οι Σόφρι, Πιетроστέφανι, Μπομπρέσι και εναντίον τους ασκείται δίωξη για ανθρωποκτονία.

6.9.1988. Προφυλάκιση των Σόφρι, Πιетроστέφανι, Μπομπρέσι. Αποφυλακίζονται ένα μήνα αργότερα.

28.6.1989. Νέα δίωξη εναντίον των τριών και του Μαρίνο. Μαζί τους δίδονται και άλλα 13 παλιά μέλη της Lotta Continua μετά από νέες «αποκαλύψεις» του «μετανοημένου» Μαρίνο.

27.11.1989. Έναρξη της πρωτοβάθμιας δίκης στο Μιλάνο.

2.5.1990. Ολοκλήρωση της δίκης. Οι τρεις καταδικάζονται σε 22 χρόνια κάθειρξη. Ο Μαρίνο καταδικάζεται σε εντεκάχρονη κάθειρξη, κάνοντας χρήση των ευεργετικών διατάξεων που προβλέπουν οι έκτακτοι νόμοι για τους «μετανοημένους».

15.5.1991. Έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας της έφεσης που άσκησαν οι Πιетроστέφανι και Μπομπρέσι.

12.7.1991. Το Εφετείο επικυρώνει την πρωτόδικη απόφαση.

18.6.1992. Ο Αντόνιο Σόφρι αρχίζει απεργία πείνας σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη μετατόπιση της ακρόασης της υπόθεσης απ' την πρώτη στην έκτη σύνοδο του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, την οποία και τερματίζει ένα μήνα αργότερα. Προηγούμε-

παράστασή σας;

— Η άγνοια του κόσμου είναι εντυπωσιακή. Δεν έχουν ιδέα για τα στοιχεία που τους εκθέτουμε.

• Θα επανεξετασθεί η δίκη;

— Το ελπίζω, αν και οι δικαστές του Μιλάνου έχουν αντιρρήσεις.

• Μια που αναφέραμε το Μιλάνο, τι συμβαίνει με τη Λέγκα στη Λομβαρδία;

Γιατί αυτή η υποτίμηση των Λομβαρδών;

— Προς τη Λέγκα στράφηκε μια μερίδα Χριστιανοδημοκρατών και, όντως, κάποιοι απ' την αριστερά. Άνθρωποι χωρίς ξεκαθαρισμένες ιδέες, κάπου δυσανεκτικοί απ' τη Χριστιανική Δημοκρατία. Η Λέγκα γεννήθηκε ως κίνημα διαμαρτυρίας αλλά στην ουσία δεν προτείνει τίποτα.

• Εμείς, στην Ελλάδα, τη Λέγκα του Βορρά τη βλέπουμε λίγο σαν φολκλορίστικο στοιχείο...

— Όχι, δεν είναι φολκλορίστικη, και δεν πρέπει να την υποτιμά κανείς. Θα ήταν επικίνδυνο.

• Υπάρχει κίνδυνος απόσχισης της Βόρειας Ιταλίας;

— Όχι, κάτι τέτοιο δεν το βλέπω.

• Θα ήθελα να μου πείτε κάτι που εσείς

θεωρείτε θετικό και, αντιστοίχως, κάτι αρνητικό από το πρόσωπο της σημερινής Ιταλίας.

— Κάτι θετικό είναι η είσοδός μας στην Ευρώπη και μια κάποια ανάκαμψη στην οικονομία μας. Παρά το ανησυχητικό, όντως, επίπεδο ανεργίας των νέων (η ανεργία, αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα). Αρνητικά βλέπω την απουσία πολιτικής συνείδησης που υπάρχει. Πρόκειται για μια φοβερή άγνοια... που διαπιστώνω και μέσω της δουλειάς μου.

• Μιλήσατε για τη δουλειά σας. Ως ενεργός άνθρωπος των γραμμιάτων, έχετε να

προτείνετε κάποιους Ιταλούς, σύγχρονούς μας, συγγραφείς για το ελληνικό κοινό;

— Μα... τον Στέφανο Μπέννι, τον Ουμπέρτο Έκο, τον Αντόνιο Ταμπούκι...

• Ζείτε στο Μιλάνο. Τι θα δείχνατε σ' έναν έλληνα ταξιδιώτη απ' την πόλη σας;

— Την εκκλησία Santa Maria delle Grazie, όπου μπορεί κανείς να θαυμάσει την Αρχιτεκτονική του Bramante (1444-1514), το εσωτερικό του Ντουόμο που είναι πιο ωραίο απ' το εξωτερικό, το Καστέλλο Εφορτσέσκο, τις στοές του Δημόσιου Πανεπιστημίου... (Università Statale).

Σ' έναν Έλληνα θα συνιστούσα να μπει στο εσωτερικό των κτιρίων για να δει τους πανέμορφους κήπους που υπάρχουν. Δυστυχώς δεν είναι ορατοί απ' έξω. Πρέπει κανείς να μπει μέσα, απ' την είσοδο, για να τους θαυμάσει! Να, αυτό θα συνιστούσα: να μη σταματούν έξω από τα κτίρια!

1. Τα στοιχεία πάρθηκαν από το βιβλίο του Ντάριο Φο *Marino libero! Marino è innocente!* επιμέλεια Φράνκα Ράμε, εκδόσεις Einaud, 1998 (το βιβλίο εξηγεί την παράσταση *Ta 120* φέματα του μετανοημένου Μαρίνο).

νως, ο πρόεδρος του Ακυρωτικού Δικαστηρίου ανακοινώνει ότι η υπόθεση θα απασχολήσει την ολομέλεια.

23.10.1992. Ανακοίνωση της απόφασης του Ακυρωτικού Δικαστηρίου η οποία ακυρώνει την απόφαση του Εφετείου.

Δεκέμβριος 1993. Έναρξη στο Μιλάνο της νέας δίκης σε δεύτερο βαθμό, η οποία και ολοκληρώνεται με την αθώωση των τριών.

27.10.1994. Εκδίκαση της υπόθεσης για δεύτερη φορά απ' το Ακυρωτικό Δικαστήριο. Ακύρωση της απαλλακτικής απόφασης και επικύρωση της πρωτοβάθμιας κάθειρξης.

Νοέμβριος 1995. Τρίτη δίκη σε δεύτερο βαθμό. Ένα μήνα μετά, ανακοινώνεται η επικύρωση της καταδικαστικής απόφασης και η απαλλαγή του Μαρίνο με βάση τις ευεργετικές —για τους μετανοημένους— νομοθετικές διατάξεις.

22.1.1997. Επικύρωση της καταδίκης των τριών και της απαλλαγής του Μαρίνο απ' την πέμπτη σύνοδο του Ακυρωτικού Δικαστηρίου.

24.1.1997. Σύλληψη των Μπομπρέσι και Σόφρι. Οδηγούνται στις φυλακές της Πίζας.

29.1.1997. Επιστροφή του Πιетроστέφανι στην Ιταλία. Συλλαμβάνεται και οδηγείται στις φυλακές της Πίζας.

9.10.1998. Ανακοίνωση της Σουηδικής Ακαδημίας με την οποία γνωστοποιείται ότι ο Ντάριο Φο κέρδισε το Νόμπελ Λογοτεχνίας. Λίγες ώρες αργότερα, ο Φο

ανακοινώνει στους δημοσιογράφους ότι προτίθεται να προσφέρει το χρηματικό έπαθλο του βραβείου (1 εκατ. δολάρια) στον αγώνα για την απελευθέρωση των τριών.

28.10.1998. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Όσκαρ Λουίτζι Σκάλφαρο αρνείται να δώσει χάρη στους τρεις.

16.3.1998. Στο Εθνικό Θέατρο του Μιλάνο, ο Ντάριο Φο παρουσιάζει θεατρική παράσταση στην οποία εξηγεί τον παραλογισμό της ιταλικής δικαιοσύνης που οδήγησε στην καταδίκη των τριών. Μαζί του στη σκηνή η σύζυγός του Φράνκα Ράμε, οι χαρτονένιες μορφές των τριών καταδικασμένων καθώς και το πάνινο ομοίωμα του «μετανοημένου» Μαρίνο.

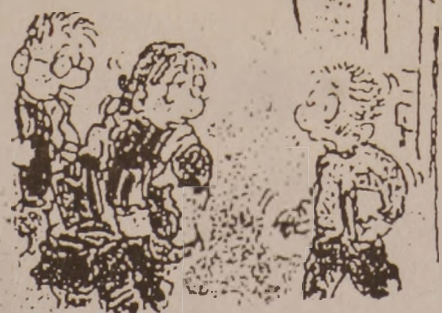
26.3.1998. Η εφημερίδα *il Foglio* δημοσιεύει άρθρο του διευθυντή της Τζουλιάνο Φεράρα —πρώην διευθυντή του περιοδικού *Panorama* και πρώην υποψήφιου γερουσιαστή της Forza Italia— όπου «αποκαλύπτεται» ότι οι τρεις έχουν αρχίσει απεργία πείνας. Με επιστολή του την επόμενη μέρα ο Σόφρι χαρακτηρίζει την είδηση «ανακριβή». Σε άσχημη κατάσταση βρίσκεται ο Μπομπρέσι, ο οποίος μέσα στους 14 μήνες της φυλάκισής του έχει χάσει ανησυχητικά βάρος.

21.4.1998. Προσωρινή αποφυλάκιση του Μπομπρέσι έπειτα από αίτηση του διευθυντή της κλινικής των φυλακών της Πίζας Φραντσέσκο Τσεράουντο και διαβεβαίωσή του για την επιδείνωση της υγείας του κρατουμένου.

Λεωνίδας Βαλασόπουλος

ΤΙ ΤΥΠΟΙ... ΜΕ ΡΩΤΗΣΑΝ
ΠΟΙΟΣ ΣΚΟΤΩΣΕ
ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΚΑΙΣΑΡΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΒΟΥΛΩΣΑ.

ΕΠΡΕΠΕ ΝΑ ΠΕΙΣ
«Η ΛΟΤΤΑ CONTINUA».
ΚΑΠΟΙΟΣ
ΘΑ ΣΕ ΠΙΣΤΕΥΕ...

Οι διανοούμενοι κινητοποιούνται στην υπόθεση — και ο σκιτσογράφος Στάινο.

Ντάριο Φο: Θέατρο-κίνημα

της Ειρήνης Στάθη

1953. Μιλάνο. Piccolo Teatro. *Il dito nell'occhio* (Το δάκτυλο στο μάτι). Φράνκο Παρέντι, Τζιουστίνο Ντουράνο, Ντάριο Φο. Είναι τα χαρακτηριστικά της θεατρικής γέννησης του 27χρονου τότε ηθοποιού και συγγραφέα. Η ομάδα νοικιάζει το θέατρο των Γκράσσι και Στρέλλερ για 45.000 λιρέτες τη βραδιά, προκειμένου να παρουσιάσει ένα έργο που ήταν μια σειρά από χαστούκια για τη βλακεία της Ιταλίας, την παντοδυναμία της Χριστιανικής Δημοκρατίας και θεωρείται το πιο ευρηματικό και αιχμηρό πολιτικά έργο της δεκαετίας. Το κοινό ανακαλύπτει πολύ νωρίτερα από την κριτική την εκρηκτική μορφή του και τον επιδεωρησιακό χαρακτήρα του. Όπως συμβαίνει πάντα με το καλό θέατρο, καταφέρνει να συγκροτήσει το λαϊκό πάθος. Το δάκτυλο στο μάτι είναι το μόνο έργο στην πορεία του Φο που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με άλλους και, στην ουσία, υπήρξε βήμα δοκιμής για τον νεαρό ηθοποιό.

Ο Ντάριο Φο στα χρόνια του '60.

Ο εύσωμος νεαρός από το Leggiano της Λομβαρδίας, σπούδασε αρχιτεκτονική στο μεταπολεμικό Μιλάνο. Ζωγράφος χωρίς μεγάλη έμπνευση και παρ' ολίγον αρχιτέκτονας, αριστερός από επιλογή, με εκπληκτικές αυτοσχεδιαστικές ικανότητες, έκανε τις πρώτες του εξόδους στην επιθεωρησιακή σκηνή με τον Παρέντι. Όσοι είχαν δει τότε την αχαλίνωτη μιμική του και τις παράδοξες ιστοριούλες του μιλούν για μια δύναμη εφάμιλλη με τη δύναμη της φύσης.

Ο Φο γνώρισε στο πρόσωπο του Jacques Lecoq έναν εκπληκτικό δάσκαλο, ίσως τον μοναδικό που είχε ποτέ, ο οποίος κατάφερε να δώσει ώθηση και χαρακτήρα στην εκφραστική του δύναμη. Ο γάλλος μίμος και δάσκαλος στη Σχολή του Ζαν-Λουί Μπαρρώ στο Παρίσι, είχε συμμετάσχει στην Ιταλία στο πρώτο ανέβασμα του έργου του Μπρέχτ *Η εξαίρεση και ο κανόνας*. Ο Lecoq δίδαξε στον Φο πώς να χρησιμοποιεί τα ελαττώματά του, να αξιοποιήσει θετικά το βραδυκίνητο σώμα, την άτσαλη φωνή και το ελαφρώς αλογίσιο χαμόγελο. Να χρησιμοποιεί στο σύνολό του το χώρο της σκηνής και να αλλοιώνει με τις μπατούτες αυτό που θα μπορούσε εκ πρώτης όψεως να σημαίνει η μιμική του, να είναι ταυτόχρονα ηθοποιός και φανταζίστας.

Το άλλο μεγάλο σχολείο για τον Φο ήταν η μελέτη και η έρευνα των κειμένων του περιοδεύοντος θεάτρου του '800. Η εμπειρία αυτή οφείλεται στη Φράνκα Ράμε, μια soubrette της επιθεώρησης που παντρεύτηκε το 1954 και, από τότε, εργάστηκε πάντα μαζί της. Από τα κείμενα για ηθοποιούς και μαριονέτες της οικογένειας Ράμε,

ο Φο απέσπασε το πρώτο μεγάλο θέαμα που σημείωσε μεγάλη επιτυχία, το *Comica Finale*, που παρουσιάστηκε το 1958 στο Τορίνο. Επρόκειτο για ασυνήθιστη μείξη λαϊκών και λόγιων στοιχείων όπου, στην εκλεπτυσμένη ερμηνεία του μίμου, προστίθενται οι gag των ρακένδυτων του '800, τα ευφυολογήματα της *Commedia dell'Arte* και τα τρυκ του τσίρκου.

ΑΠΕΧΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΙΣΜΟ

Στο θέατρό του, ο Φο από την αρχή εξέφρασε απέχθεια για τον διανοουμενισμό αλλά και για τους επιτηδευμένους πειραματισμούς στην τέχνη. Ακολουθώντας μια προσωπική αυτόνομη πορεία, επιχείρησε να μιλήσει και να γελάσει με την κοινωνία και τις αδικίες της, στοιχεία που άφησαν αδιάφορους πολλούς άλλους θεατράνθρωπους στην Ιταλία. Ιδρύει έναν οικογενειακό θίασο με τη θεατρική οικογένεια Ράμε και, το Σεπτέμβριο του 1959, συνθέτει ένα κείμενο με τον ασυνήθιστο και προκλητικό τίτλο *Οι αρχάγγελοι δεν παίζουν φλίπερ*. Το έργο αυτό όπως και τα άλλα που θα ακολουθήσουν (*Είχε δύο πιστόλια ...*, *Όποιος κλέβει ένα πόδι κερδίζει στην αγάπη*, 1961), αντιπροσωπεύουν ένα ξεχωριστό φαινόμενο στο θέατρο του '60, με τον αντικομορμισμό τους και τη σπάνια κωμικότητα. Με την ακανόνιστη δομή τους που μοιάζει περισσότερο με σχέδιο για έργο ή σενάριο ταινίας, με αντινατουραλιστική και γκροτέσκα υποκριτική που στηρίζεται εξολοκλήρου στον Φο, είναι έργα στα οποία η διασκέδαση, η γεύση του παραδόξου, του εντυπωσιακού, αναμειγνύονται με την κοινωνική κριτική και το πολιτικό πάθος.

«Αν δεν είχε μια γερή δόση τρέλας, ο Φο θα ήταν ένας ηθικολόγος ιεροκήρυκας, ένας ηθογράφος. Για δική του και για δική μας τύχη κάνει κήρυγμα, κάνοντας τον παλιάτσο», είχε γράψει ο Ντι Κιάρρα για τους *Αρχάγγελους* – ένα έργο στο οποίο για πρώτη φορά «ανέβαινε» στη σκηνή ο αλλόκοτος κόσμος της περιφέρειας, οι πόρνες του πεζοδρομίου, οι μικροαπατεώνες, οι υποπρολετάριοι, έστω και με τρόπο αλλοιωμένο και παράδοξο. Το κείμενο όμως που δίνει βάρος στην Ιταλία της κεντροαριστεράς και των μεγάλων απεργιών, του κομορμισμού και της διαφθοράς της Χριστιανικής Δημοκρατίας είναι το *Έβδομο: κλέψε λιγότερο*. Είναι το πιο πετυχημένο μορφικά και το πλουσιότερο σε καινοτομίες, όπου οι διασκεδαστικές gag σε νεκροταφεία και τρελάδικα, με φέρετρα που μπαينوβγαίνουν και πτώματα που περπα-

Στην Αθήνα, τα χρόνια του '70. Πάντα μπουφόνας και εκφραστικός.

τάνε, πλέκονται με την έφοδο της αστυνομίας που δέρνει τους εργάτες. Βέβαια, βλέποντας με τα μάτια του σήμερα αυτό το εγχείρημα του Φο, διαπιστώνουμε ότι δεν του έλειπε το διαφορούμενο, η ασάφεια. Η δημοτικότητά του που απλωνόταν στη μεγάλη βάση του κοινού δεν σήμαινε ότι το σύνολο του κοινού ενδιαφερόταν για την ανάλυση της κοινωνίας που ο Φο επιχειρούσε. Το κοινό ήταν διατεθειμένο να εισπράξει μόνο μια πλευρά αυτής της δουλειάς, αυτό του μηχανισμού που τους αποσπούσε το γέλιο, και να συγχωρήσει το κείμενο ως εκκεντρικότητα όχι και τόσο επικίνδυνη. Το σκονίμι μπορούσε να τραβηχθεί μέχρι ενός σημείου. Και το σημείο

ρήξης στην επιθυμία του Φο να περάσει στην πολιτική σάτιρα, εγκαταλείποντας το αστικό θέατρο και τα εμπορικά κυκλώματα, έρχεται με το *Η κυρία είναι για πέταμα*. Η παράσταση είναι σχεδόν μια πρόκληση για το κοινό του '60, με ανύπαρκτη σχεδόν πλοκή, χρησιμοποιεί ως πρόφαση το τσίρκο, τους κλόουν και τα ευφυολογήματα, για να στήσει μια σάτιρα της Αμερικής, της δολοφονίας του Κέννεντυ, της καθημερινής βίας και του καπιταλισμού. Και ενώ, με την πρώτη κιόλας παράσταση, τα χειροκροτήματα και τα σφυρίγματα των παλαιών θεατών του εναλλάσσονται και η αστυνομία απειλεί με σύλληψη τον Φο «για προσβολή αρχηγού ξένου κράτους», το

νέο κοινό του αρχίζει σιγά σιγά να σχηματίζεται.

Η Ευρώπη ζει το '68 και τη δόνηση της αμφισβήτησης. Οι συζητήσεις για το πολιτικό θέατρο, τη σημασία του και τους μηχανισμούς του βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη. Βασικά σημεία αναφοράς είναι η ισχυρή αυτοκριτική για το γιατί δεν είχε μέχρι τότε εμπλακεί το «όχι κοινό, το μεγάλο ανθρώπινο πλήθος που έμενε αποκλεισμένο από την κοινωνία».

Επιλογές που δεν θα διαρκέσουν πολύ και θα απορροφηθούν γρήγορα. Σε αντίθεση με εκείνη του Φο, που θα καταφέρει να δημιουργήσει έναν τρόπο απόλυτα αυτόνομο και αυθεντικό να κάνει θέατρο και να επικοινωνεί με το κοινό. Για μεγάλο διάστημα δεν γίνεται κατανοητός ούτε από την κριτική – και μιλάμε για την πιο ριζοσπαστική κριτική, αυτή του περιοδικού *Sipario*, για να μη μιλήσουμε για την παραδοσιακή των μεγάλων εφημερίδων, για την οποία ο Φο και η «προδοσία του» αποτέλεσαν θέμα ταμπού.

Με τη νέα του ιδιότητα ως «θαυματοποιού του λαού», όπως αυτοαποκαλείται χωρίς να φοβάται τη ρητορική, βρίσκεται να αντιμετωπίζει και να ζει τις δύσκολες σχέσεις μεταξύ πολιτισμού και πολιτικής, μεταξύ καλλιτεχνικής δημιουργίας και πολιτιστικής οργάνωσης. Εμπλεγμένος και διαλεγόμενος στα πλέον ακανθώδη και άλυτα ζητήματα της αριστεράς, από την εποχή της διαμάχης Togliatti-Vittorini, πολιτικά βγαίνει τελικά χαμένος. Στα χρόνια των πολιτικών παραστάσεων, από τη *Μεγάλη Παντομίμα*, που δόθηκε το 1969 στην Εργατική Εστία του Μιλάνου μέχρι το *Ο εργάτης ξέρει 300 λέξεις, ο αφέντης 1000* γι' αυτό είναι αφέντης, από το *Ο τυχαίος θάνατος ενός αναρχικού* μέχρι το *Μπουμ μπουμ. Ποιος είναι; Η Αστυνομία και το Απαγωγή Φανφάνι*, είναι χρόνια συνεχών σπαραγμών και ρήξεων, επανάληψης των ίδιων λαθών και αντιφάσεων. Δεν συγκρούεται μόνο με το ΚΚΙ και το ΑΡΤΣΙ (κομματικοί πολιτιστικοί σύλλογοι)· έχει θέσει σε αμφισβήτηση με 300 λέξεις την πολιτιστική πολιτική του κόμματος, τη διδασκαλία του Γκράμισι και τα πρώτα σημάδια σύγκλισης των καθολικών και των κομμουνιστών. Η ρήξη με το ΑΡΤΣΙ, έπειτα από δύο χρόνια συνεργασίας με δραστηριότητα στα Σπίτια του Λαού, θα επαναληφθεί, αν και με τρόπο λιγότερο εμφανή με μερικές εξωκοινοβουλευτικές οργανώσεις, διεκδικώντας τη δημιουργική του ελευθερία, και αισθανόμενος φρίκη και μόνο στην ιδέα να θεωρηθεί η κουλτούρα, το θέατρο, ως ταξική υπόθεση.

ΘΕΑΤΡΟ-ΚΙΝΗΜΑ

Αντί για ταξικό θέατρο, ο Φο δημιουργεί ένα θέατρο-κίνημα ή, όπως χαρακτηρίστικά θα αναφέρει η κριτική, καταφέρει να δημιουργήσει ένα έργο «που θα δικαιώσει απόλυτα την ύπαρξή του σε σχέση με το κοινό του». Το κοινό αυτό είναι το πιο ανομοιογενές. Οι σχισματικοί του «Μανιφέστο», οι «θυμωμένοι» εργάτες των σπιτιών του λαού της Τσεζένα, τα παιδιά της Λόττα Κοντίνουα που αποσπασμένοι από τα ΑΡΤΣΙ δημιουργούν τους πολιτιστικούς συλλόγους του Οκτώβρη, οι υποπρολετάριοι του Βένετο που δεν είχαν ποτέ πριν πατήσει το πόδι τους στο θέατρο... Οι πιο ευτυχείς στιγμές του Φο είναι αυτές που καταφέρει να αποδώσει θεατρικά τις εντάσεις, τους θυμούς και τις ελπίδες αυτού του ανομοιογενούς κοινωνικού συνόλου. Με παραστάσεις εύκαμπτες, προσαρμοζόμενες σε κάθε είδους σκηνή ή κοινωνική κατάσταση (σε πλατείες, εκκλησίες κ.λπ.), όπου το κείμενο μπορεί να αλλάζει εύκολα κάθε βράδυ προσαρμοσμένο στα τρέχοντα γεγονότα, με τις παρεμβάσεις του κοινού. Στα χρόνια αυτά επαναπροσδιορίζει το μεγάλο ατού του θεάτρου του: τη χρήση του αυτοσχεδιασμού των μεγάλων κωμικών της παράδοσης σε ένα πολιτικό πλαίσιο.

Αυτός ο μοναδικός τρόπος προσέγγισης της θεατρικής πρακτικής φτάνει στο αργείο του με το *Μιστέρο Μπούφο*. Χρησιμοποιεί υλικά της λαϊκής παράδοσης όπως τα Ευαγγέλια, δουλεύοντάς τα σαν να ήταν μια ξένη γλώσσα που πρέπει να εξηγηθεί και να εικονογραφηθεί πριν γίνει παράσταση. Παρόν και παρελθόν διασταυρώνονται, αποκλείονται τα σκηνικά αντικείμενα και φτάνει στο θέατρο καθεαυτό: μια σκηνή, ένας ηθοποιός ντυμένος σαν οποιoσδήποτε, ένα μικρόφωνο και μερικά φώτα – όσα για να είναι ορατός. Με την πάροδο του χρόνου, σπουδαίο ρόλο στη δομή της παράστασης παίζουν η παντομίμα, οι παύσεις, ο αυτοσχεδιασμός, που όπως λέει ο Φο «ήταν το μέσο για να κατανοήσει το κοινό τα περάσματα και τη συγκίνηση, διατηρώντας μια λογική απόσταση». Πολλοί το χαρακτήρισαν ως το θέαμα αυθεντικού κωμικο-πολιτικού θεάτρου που γέννησε το '68. Και είναι το έργο που επέζησε μετά τη κρίση που ακολούθησε, τόσο για τον Φο όσο και για την ιταλική αριστερά. Αφού πλησίασε ένα ιδιωτικό θέμα όπως τα ναρκωτικά (*Η μαριχουάνα της μαμάς είναι η καλύτερη*), και αφού έζησε μια μεγαλειώδη επιστροφή στην τηλεόραση

με το τηλεοπτικό *Μιστέρο Μπούφο*, ο Φο επιχείρησε και τη συνεργασία με τη Σκάλα του Μιλάνου, ανεβάζοντας την *Ιστορία ενός στρατιώτη* του Στραβίνσκι με τη μορφή ενός μπαλέτου-παντομίμα, όπου αποκαλύφθηκε η αμηχανία στην προσπάθεια εισαγωγής σε έναν μνημειώδη θεσμό όπως η Σκάλα, μιας θεατρικής πρακτικής τόσο διαφορετικής.

Προσπάθησε, αντίθετα, να κλείσει τους λογαριασμούς με ό,τι απέμενε στην Ιταλία από το κίνημα, με την άκρα αριστερά που έμενε εγκλωβισμένη ανάμεσα στους θεσμούς και την τρομοκρατία. Η τραγωδία του Αλντο Μόρο είναι αυτή που τον κρατάει σε σχέση με ένα από τα τελευταία θέματα που απασχολούν τη χώρα και που καταφέρει τελικά να αντιμετωπίσει θεατρικά, υποχωρώντας σταδιακά σε μια ουσιαστική σιωπή, αφού οι πολιτιστικοί και πραγματικοί χώροι για ένα πολιτικό θέατρο δεν υφίστανται πλέον.

Μέσα από αυτό το τοπίο αναδύεται ένα νέο ρεύμα στο θέατρο του Φο που αφορά τη γυναίκα. Πράγμα που έθετε σε πρώτο πλάνο τη φιγούρα της Φράνκα Ράμε. Το *Ας μιλήσουμε για γυναίκες*, το *Όλο σπίτι, κρεβάτι και εκκλησία*, μπορούν να ειπωθούν σαν ένα άλλο *Μιστέρο Μπούφο* για τη θέση της γυναίκας.

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΟΥ «ΜΙΣΤΕΡΟ ΜΠΟΥΦΟ»

Τα τελευταία χρόνια, ο Φο συνέχισε, με διεθνή επιτυχία, το δρόμο που είχε ανοίξει το *Μιστέρο Μπούφο*. Ο μηχανισμός ιδεολογικής δικαίωσης είναι ακόμα παρών σε αυτό το έργο. Έπειτα από όλα όσα μεσολάβησαν, απέμεινε ο ηθοποιός μόνος στη σκηνή, που η τέχνη του άγγιξε τα όρια του βιρτουόζου κωμικού και entertainer. Ο Φο πρότεινε πλέον ένα είδος «καμπαρέ για όλους» που ενθουσιάζει και διασκεδάζει, όχι τόσο με τη λοιμογόνο δύναμη επίθεσης ενάντια στους δηλωμένους στόχους του αλλά για την αυθεντική τέχνη του ως ηθοποιού.

Το 1997 έρχεται το Νόμπελ λογοτεχνίας που ένας πολιτιστικός επαρχιωτισμός δεν μοιάζει να κατανοεί τη μεγάλη σημασία του. Αυτοί που χαίρονται λιγότερο είναι οι πολιτικοί του αντίπαλοι και όσοι συχνά καταφέρονται εναντίον της λεγόμενης «αριστερής διανόησης». Κανένας απ' αυτούς δεν έδωσε τη δέουσα προσοχή στο γεγονός ότι το θέατρο του Φο έκανε σάτιρα την απελεπισία των απόκληρων, εναντιωνόμενος στην υποκρισία με την οποία καλύπτεται η εξουσία.

Επιμέλεια: Σωτήρης Ντάλης

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα άμυνας

Με ζητούμενο την πολιτική βάση για τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας άμυνας, όπως αυτή περιγράφεται στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, συναντήθηκαν στη Ρόδο στις 11 και 12 Μαΐου οι υπουργοί Εξωτερικών και Άμυνας των χωρών της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ).

Η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ) ιδρύθηκε με τη Συνθήκη των Βρυξελλών στις 17 Μαρτίου 1948, η οποία τροποποιήθηκε με το πρωτόκολλο του Παρισιού στις 23 Οκτωβρίου 1954. Σκοπός της είναι η συλλογική άμυνα μεταξύ των χωρών-μελών της ΔΕΕ, αλλά και η συνεργασία σε οικονομικά, πολιτιστικά και κοινωνικά θέματα. Από το 1954 ως το τέλος της δεκαετίας του 1980 ο ρόλος της ήταν ιδιαίτερος περιορισμένος. Όμως μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991), τη Διακήρυξη του Petersberg (1992) και τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), η ΔΕΕ τείνει σήμερα να αναπτυχθεί ως το αμυντικό στοιχείο της Ε.Ε. και μέσο για την ενδυνάμωση του ευρωπαϊκού πυλώνα της Ατλαντικής Συμμαχίας.

Πλήρη μέλη της ΔΕΕ είναι: το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Μεγάλη Βρετανία και η Ελλάδα. Τα 10 μέλη έχουν δικαίωμα αρνησικυρίας στις αποφάσεις της ΔΕΕ. Συνδεδεμένα μέλη είναι η Ισλανδία, η Νορβηγία και η Τουρκία, δηλαδή οι ευρωπαϊκές χώρες που είναι μέλη του ΝΑΤΟ αλλά όχι της Ε.Ε. Τα τρία συνδεδεμένα μέλη έχουν τη δυνατότητα να παραχωρούν στρατιωτικές δυνάμεις στις επιχειρήσεις της ΔΕΕ. Ως συνδεδεμένοι εταίροι συμμετέχουν στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου της ΔΕΕ (συνέρχεται δύο φορές το χρόνο σε επίπεδο υπουργών Εξωτερικών και Άμυνας) οι: Τσεχία, Σλοβακία, Πολωνία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία

και Σλοβενία.

Με τη Σύνοδο της Ρόδου ουσιαστικά ολοκληρώθηκαν οι εργασίες της ελληνικής προεδρίας, η οποία κρίνεται απολύτως επιτυχής. Όπως σημειώνει και ο **Armand de Decker**, ο πρόεδρος της Επιτροπής Άμυνας της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης της ΔΕΕ, στην εφημερίδα *Εξουσία* στις 11 Μαΐου, «η Ελλάδα έκανε ό,τι καλύτερο μπορούσε τους τελευταίους έξι μήνες». Οι έλληνες διπλωμάτες και στρατιωτικοί «δεν φείσθηκαν προσπάθειών για να σημειωθεί κάποια πρόοδος σε θεσμικά θέματα περίπλοκα και ευαίσθητα. Χάρη στις προσπάθειες αυτές, ο Οργανισμός θα έπρεπε να αποκτήσει μια νέα επιχειρησιακή δομή, πιο αποτελεσματική, με μια Στρατιωτική Επιτροπή που να μπορεί να στηρίζεται σε μια μονάδα σχεδιασμού ενισχυμένη, σε μια μονάδα συγκέντρωσης πληροφοριών, σ' ένα κέντρο επιχειρήσεων, καθώς και σ' ένα κέντρο υποστήριξης επιχειρήσεων», τόνισε ο βέλγος κοινοβουλευτικός.

Με τη Διακήρυξη της Ρόδου, που υιοθέτησαν οι υπουργοί Εξωτερικών και Άμυνας της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης, ανοίγει ο δρόμος για την ανάληψη από τη ΔΕΕ δράσεων διαχείρισης των κρίσεων, κατόπιν εντολής της Ε.Ε. και σε στενή συνεργασία με το ΝΑΤΟ.

Με τις παρεμβάσεις τους οι υπουργοί της ΔΕΕ δεν απέκρυψαν στη Ρόδο τις διαφορετικές αποχρώσεις απόψεων που υπάρχουν στο εσωτερικό της ΔΕΕ, τόσο σε ό,τι αφορά τις σχέσεις της ΔΕΕ με το ΝΑΤΟ αλλά και σε ό,τι αφορά τις δυνατότητες παρέμβασης της ΔΕΕ σε κρίσεις όπως αυτή στο Κοσσυφοπέδιο.

Τέλος, σε ό,τι αφορά στην ενίσχυση των δεσμών της Κύπρου με τη ΔΕΕ μετά την αίτηση της Λευκωσίας για να γίνει η Κύπρος συνδεδεμένος εταίρος, η Διακήρυξη της Ρόδου σημειώνει ότι το αίτημα της Κύπρου βρίσκεται πλέον στη διαδικασία εξέτασης στο επίπεδο των μόνιμων αντιπροσώπων των χωρών της ΔΕΕ.

**Σκοπός της
Δυτικοευρωπαϊκής
Ένωσης είναι η
συλλογική άμυνα
μεταξύ των
χωρών-μελών της
ΔΕΕ, αλλά και η
συνεργασία σε
οικονομικά,
πολιτιστικά και
κοινωνικά θέματα.**

Πίσω από την εξέγερση

του Πλάμεν Τόντσεφ

Τα δραματικά γεγονότα στην Ινδονησία είναι ακόμη εν εξελίξει – άρα είναι πολύ νωρίς για συμπεράσματα. Είναι, όμως, ευκαιρία να τεθούν μερικά πρώτα ερωτήματα για το τι συνέβη ως τώρα και κατά πόσο η «ελπιδοφόρα» αυτή χώρα αποτελεί τον πολυπόθητο οδηγό για τη μελλοντική ανάπτυξη του πλανήτη μας.

Διαδήλωση στο κέντρο της Τζακάρτα ενάντια στο καθεστώς Σουχάρτο.

Πράγματι, πώς να μην χαρακτηριστεί ελπιδοφόρα μια οικονομία που μέχρι πρόσφατα είχε ετήσιους ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 7% και εθεωρείτο μία από τις πέντε μεγαλύτερες παγκόσμιες δυνάμεις του μέλλοντος. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας, το 2020 η Ινδονησία θα έμπαινε στο top 5 των χωρών με το μεγαλύτερο ΑΕΠ, μετά την Κίνα, τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και την Ινδία¹. Σήμερα, όμως, η Ινδονησία βρίσκεται καταχρεωμένη με το δάνειο ύψους 43 δισ. δολλαρίων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και σε οικονομική ύφεση που εκτι-

μάται ότι θα ξεπεράσει το -5% του ΑΕΠ σε σύγκριση με το 1997².

Τι είναι αυτό που οδήγησε στις αιματηρές συγκρούσεις του Μεντάν και της Τζακάρτα, αλλά και στη σοβαρή αμφισβήτηση ενός μοντέλου που είχε θεωρηθεί από πολλούς το υπόδειγμα του 21ου αιώνα; Τουλάχιστον πέντε ερωτήματα ανακύπτουν σε αυτή τη φάση και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο αριθμός τους θα πολλαπλασιάζεται κάθε μέρα που περνάει και με κάθε σκοτωμένο στη μακρινή αυτή χώρα.

1 Το βασικό ερώτημα είναι αν μπορεί να επιτευχθεί βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη χωρίς τις αντίστοιχες πολιτικές

ελευθερίες, μια μονόπλευρη δηλαδή ανάπτυξη. Είναι, φαίνεται, απαραίτητο να εξασφαλιστεί η σωστή «συμμετρία» μεταξύ των δύο σκελών, προκειμένου η ανάπτυξη να μην γείρει επικίνδυνα προς μία μόνο κατεύθυνση. Αυτή ακριβώς η συμμετρία διέφυγε της προσοχής του **Γκορμπασώφ**, ο οποίος ήλπιζε ότι με την προώθηση της ανεμπόδιστης πολιτικής έκφρασης θα εκτονώσει τις συσσωρευμένες κοινωνικές εντάσεις και θα ξεπεράσει τα οικονομικά αδιέξοδα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η αποτυχία του, όμως, απέδειξε ότι η γκλάσνοστ δεν μπορεί να αποδώσει, εφόσον δεν ακολουθηθεί με τους ίδιους ρυθμούς και η οικονομική φιλελευθεροποίηση (περεστρόικα) του όλου συστήματος.

Παρόμοιο –και πλησιέστερο προς την περίπτωση της Ινδονησίας– είναι το δίλημμα της σημερινής κινεζικής ηγεσίας, η οποία καλείται να διαχειριστεί τους ιλιγγιώδεις ρυθμούς φιλελεύθερης ανάπτυξης του «δράκου» υπό συνθήκες αυστηρού μονοκομματικού ελέγχου.

2 Άλλο ένα ερώτημα αφορά τη δομή της εξουσίας: είναι δυνατόν να διαφυλαχθεί η πολιτική, αλλά και οικονομική, δημοκρατία σε μια χώρα με διά βίου ηγεσία, χωρίς να υπάρχουν θεσμοθετημένοι μηχανισμοί διαδοχής και αντικατάστασης της εξουσίας; Είναι δυνατόν η πρακτική αυτή να μην προκαλέσει αίσθημα κοινωνικής αδικίας, το οποίο να εκφραστεί κάποια στιγμή έως και με ανεξέλεγκτο τρόπο; Διότι οι επτά προεδρικές θητείες του 76άχρονου **Σουχάρτο** είναι μια τέτοια πρόκληση. Βέβαια, το πώς φτάσαμε σε αυτή την ηγετική «μακροζωία» είναι λίγο-πολύ γνωστό, αρκεί να θυμηθούμε τις μεθόδους του καθεστώτος Σουχάρτο και την πανηγυρική επανεκλογή του τον περασμένο Μάρτιο, ελλείψει άλλου υποψηφίου.

3 Η εξέγερση στην Ινδονησία αποδεικνύει την ωριμότητα της κοινωνίας, η οποία έχει συνειδητοποιήσει την ανάγκη για πολιτική αλλαγή ή μήπως άλλοι παράγοντες καθορίζουν το τέλος της προεδρίας Σουχάρτο; Προς το παρόν φαίνεται πως ο ξεσηκωμός οφείλεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην πρόσφατη νομισματική κρίση στη νοτιοανατολική Ασία και στους αυστηρούς όρους λιτότητας που επιβλήθηκαν στην Τζακάρτα από το ΔΝΤ παρά στη λειτουργία μιας υπό διαμόρφωσιν κοινωνίας των πολιτών. Μιας κοινωνίας, η οποία είναι καθαρά στρατοκρατούμενη και ουδέποτε είχε την ευκαιρία να αποκτήσει δημοκρατικούς θεσμούς. Αρχής γενομένης από το 1965, όταν ο Σουχάρτο «εξαφάνισε» τουλάχιστον 500.000 αντιφρονούντες. Στη συνέχεια, ακολούθησε η προσάρτηση του Ανατολικού Τιμόρ με μεθόδους εφάμιλλες με το Anschluss της Τσεχίας από το Χίτλερ. Σήμερα δε, η Εθνοσυνέλευση της Ινδονησίας απαρτίζεται από 1.000 βουλευτές, από τους οποίους οι μισοί μόνο εκλέγονται, ενώ οι άλλοι μισοί διορίζονται(!)

Υπό αυτές τις συνθήκες, ούτε η **Megawati Sukarnoputri** (κόρη του πρώτου προέδρου της ελεύθερης Ινδονησίας) ούτε ο άλλος πόλος της αντιπολίτευσης, ο ηγέτης των μουσουλμάνων **Amien Rais** φαίνονται ικανοί να εγγυηθούν ομαλή μετάβαση σε δημοκρατία και οικονομική σταθεροποίηση. Άλλωστε, είναι αξιοσημείωτη η πολυπλοκότητα της κρίσης στην Ινδονησία, δεδομένου ότι αφ' ενός συγκρούονται θρησκευτικές και εθνικές ομάδες (π.χ. επιθέσεις κατά των πλούσιων Κινέζων), αφ' ετέρου όμως εκδηλώνονται και οι εισοδηματικές διαφορές μεταξύ στρωμάτων του πληθυσμού.

4 Είναι πράγματι η Ινδονησία το «οικονομικό θαύμα» που τόσους επαίνους αποσπούσε μέχρι πρόσφατα στα διεθνή φόρα; Το μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, που θα θριαμβεύσει τον ερχόμενο αιώνα. Δυστυχώς, ούτε και στον οικονομικό τομέα θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς την Ινδονησία «ελεύθερη». Όταν το 40% του εθνικού πλούτου βρίσκεται στα χέρια του Σουχάρτο και της οικογένειάς του (όχι ένα ή δύο παιδιά -αλλά έξι!), είναι φανερό ότι η εμφάνιση στρεβλώσεων ήταν θέμα χρόνου¹. Ολιγοπώλια, ευνοιο-

κρατία και νεποτισμός δύσκολα συμβαδίζουν με τον καλώς νοούμενο φιλελευθερισμό και μάλλον οδηγούν στον «καπιταλισμό των ημετέρων» (*crony capitalism*), όπως πολύ εύστοχα έχει χαρακτηριστεί η οικονομία της Ινδονησίας².

Αξίζει σε αυτό το σημείο να θυμηθεί κανείς κι ένα άλλο «υπόδειγμα» της Άπω Ανατολής, τη Νότια Κορέα, οι οικονομικές δομές της οποίας κάθε άλλο παρά εναρμονισμένες ήταν με τους κανόνες της ελεύθερης οικονομίας. Όλες τις προηγούμενες δεκαετίες τα τεράστια βιομηχανικά συγκροτήματα της Κορέας, τα λεγόμενα *chaebos*, αναπτύχθηκαν σε ένα καθαρώς αξιοζήλευτης προστασίας και εύνοιας από πλευράς των κρατικών τραπεζών. Οι οποίες, όμως, υπό τις συνθήκες νομισματικής αστάθειας και περιορισμένης ρευστότητας, κατέρρευσαν κάτω από το βάρος των συσσωρευμένων επισφαλών δανείων που είχαν χορηγήσει στις «χαϊδεμένες» βιομηχανίες.

5 Μήπως η κρίση στην Ινδονησία, αλλά και σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Ασία, θέτει εν αμφιβόλω το αναπτυξιακό μοντέλο των «τίγρεων», «δράκων» και κάθε λογής «θηρίων» της περιοχής; Δεδομένης, μάλιστα, της τεράστιας οικολογικής καταστροφής στην Ινδονησία τους τελευταίους μήνες από τις δασικές πυρκαγιές, που οφείλονται -μεταξύ άλλων- και στην επεκτατική οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Σουχάρτο³.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι το δράμα της Ινδονησίας πρέπει να μας προβληματίσει όλους. Να θέσουμε τον δάκτυλο επί τον τύπο των ήλων και να βρούμε τις απαντήσεις εκείνες που αποτρέπουν άλλες Ινδονησίες και άλλα «οικονομικά θαύματα» αυτού

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

1942-45: Ιαπωνική εισβολή στην Ινδονησία

1945: Η Ινδονησία κηρύσσει ανεξαρτησία ύστερα από 350 χρόνια ολλανδικής επικυριαρχίας. Ο Σουκάμο γίνεται ο πρώτος πρόεδρος της χώρας.

1961: Ο Σουχάρτο γίνεται αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων

1965: Ο Σουχάρτο ηγείται επιχείρησης του στρατού για την κατάπνιξη ενός κομμουνιστικού, υποτίθεται, πραξικοπήματος. 500.000 άνθρωποι χάνουν τη ζωή τους.

1967: Αναλαμβάνει καθήκοντα προέδρου μετά την ανατροπή του Σουκάμο

1975: Η Ινδονησία εισβάλλει στο ανατολικό Τιμόρ.

1977:

Μάρτιος. Το κυβερνών κόμμα κερδίζει τις γενικές εκλογές.

Ιούλιος. Η χώρα πλήττεται από τη νομισματική κρίση που χτυπά τη νοτιοανατολική Ασία.

Οκτώβριος. Επιτυγχάνεται συμφωνία με το ΔΝΤ για ένα δάνειο 43δισ. δολ.

1998:

Ιανουάριος. Ο ηγέτης της αντιπολίτευσης Μεγαβάτι Σουκαμπούρτι ζητά την παραίτηση Σουχάρτο.

Φεβρουάριος. Σημειώνονται οι πρώτες κινητοποιήσεις με πέντε νεκρούς.

Μάρτιος. Ο Σουχάρτο επανεκλέγεται για έβδομη πενταετία από τους χίλιους βουλευτές του Κοινοβουλίου, εκ των οποίων οι 600 δεν εκλέγονται.

του τύπου. Το θέμα δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο ούτε των οικονομολόγων ούτε των επαγγελματιών της πολιτικής, αλλά ούτε και των οικολόγων. Όλο και περισσότερο καθίσταται θέμα της κοινωνίας και δη των πολιτών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Pam Woodall, «The Global Economy», *The Economist*, 1 October 1994, pp. 4-8.
2. *Reuters*, 15 May 1998.
3. Françoise Cayrac-Blanchard, «Faillite fracassante pour la dictature indonésienne», *Le Monde Diplomatique*, Février 1998.
4. *Reuters*, May 8, 1998.
5. Λιάνα Γαβριλάκη, «Τα δάση της Ινδονησίας πλήρως ανανεώθηκαν την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη», *Οικοτοπία*, τεύχος Μαρτίου-Απριλίου 1998, σελ. 62-63.

Η αβέβαιη ισορροπία δυνάμεων στη Νοτιοανατολική Ασία

της Κατερίνας Καρύγιαννη

Οι πέντε πυρηνικές δοκιμές που πραγματοποίησε αιφνιδιαστικά η Ινδία, πιάνοντας –στην κυριολεξία– στον ύπνο ακόμα και τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, κατέδειξε με τον πλέον σαφή τρόπο τις αβέβαιες μεταψυχροπολεμικές ισορροπίες που διαμορφώνονται στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ασίας – την περιοχή όπου η επιθυμία της Κίνας να χριστεί περιφερειακή υπερδύναμη και η αποδυνάμωση των «τίγρεων» σε συνδυασμό και με τις πρόσφατες εξελίξεις στην Ινδονησία παρατείνουν την αστάθεια.

Κι όμως, η Ινδία επιμένει να είναι πυρηνική δύναμη.

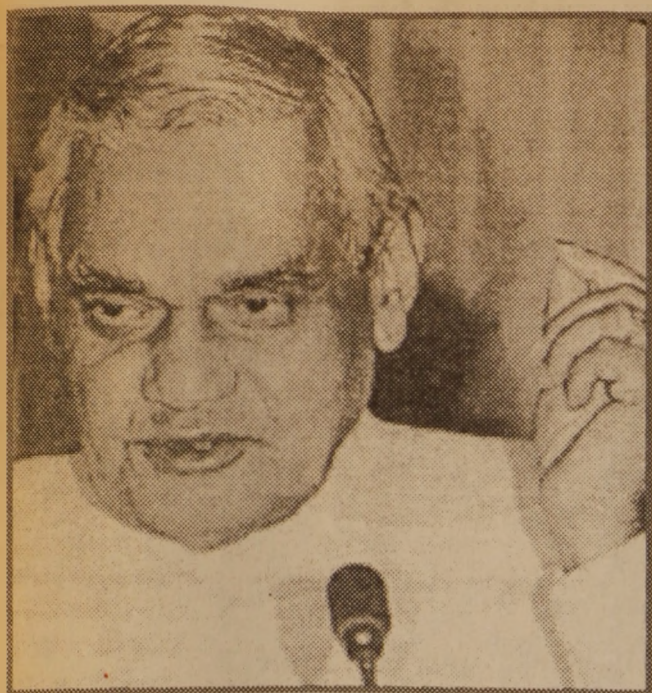
Η εθνικιστική κυβέρνηση της Ινδίας έδειξε τα δόντια της άμα τη αναλήψει των καθηκόντων της. Η απόφασή της να πραγματοποιήσει τις πέντε υπόγειες πυρηνικές δοκιμές δεν αποτελεί παρά επίδειξη πυγμής σε μια εποχή που πολλές χώρες στην περιοχή διεκδικούν κυρίαρχο ρόλο στο υπό διαμόρφωση status της περιοχής. Το Νέο Δελχί, λοιπόν, με δεδομένο ότι η Ινδία βρίσκεται σε φάση οικονομικής ανάπτυξης δεν θέλει να παραδώσει αμαχητί την πρωτοκαθεδρία στο Πεκίνο. Μετά την πραγματοποίηση των πυρηνικών δοκιμών κάτω από τη μύτη των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών –η CIA το φέρει βαρέως– το σκηνικό διαμορφώνεται ως εξής:

Στο εσωτερικό πολλοί είναι αυτοί, ανάμεσά τους και απλοί πολίτες που πανηγυρίζουν γιατί ακριβώς θεωρούν ότι η κίνηση ήταν μια επίδειξη δυνάμεως που θα έχει ως αποτέλεσμα ο υπόλοιπος κόσμος να σέβεται και να υπολογίζει το Νέο Δελχί. Εκατοντάδες διαδηλωτές την επομένη των πυρηνικών δοκιμών διαδήλωσαν στο Νέο Δελχί τη συμπαράστασή τους στην κυβέρνηση της χώρας και την αντίθεσή τους στην απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να επιβάλουν κυρώσεις σε αντίποινα για τις πυρηνικές δοκιμές. Οικονομικοί αναλυτές, βέβαια, δηλώνουν ανενδοίαστα ότι οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν δεν πρόκειται να βλάψουν μακροπρόθεσμα την ινδική οικονο-

μία, αν η κυβέρνηση εφαρμόσει τις εξαγγελίες της για εξυγίανση της οικονομίας και ιδιωτικοποίηση. Πολλοί οικονομολόγοι, μάλιστα, στην Ινδία έλεγαν την επομένη των κυρώσεων ότι το ύψος τους δεν φτάνει τα 20 δισ. δολ., όπως ανακοίνωσε η αμερικανική κυβέρνηση, αλλά μόλις ξεπερνά το 1 δισ. Η Ιαπωνία έσπευσε να εξαγγείλει αναστολή ενός μεγάλου δανείου σε γεν. Το γειτονικό Πακιστάν, δικαίως, ανεβάζει τους τόνους της υπάρχουσας έτσι ή αλλιώς αντιπαράθεσης με την Ινδία για το διαφιλονικούμενο Κασμίρ, μιας και αναμένεται να αποκομίσει διάφορα οφέλη απ' αυτή την ιστορία.

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Ο πρόεδρος Κλίντον έστειλε χωρίς καθυστέρηση στο Ισλαμαμπάντ αμερικανική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον αναπληρωτή υπουργό εξωτερικών **Στρομπ Τάλμποτ**, προκειμένου να πείσει την κυβέρνηση του Πακιστάν να μην απαντήσει στην πρόκληση της Ινδίας και να μην προχωρήσει στην πραγματοποίηση της δικιάς του πυρηνικής δοκιμής. Δημοσίευμα των *New York Times*, επικαλούμενο αμερικανούς αξιωματούχους, υποστήριξε ότι το Πακιστάν θα προχωρούσε μέσα σε λίγες μέρες σε δοκιμή των πυρηνικών του. Με δεδομένο, όμως, ότι η οικονομία του Πακιστάν δεν θα άντεχε το φορτίο κάποιων εμπορικών κυρώσεων, πολύ περισσότερο

Ο ινδουιστής πρωθυπουργός
Ατάλ Μπιχάρι Βατζπαγί.

τη στιγμή που ο κ. Τάλμποτ πρόσφερε μια καλή διαπραγμάτευση, το άνοιγμα δηλ. του φακέλου της αγοράς 16 αμερικανικών F-16. Οι Πακιστανοί έχουν καταβάλει ήδη γι' αυτή την αγορά 658 εκατ. δολ., η παραγγελία, όμως, δεν εκτελέστηκε ποτέ από τις ΗΠΑ σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την ανάπτυξη πυρηνικού προγράμματος από το Πακιστάν. Τώρα, οι Αμερικανοί δείχνουν πρόθυμοι να το επαναδιαπραγματευτούν εν όψει μάλιστα της επίσκεψης Κλίντον στην περιοχή τον Νοέμβριο. Τα οικονομικά οφέλη, λοιπόν, για το Πακιστάν είναι περισσότερα στην περίπτωση που συμμορφωθεί και εγκαταλείψει τη ρητορεία περί πυρηνικής αποτροπής της εξ Ινδίας προερχόμενης απειλής.

Το μεγάλο αγκάθι, βέβαια, στην περιοχή δεν είναι το Πακιστάν, που στενάζει υπό το βάρος του χρέους των 30 δισ., αλλά η Κίνα. Το Πεκίνο, τόσο με ανακοίνωση του ΥΠΕΞ όσο και με δημοσιεύματα του κομματικού Τύπου μετέφρασε τις πυρηνικές δοκιμές ως προσπάθεια της Ινδίας να «γίνει η υπερδύναμη της Νότιας Ασίας». Πολλοί αναλυτές τόνισαν ότι σκοπός της Ινδίας ήταν να προκαλέσει το Πεκίνο να προχωρήσει σε νέες πυρηνικές δοκιμές, παραβιάζοντας το μορατόριουμ που έχει υιοθετήσει από το καλοκαίρι του '96 –μετά την τελευταία πυρηνική δοκιμή– και να πέσει στη δυσμένεια των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες είναι σαφές ότι μετά την επίσκεψη Ζεμίν στην Ουάσινγκτον μεθοδεύουν μια συνολική προσέγγιση με τον κίτρινο γίγαντα.

Ποιος, όμως, στο Πεκίνο θα έπαιρνε την ευθύνη να δυσχεράνει την προσέγγιση με

την Ουάσινγκτον εν όψει μάλιστα της επίσκεψης του αμερικανού προέδρου;

Το μπαλάκι έτσι είναι και πάλι στις ΗΠΑ. Γιατί μπορεί η κυβέρνηση Κλίντον να επιθυμεί να εγκαθιδρύσει μια ισότιμη και προνομιακή σχέση με την Κίνα για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων, το θέμα όμως είναι ότι πρέπει να πάρει και την ευθύνη για τον αντίκτυπο που θα έχει αυτό στις υπόλοιπες χώρες της περιοχής. Η Ινδία, με την πρόσφατη κίνησή της, έστειλε το μήνυμα ότι δεν θα ανεχτεί να είναι το Πεκίνο ο προνομιακός συνομιλητής των ΗΠΑ στη Νοτιοανατολική Ασία.

Και αφού το μήνυμα εστάλη, η ινδική κυβέρνηση έσπευσε, ακολουθώντας το παράδειγμα της Κίνας αλλά και της Γαλλίας, που παρά τη διεθνή κατακραυγή πραγματοποίησε πυρηνικές δοκιμές το '96 στην Ατόλλη Μουρουρόα, να καθησυχάσει τη διεθνή κοινότητα ότι θα συμμορφωθεί και ότι ενδεχομένως θα υπογράψει και ορισμένα από τα άρθρα της συμφωνίας για την πλήρη απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών. Επανελάβε, επίσης, τη γνωστή καραμέλα, ότι επιθυμεί την ειρήνη στην περιοχή και το διάλογο με το γειτονικό Πακιστάν.

Οι μεταψυχροπολεμικές ισορροπίες στην περιοχή είναι ρευστές, γεγονός που ενισχύεται ακόμα περισσότερο και από την κατάρρευση του οικονομικού θαύματος των «τίγρεων». Η οικονομική κρίση στη Νοτιοανατολική Ασία παρατείνεται και, αν κρίνει κανείς από το νωπό παράδειγμα της Ινδονησίας, η κρίση γίνεται πολιτική με ανεξέλεγκτες πιθανόν διαστάσεις. Γιατί μπορεί το ΔΝΤ ταμείο να απαιτεί εξυγίανση και σκληρά οικονομικά μέτρα προκειμένου να εκταμιεύσει τα υπέρογκα δάνεια, τα οποία έχει συμφωνήσει με τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών, την κοινωνική αναταραχή, όμως που προκαλείται, ποιος θα την εκτονώσει; Η αύξηση κατά 70% των τιμών των καυσίμων στην Ινδονησία στάθηκε αρκετή αφορμή για να βγουν χιλιάδες κόσμου στους δρόμους και να διεκδικήσουν την απομάκρυνση του δικτάτορα Σουχάρτο, ο οποίος μέχρι πριν από λίγες μέρες ήταν για τους ιθύνοντες του ΔΝΤ ο μοναδικός εγγυητής της ασφάλειας και ανάπτυξης της Ινδονησίας. Η κρίση στην Ινδονησία είναι σενάριο που, δυστυχώς, μπορεί να παιχτεί σε όλες τις ταχύτατα αναπτυσσόμενες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας.

ΒΙΚΤΩΡ ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΙ» ΕΛΛΑΔΑ - ΡΟΥΜΑΝΙΑ - ΙΣΠΑΝΟΦΩΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

ΒΙΚΤΩΡ ΙΒΑΝΟΒΙΤΣ
ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ «ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΙ»
ΕΛΛΑΔΑ - ΡΟΥΜΑΝΙΑ -
ΙΣΠΑΝΟΦΩΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ
ΑΘΗΝΑ 1996

Στην Ελλάδα, στην Ρουμανία και στις ισπανόφωνες χώρες ο υπερρεαλισμός εμφανίστηκε και εξελίχθηκε σε απόσταση και απόκλιση από το (παρισινό) «Κέντρο» και από τα «κεντρικά» πρότυπα. Γι' αυτό και παρουσιάζει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, που στοιχειοθετούν την ιδέα των παραλλήλων βίων του στους παραπάνω τρεις χώρους. Το βιβλίο του Βίκτωρα Ιβάνοβιτς ερευνά τις σχετικές αναλογίες, αλλά και λειτουργικές ομολογίες, με στόχο την επεξεργασία ενός «περιφερειακού» υπερρεαλιστικού μοντέλου. Συμπερασματικά:

– Από τυπολογικής σκοπιάς, ο μὲν ελληνικός και ισπανόφωνος υπερρεαλισμός αναπτύσσουν την «εξημερωμένη» εκδοχή του ρεύματος, ενώ ο ρουμανικός οδηγεί τα δεδομένα του σε έναν ακραίο παροξυσμό.

– Και στις δύο περιπτώσεις, το αποτέλεσμα είναι, από ιστορικής πλευράς, η υπέρβαση του νεωτερικού «παραδείγματος» (στο οποίο ανήκει ο υπερρεαλισμός), στην κατεύθυνση του μεταμοντέρνου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

ΑΔΙΕΞΟΔΗ Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ ΣΤΗ Μ. ΑΝΑΤΟΛΗ.

Η μεγάλη κινητικότητα που σημειώθηκε την τελευταία εβδομάδα στο Μεσανατολικό έδωσε την εσφαλμένη, όπως αποδείχτηκε τελικά, εντύπωση ότι επίκειτο άρση του αδιεξόδου. Η επίσκεψη του ισραηλινού πρωθυπουργού **Βενιαμίν Νετανιάχου** στις ΗΠΑ και οι απανωτές διαβουλεύσεις που είχε με την αμερικανίδα ΥΠΕΞ και τον ειδικό διαμεσολαβητή για το Μεσανατολικό δεν απέδωσαν καρπούς. Ο ισραηλινός ηγέτης, με την επιστροφή του στο Ισραήλ, υποστήριξε ότι «υπάρχουν κάποιες ιδέες, δεν μπορεί όμως να ανακοινωθεί ακόμα κάποια λύση». Ο **Γιάσερ Αραφάτ**, που ταξίδεψε τη Δευτέρα από το Οσλο, όπου βρισκόταν για τη Σοσιαλιστική Διεθνή, στο Λονδίνο για να συναντήσει την Αμερικανίδα ΥΠΕΞ, η οποία τον κάλεσε αιφνιδίως, δεν έκρυβε την επομένη την απογοήτευσή του.

Η ειρηνευτική διαδικασία έχει σκοντάψει στο ποσοστό των κατεχομένων εδαφών που θα επιστραφούν στους Παλαιστίνους και η αμερικανική διαμεσολάβηση, τουλάχιστον με τη μορφή που έχει εκδηλωθεί μέχρι τώρα, δεν φαίνεται να μπορεί να συμβάλει εποικοδομητικά. Η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται από τους Αραβες να αναλάβει δράση, μια προοπτική που απορρίπτει το Ισραήλ και μένει να δούμε την τύχη που θα έχει η πρόταση **Σιράκ - Μουμπάρακ** για σύγκλη-

ση διεθνούς διάσκεψης κορυφής για το Μεσανατολικό.

ΣΑΡΩΣΕ Ο ΛΕΜΠΕΝΤ

Ο στρατηγός **Αλεξάντερ Λέμπεντ** κατάφερε τελικά με μια ακριβοπληρωμένη εκστρατεία να εκλεγεί κυβερνήτης της περιοχής Κρασνογιάρσκ, μιας από τις πιο πλούσιες σε ορυκτά κοιτάσματα περιοχές της Ρωσίας και έκανε ένα σημαντικό βήμα προς την υποψηφιότητα για τις προεδρικές εκλογές του 2000. Ο φιλόδοξος στρατηγός δεσμεύτηκε να μετατρέψει την περιοχή, όπου το βιοτικό επίπεδο είναι εξαιρετικά χαμηλό, σε έναν παράδεισο επί γης. Αν καταφέρει να εκπληρώσει ακόμα και ένα μικρό μέρος των προεκλογικών δεσμεύσεων, θα μπορεί πλέον να διεκδικήσει με αξιώσεις την εκλογή του στο Κρεμλίνο. Η αλήθεια είναι, βέβαια, ότι αν αποτύχει θα «καεί», ο στρατηγός όμως

είναι αποφασισμένος να ρισκάρει. Θυμίζουμε ότι ο **Αλεξάντερ Λέμπεντ** έκανε δυναμική εμφάνιση στις προεδρικές εκλογές του '96, στήριξε τον προέδρο **Γέλτσιν** με αντάλλαγμα τη θέση του γραμματέα του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας. Η περίοδος χάριτος, βέβαια, δεν διήρκεσε πολύ, γιατί ως γνωστόν ο πρόεδρος **Γέλτσιν** «τρώνει» πάντα τους συνεργάτες του που καθίστανται ιδιαίτερα δημοφιλείς. Ο **Λέμπεντ** αποπέμφθηκε, δεν έχει κανένα έρεισμα στο Κρεμλίνο και, ενώ όλοι μίλούσαν για το άδοξο πολιτικό του τέλος, επιστρέφει δριμύτερος.

ΑΝΟΙΞΕ Ο ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟ ΙΡΑΝ

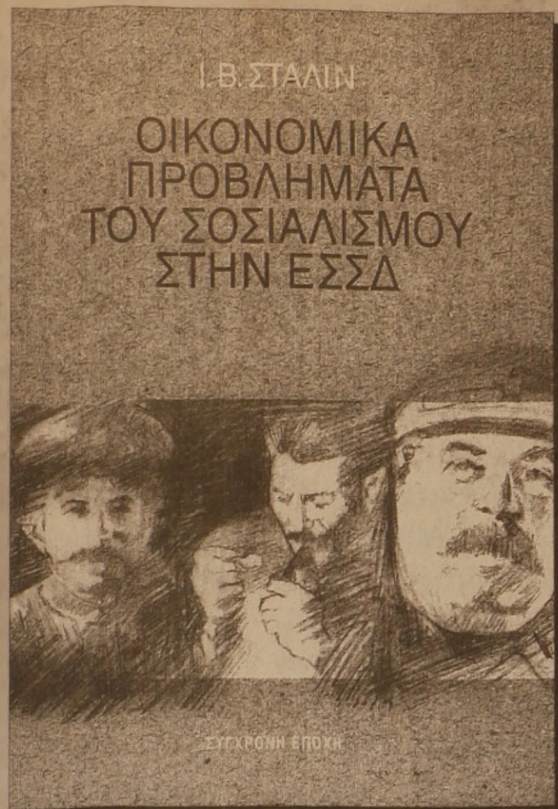
ΗΠΑ και Ευρωπαϊκή Ένωση κατέληξαν στο Λονδίνο σε συμβιβαστική λύση για τις επενδύσεις στο Ιράν που, σύμφωνα με τον αμερικανικό νόμο **Ντ'Αμάτο** επισείουν κυ-

ρώσεις. Πέτρα του σκανδάλου έγινε η κοινή επένδυση Γαλλίας-Ρωσίας και Μαλαισίας για την εκμετάλλευση του φυσικού αερίου του Ιράν. Οι Αμερικανοί είχαν απειλήσει αρχικά με κυρώσεις κατ'εφαρμογήν του νόμου **Ντ'Αμάτο**. Δεδομένου ότι σε τέτοια περίπτωση απειλείτο εμπορικός πόλεμος, οι δύο πλευρές φρόντισαν να καταλήξουν σε συμβιβασμό.

Η απόφαση, βέβαια, ήταν έτσι ή αλλιώς επιβεβλημένη. Οι αμερικανοί επιχειρηματίες πιέζουν την κυβέρνηση **Κλίντον** να μεταβάλει στην πολιτική της απέναντι στο Ιράν, μια πολιτική που τους στοιχίζει ακριβά. Άλλωστε, μετά την εκλογή του μετριοπαθούς **Χαταμί** στην προεδρία του Ιράν, η Ουάσινγκτον έχει πια και το απαραίτητο άλλοθι, προκειμένου να προχωρήσει σε προσέγγιση με την Τεχεράνη.

Το ζήτημα του Κόσσοβου συζητήσαν οι ηγέτες των πλουσιότερων χωρών του κόσμου κατά την τακτική ετήσια συνάντησή τους που φέτος έγινε στο **Μπέρμιγχαμ** της Βρετανίας. Στη φωτογραφία, ο βρετανός πρωθυπουργός **Τόνυ Μπλαιρ** (στο κέντρο) ξεναγεί στο μουσείο του **Μπέρμιγχαμ** τους υψηλούς προσκεκλημένους του.

Π. Δαράκη,
Ταξίδι μνήμης και ονείρου
Ι. Β. Στάλιν,
Οικονομικά προβλήματα
του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ

Θ. Ανάγνου,
Στα κάστρα του αγώνα - Με το ΔΣΕ
Γ. Κατσαντώνη,
Η αριστερή παράταξη των δασκάλων
στο μεσοπόλεμο

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΕΒΕ

Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: 3820835, 3823649, Fax: 3813354
Βιβλιοπωλεία: 1. Αθήνα, Μαυροκορδάτου 3, Τηλ.: 3829835, 3829814, 2. Θεσσαλονίκη, Μενελάου 3
& Εγνατία 65, Τηλ.: 283810, 3. Γιάννενα, 28ης Οκτωβρίου 19, Τηλ.: 38090

ΔΙΔΑΛΟΥΟΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΠΙΚΙΩΝΗ

Με την ευκαιρία των 30 χρόνων από το θάνατο του αρχιτέκτονα Δημητρίου Πικιώνη, η επιστολή που ακολουθεί:

Κύριε Διευθυντά,

Ολόκληρη η ζωή του αιμνήστου «δασκάλου της Αρχιτεκτονικής» ήταν διαποτισμένη με την αξία που λέγεται «άγιον», καρπός της οποίας υπήρξε το όλο έργο του, από τις πλέον μεγαλόπνοες συλλήψεις του μέχρι και τις πιο απλές οδηγίες ρουτίνας, που έδινε στη «μαστοράντζα», όταν επέβλεπε τη διαμόρφωση του χώρου γύρω από τον Άγιο Δημήτριο τον Λουμπαρδιάρη: «Την πέτρα να την πιάνεις με σεβασμό, γιατί είναι ιερή. Και να σκεφθείς καλά πού θα την βάλεις, όχι όπως-όπως. Δεν είναι τυχαίο πράγμα...».

Οι κάποιες «πανθειστικές νότες», σε παλαιότερα κείμενά του, της εποχής των αναζητήσεών του, δίνουν γρήγορα τη θέση τους σε βαθύτερα θρησκευτικά συναισθήματα, που εξελίσσονται σε μια συνεπή ορθόδοξη βίωση του «πρωτομάστορα». Η Αγία Γραφή και τόμοι πατερικών κειμένων, και μάλιστα των «νηπτικών» και ασκητικών πατέρων, βρισκόταν πάντα πρόχειρα πάνω στο γραφείο του, από τα οποία διάβαζε περιεκτικές σχετικές με τις συζητήσεις που είχε κατά καιρούς με φίλους του.

Τα εορταστικά του ευχητήρια, τη μακέτα των οποίων φιλοτεχνούσε ο ίδιος με περισσή επιμέλεια, περιείχαν κείμενα πατερικά: «Ερρωμένον σε διατηροίη ο Κύριος», εύχεται σε φίλο του κληρικό, «αναβάσεις ιεράς εν τη καρδία διατιθέμενον, εκ δυνάμεώς τε εις δύναμιν πορευόμενον, τοις έμπροσθεν επεκτεινόμενον, έως αν κατά τον Ισαάκ προβαίνων “μέγας γένη σφόδρα και καταλάβης των εφετών το ακρότατον”. Ο υπέρ υμών ευχέτης Δημ. Πικιώνης».

Ο Γ. Κατζουράκης παρατηρεί, για τις πατερικές ενασχολήσεις και τα ορθόδοξα βιώματα του φίλου του: «Ο Ράινε Μαρία Ρίλκε, ήταν το πρώτο βιβλίο που διαβάσαμε μαζί. Όσο διαβάσαμε, ο Πικιώνης θυμόταν ρήσεις από τον Άγιο Ιωάννη της Κλίμακος, τους Ισαάκ και Εφραίμ τους Σύρους, τους πατέρες, τον Δάντη, τον Γκαίτε, τον Σολωμό...». Θυμάται, ακόμη, ότι κάποιο απόγευμα στην Κατοχή, τον κάλεσε ο Πικιώνης να παρακολουθήσουν τον εσπερινό σ' ένα εκκλησάκι, που ιερούργούσε ένας μικρασιάτης παπάς, σχεδόν αυτοδίδακτος, που βίωνε, όμως, την κληρονομιά των πατέρων μας. Ο παπάς έψελνε σιγανά, αρμονικά, τα γνωστά τροπάρια. Όταν ο εσπερινός τελείωσε και το εκκλησίασμα άρχισε ν' αποχωρεί, ο παπάς εξακολουθούσε να ψέλνει «ακατανόητα» για τον Κατζουράκη πράγματα. «Είναι το άσμα των αγγέλων», του ψιθύρισε ο Πικιώνης. «Όταν ο ψάλτης συνεπαρθεί, νιώθει την ανάγκη να εξακολουθήσει την ψαλμωδία πέρα απ' το κείμενο, και τότε είναι σαν τα Χερβουβείμ και τα Σεραφείμ να έρχονται από τα ουράνια να συνεχίσουν την ψαλμωδία με δικά τους άρρητα λόγια και ήχους...».

Μέσα σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, που βίωνε ο Πικιώνης, ήταν φυσικό η προσευχή του στον Δημιουργό ν' αναβλύζει αυθόρμητη από τα βάθη της καρδιάς του. Μια τέτοια προσευχή δημοσιεύθηκε στην *Χιακή Επιθεώρηση* (αριθ. 19), με τίτλο «Ευσέβεια»: «Ήθελα ν' ανεβώ έως Εσένα, να μένω πάντα στην αγκάλη Σου, γιατί κάθε άλλο είναι απάτη και σκότος...».

Ο αδελφικός του φίλος, φιλόλογος και ποιητής Ζήσιμος Λορεντζάτος, σημείωνε ότι ο Πικιώνης «από την Ορθοδοξία έμαθε πως ο αληθινός πόλεμος παίζεται μέσα μας, εκεί κερδίζεται ή χάνεται το παν: και η Τέχνη και ο άνθρωπος, και η Αρχιτεκτονική και ο αρχιτέκτονας». Και συνεχίζει:

«Τα τελευταία χρόνια της ζωής του περνούσε τις νύχτες με τους νηπτικούς πατέρες της “Φιλοκαλίας” και στα αμέτρητα εκείνα χαρτάκια της αγρύπνιας του σημείωνε τις φράσεις και τις λέξεις, όσες του χρειαζότανε να βαθαίνει ολοένα το νόημά τους ή να ζαλώνεται απάνω του την ασήκωτη εφαρμογή τους».

Τα εσωτερικά του βιώματα ο Πικιώνης τα εξέθετε σε κάθε ευκαιρία. Στο Συνέδριο των Ελλήνων Αρχιτεκτόνων στο Ναύπλιο, τον Δεκέμβριο του 1963, η εισήγησή του «Υποθήκες από την Ελληνική Παράδοση», θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν η πνευματική διαθήκη του προς τον τεχνικό κόσμο της χώρας μας.

Επεσήμανε τον συνδυασμό επιστήμης και αρετής, κατά τον Σολωμό, κάλλους και ηθικής, κατά τον Καντ. Είπε, ότι ο τεχνίτης και δημιουργός πρέπει να είναι «πάση καθαρότητι και αγνεία εστεφανωμένος την ψυχήν», και να κατέρχεται στο «σκάμμα της υποταγής το σπάνιο και δυσεύρετον», κατά τον Ιωάννην της Κλίμακος. Τόνισε, ακόμη, ότι η πνευματική καρποφορία είναι ζήτημα μεγάλων εσωτερικών ωδινών του δημιουργού, και έκλεισε την εισήγησή του, «το μνημειακό αυτό πνευματικό αρχιτεκτόνημα», με τα λόγια του Κυρίου: «Ευχαριστώ σοι, Πάτερ, ότι απεκάλυψας αυτά νηπίοις...» (Περιοδ. *Εποχές*, αριθ. 9, Ιανουάριος 1964).

Τρία χρόνια αργότερα, γίνεται ακαδημαϊκός. Η αντίδρασή του στην τιμητική αυτή απόφαση του πρώτου πνευματικού ιδρύματος της χώρας μας ήταν αντάξια των πνευματικών του βιωμάτων. Όπως έγραψε σε φίλο του, έλειπε με τη γυναίκα του από το σπίτι την ημέρα εκείνη και ο Ζήσιμος Λορεντζάτος, ο Γιώργος Σεφέρης και άλλοι φίλοι του τον αναζητούσαν για να τον συγχαρούν. Μόλις επέστρεψε το βράδυ και πριν κατακληθεί, άνοιξε την «Φιλοκαλία» των νηπτικών πατέρων και

διάβασε το «προς Ξένην Μοναχήν» του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, που είναι μια καταδίκη της εγκόσμιας επάρξεως. «Τα διάβασα κι αποκοιμήθηκα μ' αυτά, έχοντας εκμηδενήσει μέσα μου κάθε ματαιότητα...»

Σε παλαιότερο αφιέρωμα του περιοδικού Ζυγός (Ιαν.-Φεβρ. 1958), ο καθηγ. Δ. Ευαγγελίδης έγραφε ότι ο Πικιώνης ήταν «τύπος ασκητικός, που η εξωτερική του εμφάνιση είναι απείκασμα μιας ασίγαστης εσωτερικής αναμόχλευσης», και ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ότι είναι «ο μυστικός της Αρχιτεκτονικής, με έκσταση και κατά- νυξη».

«Ήταν ένα ξυπνητήρι, ένας διεγέρτης ψυχών» έλεγε για τον Πικιώνη ο καθηγ. Π. Μυλωνάς. Και ο καθηγ. Δ. Κορωναίος είπε στον επικήδειό του ότι «η θεία δωρεά του πνεύματός σου θα παραμείνει άφθαρτος, μόνιμος οδηγητής και εμπνευστής μας και θα επιζήσει...».

Σε άλλο αφιέρωμα της Χιακής Επιθεωρήσεως (αριθ. 17-18 του 1968), ο ζωγράφος Ράλλης Κοψίδης σημείωνε: «Ήτο εις άγιος της Αρχιτεκτονικής εις εποχήν όπου δεν υπάρχει πλέον ανάγκη αγίων». Τον ίδιο χαρακτηρισμό του «Αγίου της Αρχιτεκτονικής», επανέλαβε και ο καθηγητής της Πολυτεχνικής Σχολής Θεσσαλονίκης Χρ. Τσιλάλης, στο αφιέρωμα που του έκανε το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το 1970.

Στο φιλολογικό μνημόσυνο που έγινε στον «Παρνασσό», έξι μήνες μετά την εκδημία του (13 Ιαν. 1969), ο καθηγ. του Πολυτεχνείου Ιωάν. Λιάπης, έκλεισε την ομιλία του με τη φράση, που είπε ο ζωγράφος Μπουζιάνης για τον Πικιώνη: «Είχα την εντύπωση ότι κρατούσε σπόρους στη χούφτα του και τους έριχνε περπατώντας πάνω στη γη» (Τεχνικά Χρονικά, Ιαν. 1969).

Ακόμη, ο τεχνοκρίτης Νίκος Αλεξίου τον χαρακτήρισε «ασκητή της Πνευματικής Πειθαρχίας, που με θεοφιλή δάκρυα οδηγήθηκε στον έλεο που φέρνει τη σωτηρία... Ασχέτηκε για να συναντήσει την αδιασάλευτη πίστη, για να κατακτήσει την προσωπική του αρετή, που τον οδήγησε ως τα σύνορα της αγιοσύνης».

Τέλος, ο μαθητής του στο Πολυτεχνείο, Π. Καλαντζόπουλος, θυμάται μια απ' τις πολλές και πολύτιμες προτροπές του στην αίθουσα διδασκαλίας κατά τις παραδόσεις του μαθήματός του: «Σκεφθήκατε ποτέ τη μοναδικότητα του εαυτού σας; Έχετε σκεφθεί ότι μέσα στις μυριάδες των ανθρωπίνων υπάρξεων που πέρασαν και

όσων θα έλθουν, ο κάθε ένας από σας είναι ανεπανάληπτος;».

Στα «Αυτογραφικά Σημειώματά» του (Αθήναι 1968), απευθυνόμενος, ο αείμνηστος δάσκαλος, προς τους μαθητές του, τους αφήνει τις τελευταίες του υποθήκες: «Νέοι, αποβάλλοντας το θέλημα το ατομικό, κατεβείτε εις το σκάμμα της υπακοής. Αυτή και μόνη θα σας χαρίσει την αληθινή ελευθερία...». Σ' αυτό το μήνυμα συνοψίζεται ολόκληρη η βιοθεωρία του: Στο ησυχαστικό «σκάμμα, το σπάνιον και δυσεύρετον», στο οποίο τον κατέβασε γυμνόν ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος.

Με εξαιρετική τιμή
Ιωάννης Αλ. Σπυρόπουλος
Καλλιθέα

ΥΓ. Τα στοιχεία για τα οποία δεν αναφέρονται παραπομπές είναι παρμένα απ' το βιβλίο του π. Ηλία Μαστρογιαννοπούλου: Μαρτυρίες και Επιστροφές, Αθήναι 1981, εκλεκτού φίλου του Δ. Πικιώνη.

Ο,ΤΙ ΕΓΙΝΕ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΞΑΝΑΓΙΝΕΙ Το Ολοκαύτωμα θυμάται ο Μ. Φριζής και κρίνει σύγχρονες δημόσιες συμπεριφορές

Κύριε Διευθυντά,

Σήμερα, 55 χρόνια μετά, δύο χρόνια μόλις πριν από το 2000, και η ανθρωπότητα δεν φαίνεται, δυστυχώς, να θυμάται τίποτα από εκείνη την εφιαλτική εποχή. Φαίνεται σαν να μην έχει διδαχτεί από τα λάθη της, ενώ το φρονικό στυγερό πρόσωπο του ρατσισμού, του αντισημιτισμού και της ξενοφοβίας κάνει πια άφοβα ξανά την εμφάνισή του σε ολόκληρο τον κόσμο. Τα τέρατα του νεοναζισμού, νεοφασισμού και αναθεωρητισμού του ολοκαυτώματος και των άλλων εγκλημάτων του χιτλερισμού επανέρχονται επικίνδυνα στο προσκήνιο. Από τον Λεπέν της Γαλλίας στον Φίνι και το Μουσολίνι της Ιταλίας. Από το «Εθνικό Μέτωπο» της Αγγλίας στον Ζιρινόφσκι της Ρωσίας. Από την Κου Κλουξ Κλαν και τις παραστρατιωτικές ναζιστικές οργανώσεις των ΗΠΑ στις νεοναζιστικές φράξιες της Λατινικής Αμερικής. Από τους σκίνχε-ντ του Βελγίου και των υπόλοιπων σκανδιναβικών κρατών στους νεοναζί χούλιγκαν της Γερμανίας που έκαψαν αθώους μετανάστες, πυρπολώντας τους ξενώνες τους. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, λίγες μόλις μέρες μετά τη φετινή επέτειο του Ολοκαυτώματος, στο ανατολικογερμανικό κρατίδιο της Σαξονίας Άνχαλτ, οι γερ-

μανοί νεοναζί και ακροδεξιοί αντισημίτες αύξησαν ανησυχητικά την εκλογική τους δύναμη (12,9%) και είναι πολύ πιθανό να εκπροσωπηθούν κοινοβουλευτικά. Η ιστορία, δυστυχώς, φαίνεται πως επαναλαμβάνεται, συγκρίνοντας την άνοδο του ναζισμού στη Γερμανία το 1933 με μεγάλη πλειοψηφία, όταν μόλις το 1932 συγκέντρωναν το 18,3% των ψήφων του γερμανικού λαού.

Αλλά και στην πατρίδα μας Ελλάδα, η κατάσταση δεν είναι καλύτερη. Ανήμερα της ημέρας του Ολοκαυτώματος στη χώρα μας, και μια άγνωστη ως τώρα οργάνωση με όνομα «Διεθνής Αλληλεγγύη», ακροαριστερής ή ακροδεξιάς ή ακόμα και φιλοαρβικής ιδεολογίας, ανέλαβε την ευθύνη για την πυρπόληση των γραφείων του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, στην Αθήνα, ενώ νωπές είναι ακόμα οι μνήμες του χυδαίου αντισημιτικού υβρεολογίου του Στ. Καζαντζίδη στο δελτίο ειδήσεων του Σκάι, μόλις πριν από λίγους μήνες.

Και η λαίλαπα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στη χώρα μας δεν σταματά μόνο εκεί. Αυτό έρχεται να μαρτυρήσει δυστυχώς και το επαίσχυντο ρατσιστικό έγκλημα στο Περιστέρι με θύμα έναν ανυπεράσπιστο Νιγηριανό και δράστες 7 έλληνες νεαρούς, βλαστάρια της κατά τ' άλλα αντιρατσιστικής μας κοινωνίας. Αυτό έρχεται δυστυχώς να φανερώσει επίσης η παρουσία και δράση νεοναζιστικών, ρατσιστικών και αντισημιτικών οργανώσεων και φυλλάδων, σαν τον Στόχο και τη Χρυσή Αυγή, που ανενόχλητα και προκλητικά συνεχίζουν να χύνουν το μισαλλόδοξο αρρωστημένο δηλητήριό τους, μολύνοντας έτσι αρκετούς αγνώμονες νεαρούς και εφήβους της πατρίδας μας.

Φαινόμενο αρκετά πικρό και πολύ ανησυχητικό για τη χώρα μας Ελλάδα, που κατά τ' άλλα θέλει να θεωρείται η πατρίδα της φιλοξενίας, δημοκρατίας και ανοχής του διαφορετικού...

Η Ελλάδα, η Ευρώπη, αλλά και ολόκληρη η ανθρωπότητα πρέπει να καταλάβει έναν φυσικό κανόνα της Ιστορίας, αν δεν θέλει να ξαναζήσει τα μαύρα χρόνια του χιτλερικού εφιάλτη, που βρίσκει απόλυτη έκφραση στη σοφή εβραϊκή ρήση του Ταλμούντ: «Πως ό,τι ήδη έγινε, μπορεί να ξαναγίνει, εάν το παλιό το πάθημα, μάθημα δεν μας γίνει... Η θύμιση είναι ευλογία».

Με τιμή
Μορδοχάι Φριζής

ΕΠΙΣΗΜΑΪΝΟΥΜΕ

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΠΑΡΑΛΙΓΟ ΝΑ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΟΥΝ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΑ!

Το ότι η Κρατική Ορχήστρα Αθηνών θα γινόταν αντικείμενο κριτικής από κύκλους που υπεραμύνονται εθνικιστικών θέσεων ουδείς θα μπορούσε να το φαντασθεί αν δεν συνέβαινε. Συνέβη όμως. Αφορμή, μια προγραμματισμένη συμμετοχή της ΚΟΑ στο 15ο Διεθνές Μουσικό Φεστιβάλ, που έγινε στις 17 και 18 Μαΐου, στην Άγκυρα.

Η παρουσία της ΚΟΑ στην Τουρκία ξεσήκωσε σάλο. Κάποιες εφημερίδες (με προεξάρχουσα τη Βραδυνή του Γεωργίου Τράγκα), συνεπικουρούμενοι από βουλευτές (όπως ο Λευτέρης Παπαγεωργίου της Ν.Δ.) και πολιτικά κόμματα (όπως η Πολιτική Άνοιξη), ξιφούλκησαν επειδή, λέει, η ΚΟΑ θα έπαιζε στην Τουρκία την ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ποντίων. Ως γνωστόν, η 19η Μαΐου στην Ελλάδα έχει θεσπισθεί ως ημέρα Εθνικής Μνήμης για τη Γενοκτονία των Ποντίων. Όσοι αντέδρασαν στην παρουσία της ΚΟΑ επικαλέσθηκαν το γεγονός ότι το τριήμερο 17-19 Μαΐου, στην Τουρκία, έχει καθιερωθεί από το 1938 η Γιορτή της Νεολαίας.

Η αντίδραση των ελληνικών εθνικιστικών κύκλων μόνο ως αστεία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Είθισται, σε περιόδους μάλιστα που απειλείται η καλή γειτονία ανάμεσα σε δύο χώρες, η τέχνη να είναι μέσο που στέλνει μηνύματα συναδέλφωσης. Η Κρατική Ορχήστρα Αθηνών, ειδικά, υπηρετεί μια τέχνη που πολύ απέχει από το να χαρακτηριστεί μαζική, ώστε η παρουσία της στην Τουρκία να μπορεί κανείς να ισχυρισθεί πως μπορεί να γίνει όπλο για οποιουδήποτε είδους προπαγάνδα. Προς τι λοιπόν όλη αυτή η γελοία διαμάχη με αντικείμενο κάτι που, σε οποιαδήποτε περίπτωση, θα θεωρούνταν εντελώς φυσιολογικό;

Στη Βραδυνή, απ' όπου έγινε η σχετική σπέκουλα (κατ' επανάληψιν πρωτοσέλιδα), ο δημοσιογράφος Κ. Κούσης, υπεύθυνος Τύπου της Ομοσπονδίας Ποντιακών Σωματείων Νότιας Ελλάδας, έκανε μια πομπώδη δήλωση: «Είναι τραγικό, εγκληματικό, οι Τούρκοι να διασκεδάζουν με δικά μας μέσα»! Με όλο το συμπάθειο αλλά ας βρεθεί ένας άνθρωπος, Έλληνας, Άγγλος, Γάλλος, Πορτογάλος, ας είναι και Τούρκος, που να διασκεδάζει με την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών – και τότε είμαστε διατεθειμένοι ακόμη και να συζητήσουμε σοβαρά.

ΗΛΙΑΣ ΚΑΝΕΜΗΣ

ΞΕΚΙΝΗΣΕ Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΦΑΓΙΟΥΜ

ΞΕΚΙΝΗΣΕ την περασμένη Τετάρτη, στο Ηράκλειο Κρήτης, η μεγάλη έκθεση με τίτλο «Από τα πορτραίτα του Φαγιούμ στις απαρχές της τέχνης των βυζαντινών εικόνων», που εμπνεύστηκε ο αξέχαστος έφορος της Βιζελαίας Βιβλιοθήκης Νίκος Γιανναδάκης και ήρθε εις πέρας χάρη στην αποφασιστική συμβολή της Ευφροσύνης Δοξιάδη. Όπως σημειώνει η υπεύθυνη της έκθεσης, «τα Φαγιούμ είναι πορτραίτα ζωγραφιστά πάνω σε ξύλο ή λινό ύφασμα 2.000 ετών, τα οποία σώθηκαν σε ένα οροπέδιο της Αιγύπτου 60 χιλιόμετρα

νοτίως του Καΐρου, στο Ελ Φαγιούμ, κατά τις ανασκαφές που έγιναν στην περιοχή τον 19ο αιώνα».

Η έκθεση που παρουσιάζεται στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου θα διαρκέσει ως τις 17 Ιουνίου. Στη συνέχεια, θα μεταφερθεί στην Αθήνα, στο Μουσείο Μπενάκη, και στη Θεσσαλονίκη, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού.

Υπενθυμίζεται ότι το Αντί έχει αναφερθεί διεξοδικά στην έκθεση, σε ειδικό αφιέρωμα που φιλοξενήθηκε στο τχ. 658, 10.4.98.

Π Ρ Ο Τ Ε Ι Ν Ο Υ Μ Ε

• **Δείτε:** Την έκθεση φωτογραφίας του Γάλλου Eric Poitevin, η τελευταία έκθεση στο ως τώρα γνωστό κτίριο της γκαλερί Jean Bernier, στη Μαρσλή (από την επόμενη χρονιά, η γκαλερί μεταφέρεται στο Θησείο). Στοιχεία της τέχνης του Poitevin, η παρουσία της μορφής, η έλλειψη τίτλων στα έργα του, η επίδραση άλλοτε του τεχνητού και άλλοτε του τεχνητού φωτός...

• **Δείτε:** Την έκθεση ζωγραφικής του Δημήτρη Φουντά, που παρουσιάζεται στην αίθουσα Μπουζιάνη, Ξενοφώντος 7, Σύνταγμα. Απλά τοπία σε ακουαρέλες, σε μια εποχή που η απλότητα τείνει να εξοβελισθεί από τις αναζητήσεις της ελληνικής τέχνης που αναζητεί μανιωδώς το καινούργιο...

• **Ακούστε:** Τη δημόσια συζήτηση στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων με τίτλο «Ελληνομουσείον», με θέμα την ελληνική τέχνη προς το 2000 και με τη συμμετοχή του ζωγράφου Βλάσση Κανιάρη, των τεχνοκριτικών Έφης Στρούζα και Χάρη Καμπουρίδη, του ιστορικού της τέχνης Κύριλλου Σαρρή και του αρχιτέκτονα και τεχνοκρίτη Θανάση Μουτσόπουλου. Τη συζήτηση συντονίζει ο Μάνος Στεφανίδης. Τη Δευτέρα 25.5, στις 6 το απόγευμα.

• **Διαβάστε:** Το νέο βιβλίο του Κώστα Κριμπα Έκτεινοντας τον δαρβινισμό και άλλα δοκίμια, που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Νεφέλη. Ο συγγραφέας διερωτάται μήπως ο δαρβινισμός μεταβάλλεται (τη απουσία καταλλήλου πνευματική αστυνόμευσης) σε θρησκευτική κατασκευή, μήπως γίνεται μεταφυσικό πρόγραμμα ή παραμένει ακόμα μια επιστημονική δραστηριότητα; Δεν έχει σίγουρες απαντήσεις, καταθέτει όμως γόνιμο προβληματισμό.

• **Δείτε:** Την έκθεση Γιάννης Παππάς-Ζωγραφική 1936-1974, στο Μουσείο Μπενάκη (Κουμπάρη 1, Κολωνάκι). Τον ήξεραν ως γλύπτη, η ζωγραφική του όμως έχει πολλά να πει. Τουλάχιστον, αποτυπώνει μια πλούσια διαδρομή ζωής, γεμάτη εμπειρίες και δημιουργικές αναζητήσεις: Παρίσι, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, Αίγινα... Ως το τέλος του μήνα.

Ο ΠΛΟΥΣΙΟΣ ΗΧΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Η ΚΙΘΑΡΙΣΤΡΙΑ Έλενα Παπανδρέου δεν χρειάζεται συστάσεις, κι όχι μόνο επειδή –παρά το νεαρό της ηλικίας της– έχει καταφέρει να καθιερωθεί ως σολίστ σε ολόκληρο τον κόσμο. Εκτός της εκτέ-

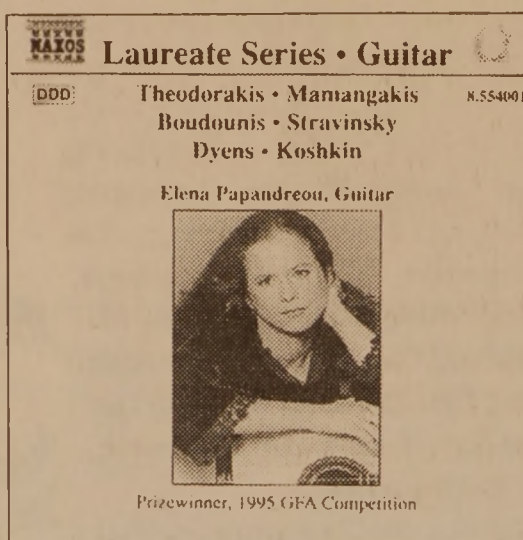
μησης των συναδέλφων της και των «ειδικών» περί τα μουσικά, χαίρει και αναγνώρισης από το, φαινομενικά άσχετο με τη «σοβαρή» μουσική, πλατύ κοινό, χωρίς να ενδώσει σε λαϊκιστικού τύπου πρακτικές. Το ήθος όμως εξασφαλίζει αποκλειστικά την πρόθεση. Το αποτέλεσμα εξαρτάται κυρίως από την ικανότητα. Η Έλενα Παπανδρέου τη διαθέτει. Στο CD που κυκλοφόρησε πρόσφατα από τη γερμανική εταιρεία Naxos το αποδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο. Ερμηνεύει με εξαιρετική διαφάνεια και ευαισθησία όλα τα έργα, πείθοντας και τον πλέον καχύποπτο ακροατή. Πρόκειται για τη Σουίτα Λαϊκών Χορών και τις Χρόες του Νίκου Μαραγκάκη, τρία μέρη από την Ιστορία του Στρατιώτη του Igor Stravinsky (σε μεταγραφή Ν. Μαραγκάκη), τα Saudabe No. 3 και Tango en Skaï του Γαλλοτυνήσιου Roland Dyens, το Usher Waltz του Ρώσου Nikita Koshkin, δύο τραγούδια από τα Αυριζό-

τερα του Μίκη Θεοδωράκη (σε μεταγραφή της ίδιας) και τις Οχτώ περιλήψεις, το Τσιφτετέλι για την Έλενα (γραμμένο για την ίδια) και το Κοκταίηλ του κιθαριστή και πρώτου δασκάλου της

Βαγγέλη Μπουντούνη. Η Έλενα Παπανδρέου βάζει την προσωπική της σφραγίδα στα έργα που ερμηνεύει, μένοντας στην κομψή και αξιόπιστη εκτέλεση των έργων, αποφεύγοντας έξυπνα τους σκοπέλους μιας πομπώδους προσέγγισης ή μιας ευτελούς συναισθηματισμού ανάγνωσης. Η επιλογή των έργων που ερμηνεύονται είναι γενικά επιτυχής, παρά το σκεπτικισμό που γεννά η επιλογή δύο μεταγραφών. Το αδύναμο σημείο του CD είναι μάλλον η Ιστορία του Στρατιώτη όπου, ενώ είναι εμφανής η αγάπη με την οποία ο διασκευαστής προσέγγισε το έργο, η κιθάρα αποδεικνύεται ανεπαρκής ως όργανο να καλύψει τις απαιτήσεις του έργου. Η ποιότητα του ήχου τέλος είναι ικανο-

ποιητική αφήνοντας αναλλοίωτο τον πλούσιο ήχο της Έλενας Παπανδρέου που της ευχόμαστε αυτό το CD να είναι ένας σταθμός μονάχα στην επιτυχημένη πορεία της.

Γιώργος Κυριακάκης

Ο δίσκος της Έλενας Παπανδρέου

ΒΟΜΒΙΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΦΑΣΙΑΣ

- Ο κ. Θάνος Μικρούτσικος πέρασε λέει στη σειρά κλασικών της EMI, ενώ τα έργα του θα παίζονται πλέον από τις μεγαλύτερες συμφωνικές ορχήστρες του κόσμου.

- Καθόλου δεν με εντυπωσιάζει το γεγονός. Εδώ ο Μαρκόπουλος έγραψε ορατόριο για τη Βασιλική Λαβίνα, ο Μικρούτσικος μας πειράζει. Μόνο μη βρυκολακιάσει ο Μπετόβεν και αρχίσει τα δαγκώματα φοβάμαι.

- Φεστιβάλ Καννών – και ο Αγγελόπουλος, που συμμετέχει με την ταινία Η αιωνιότητα και μια μέρα ευελπιστεί να μας κάνει «εθνικά υπερήφανους». Στο μεταξύ, οι περισσότεροι έλληνες δημοσιογράφοι που καλύπτουν την εκδήλωση προδικάζουν ότι ο Αγγελόπουλος είναι ανάμεσα στα φαβορί. Τώρα που το ξέρουν, αυτό είναι άλλου παπά ευαγγέλιο.

Διότι, ως γνωστόν, για να αποφανθεί κάποιο μέλος της επιτροπής αν μια ταινία είναι φαβορί πρέπει πρώτα να τη δει. Και στα φεστιβάλ, οι επιτροπές βλέπουν τις ταινίες στη δημόσια προβολή τους. Ακόμα κι αν την έχουν δει ορισμένοι, δεν είναι χαζοί να δηλώνουν δεξιότερα ότι είναι τάχα φαβορί.

- Δεν εκτίθεται έτσι εύκολα ο Σκορσέζε. Εκτίθενται, όμως, οι δημοσιογράφοι που κατακλύζονται από εθνική υπερηφάνεια και προτιμούν να προεξοφλήσουν έναν εθνικό θρίαμβο πριν καν έρθει. Όπως, κατ'αντιστοιχίαν, προεξοφλούν οι αθλητικογράφοι το θρίαμβο του Ιωαννίδη κάθε που η εκάστοτε ομάδα του αγωνίζεται στον τελικό του Πρωταθλητριών στο μπάσκετ.

- Μακάρι, βέβαια, ο Αγγελόπουλος να έχει κάνει καλή ταινία και να την ψηφίσουν ο Σκορσέζε και οι άλλοι της Επιτροπής. Ός τότε, όμως, ας

αρκεστούμε στη σιωπηρή αναμονή.

- Όπως έλεγε και ο κόμης Μοντεχρήστος (του Δουμά): «Η μεγαλύτερη σοφία στη ζωή είναι να περιμένεις και να ελπίζεις».

- Από μνήμης αναπαράγω σημείωμα από τις κακοήθειες της Αυγής της περασμένης Κυριακής: «Πληρώθηκε και η κενή θέση στο Ίδρυμα Φρανκ Σινάτρα».

- Ξεκίνησε και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του μεγάλου οραματιστή Μάκη Αρσένη. Ο οποίος, αφού είδε και τον αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο, μάλλον συζητάει σοβαρά την πρόταση διάσημου αρθρογράφου καθημερινής εφημερίδας ο οποίος παρότρυνε τους συντάκτες των αναγνωστικών του μέλλοντος να βάλουν κείμενα του Ρωχάμη πλάι σε άλλα του Ντοστογιέφσκι, του Παπαγιώργη, του Ραούλ Βάνεγκεμ...

- Ο αγώνας τώρα δικαιώνεται...

Μανωλάκης ο Βομβιστής

SANTÉ:

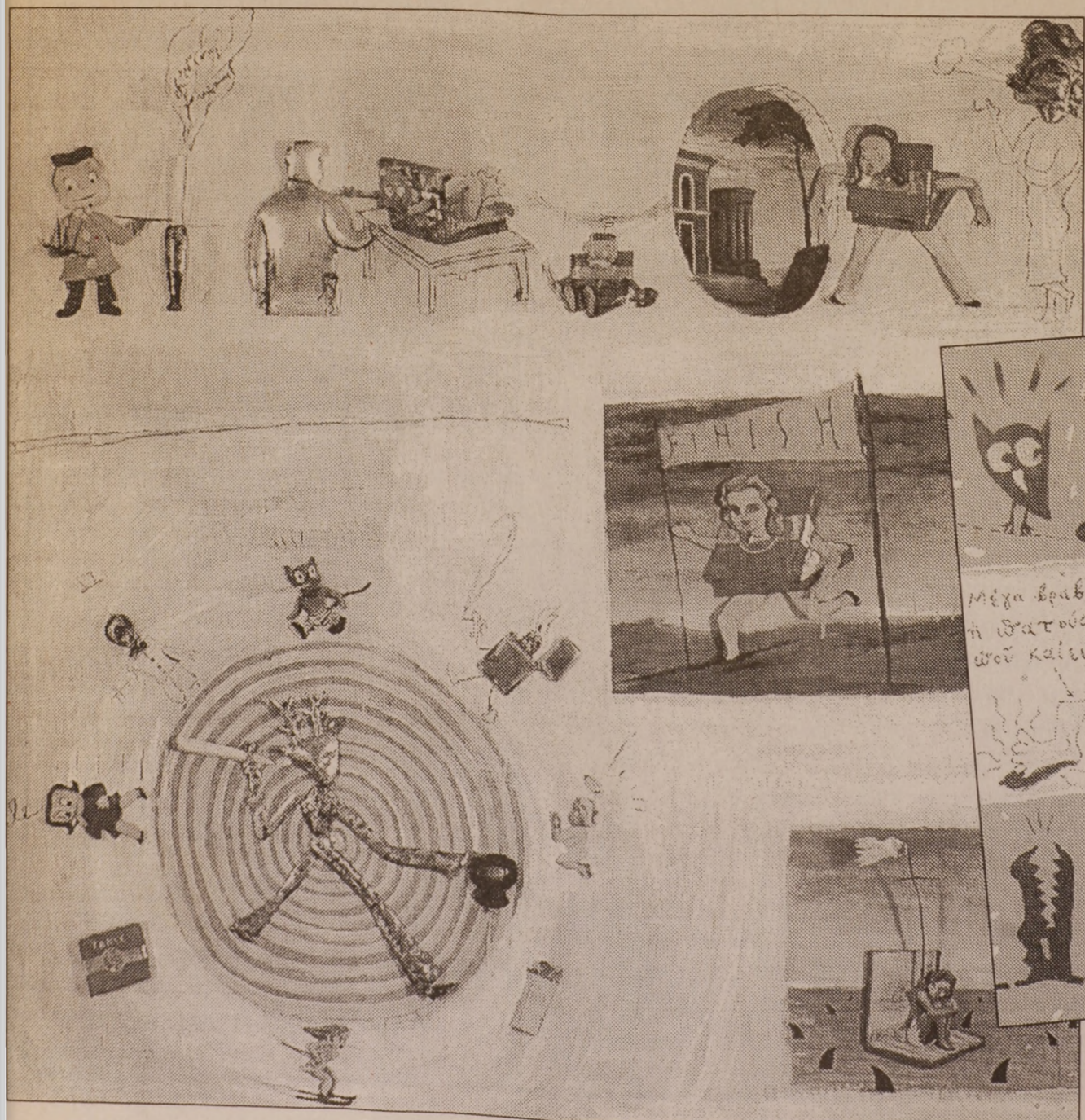
Παράλληλα, όμως, με τη δραστηριοποίηση της εταιρείας στα Santé, και για τις ανάγκες γιγάντωσης του μύθου της ξανθιάς καλλονής που κοσμεί το πακέτο, με πρωτοβουλία του **Κώστα Τζιμούλη** οργανώθηκε

Παράλληλα, κυκλοφόρησε και ένα βιβλίο, 15 συγγραφείς κι ένα μυθικό τσιγάρο, με αφηγήματα σχετικά προς το κάπνισμα – και κυρίως, το κάπνισμα του Santé. Συμμετέχουν οι Πέτρος Αμπατζόγλου, Βασίλης Βασιλικός, Αναστάσης Βιστωνίτης, Μιχάλης Γκανάς, Τάσος Δενέγρης, Μάρω Δούκα, Ζυράννα Ζατέλη, Δημήτρης Καλοκύρης, Γιάννης Κοντός, Αχιλλέα Κυριακίδης,

ΑΞΙΟΤΗ-ΕΛΚΑ

όταν «το κάπνισμα δεν έβλαπτε σοβαρά την υγεία»...

Η έκθεση και το βιβλίο παρουσιάστηκαν από τις 11 ως τις 14 Μαΐου στην γκαλερί Ζουμπουλάκη (στην αίθουσα που έχει χαμηλά στην Πειραιώς). Τα τσιγάρα με τη μυθική ξανθιά παρουσιάζονται κάθε μέρα στα περίπτερα.

42

Φρανκ Σινάτρα: Ξέχνα το αύριο

του Απόστολου Διαμαντή

Ενα απόγευμα πριν από μερικά χρόνια καθόμουν στον πάγκο του παλιού «17» στη Βουκουρεστίου, πριν το κλείσουν για ιδιόχρηση. Ήταν από τα πρώτα αμερικαν μπαρ που άνοιξαν στην Αθήνα. Οι Αμερικανοί της πρεσβείας θέλανε ένα δικό τους στέκι και έτσι ξεκίνησε το «17», το φθινόπωρο του 1958. Εκεί λοιπόν που καθόμουν με τον Φώτη Κρικζώνη, τον μπάρμαν, και ακούγαμε Σινάτρα και επειδή ο κόσμος ήταν λιγοστός, τον ρώτησα για τότε που ήρθε ο Σινάτρα στην Αθήνα. Ήταν το 1962. Ο Φράνκι κουβάλησε μαζί του ένα κιβώτιο Τζακ Ντάνιελς –φοβόταν μήπως του δίνανε μαϊμούδες– και τα έπινε με την παρέα του στο «17». «Ο Σινάτρα σε κάνει να νιώθεις καλύτερος απ' ό,τι είσαι», μου είπε ο Φώτης και από τότε πάντα τον σκεπτόμουν όταν άκουγα αυτή την υπέροχη φωνή. Λίγα χρόνια πριν, έτρεχα και γω στους Ιπποπόταμους και στους Τουλούζ Λωτρέκ, έπινα Μαρτίι και άκουγα Ντορς. Αλλά όταν ένα βράδυ κατέβηκα τα σκαλιά του «17» ξαναθυμήθηκα το παλιό μου ραδιοφωνάκι και το «Stangers in the night», που τα είχα ξεχάσει μέσα στην παρισινή λαίλαπα που ενέσκηψε στην Αθήνα στη δεκαετία του '70.

Ο Φρανκ Σινάτρα ήταν σκληρός τύπος. «Γιατί να τον κλάψουμε, μια χαρά πέρασε», είπε ένας αμερικανός δημοσιογράφος στις Κάννες. Φίλος λένε του Λάκυ Λουτσιάνο, που τον συνάντησε και στην Αβάνα κάποτε. Αλλά και τι μ' αυτό; Αντί να έχει από πίσω του ένα κόμμα ή μια μεγάλη διαφημιστική εταιρεία, είχε τους ιταλούς φίλους του που έλυναν και έδεναν στην αμερικανική νύχτα. Και έγινε μύθος. Συνδυάζοντας άριστα την παράδοση της τζαζ –του μεγαλύτερου μουσικού γεγονότος του 20ού αιώνα– και του μπελκάντο, ο Σινάτρα δημιούργησε ένα αξεπέραστο στυλ. Κοφτές φράσεις, σαν γροθιά, καθόλου ανάλυση ούτε αμπελοφιλοσοφίες –αυτή είναι η μεγάλη παράδοση της αμερικανικής κουλτούρας. Ο Σινάτρα εξομολογείται. Πίσω από τη φωνή του σέρνεται το συναίσθημα που σε αρπάζει και σε καθηλώνει. Κάθεται κοντά στο πιάνο με ένα ποτήρι ούισκυ, καπνίζει και λέει: «Λοιπόν, φτιάξε άλλο ένα για το μωρό μου και άλλο ένα για το δρόμο» – κανείς άλλος δεν μπορεί να το πει αυτό έτσι.

Και επομένως κανείς άλλος δεν μπορεί να σταθεί δίπλα του. Ανάμεσα στις 3 μεγάλες μορφές του τραγουδιού, τον Έλβις Πρίσλεϋ, τον Τζόν Λένον και τον Φρανκ Σινάτρα, ο Φράνκι ασφαλώς ξεχωρίζει –είναι αυτός που θα αφήσει το πιο έντονο στίγμα. Γιατί ευτύχησε να μπει στο κέντρο, να μην καταταχθεί. Ασφαλώς εκφράζει την παράδοση της μεγάλης ορχήστρας και του σουίνγκ –είναι η φωνή τους– αλλά ποιος αρνείται πως η αμερικανική μουσική είναι ένας πολύχρωμος κόσμος και πως χωρίς αυτήν ακόμα θα ακούγαμε ιταλικές καντσονέτες ή ιρλανδέζικες μπαλάντες; Όταν ο Φρανκ Σινάτρα τραγουδάει έχεις την απόλυτη βεβαιότητα πως τίποτα κακό δεν πρόκειται να σου συμβεί και πως όλα είναι δυνατά –αυτή είναι ίσως η

μυθολογία, η γοητεία της Αμερικής. Δεν βαρύνει το παρελθόν, δεν μας κυνηγάνε φαντάσματα. Είμαστε μόνοι, σε ένα κόσμο που είναι σκληρός, αλλά που έχει ενδιαφέρον, έχει ζωή, έχει δρόμο. «Ξέχασε το αύριο, γιατί το αύριο ποτέ δεν έρχεται».

Η φωνή του Σινάτρα είναι μουσικό όργανο. Ποτέ δεν τραγούδησε πλαίη μπακ, ακόμη και στα ογδόντα του. Πέρασε από τον Τόμμι Ντόρσεϋ, τον Ντιούκ Έλλιγκτον, από τους μεγαλύτερους συνθέτες, έπαιξε μοναδικά στο σινεμά, τον λάτρευαν οι γυναίκες –και τι γυναίκες– και όταν κάποτε, ύστερα από αιώνες, θα θέλουν να μιλήσουν για το τραγούδι του 20ού αιώνα, σίγουρα θα ξεκινάνε απ' αυτόν.

Έμαθα για το θάνατο του Φρανκ Σινάτρα ενώ έτρεχα με το αυτοκίνητο. Σταμάτησα, έψαξα στο ντουλαπάκι και βρήκα τη μοναδική κασέτα που κουβαλώ πάντα μαζί μου. Και άκουσα πάλι αυτή την υπέροχη αντρική φωνή. Δεν είναι μελοδραματική, είναι δραματική. Δεν υποκρίνεται, είναι αληθινή. Δεν είναι σοφιστική, είναι συναισθηματική. Ο Φρανκ Σινάτρα, η φωνή του αιώνα, η φωνή της τζαζ, η φωνή της μεγάλης ορχήστρας, η φωνή της μεγάλης πόλης τη νύχτα, μας έκανε καλύτερους στις κρίσιμες ώρες, τις ώρες της εξομολόγησης, τις ώρες του έρωτα. Η Σίρλεϋ Μακ Λέην θυμόταν πάντα πολύ έντονα την ώρα που το φοβερό τριό –Ντην Μάρτιν, Φρανκ Σινάτρα, Σάμυ Ντέηβις– έβγαινε από την πόρτα του Πλάζα, με τόσο κολαριστούς άσπρους γιακάδες, που ποτέ δεν ξαναυπάρξουν. Αυτή η εικόνα την έκανε να ερωτευθεί τον Ντην Μάρτιν –αυτή η εικόνα είναι ο μύθος του άντρα. Ο Φρανκ Σινάτρα το είπε: Ο άντρας πρέπει να είναι ο εαυτός του, να μιλάει καθαρά, να μην φοβάται, να μην υποκύπτει. Και να τα κάνει όλα με τον δικό του τρόπο.

Εγώ τον άκουσα –μ' άρεσε πάντα και με βοηθούσε πάντα, μ' έκανε να νιώθω καλύτερος απ' ό,τι στ' αλήθεια ήμουν. Αντίο, sunny boy.

Αλίκη: Αναρχική για πολλούς λόγους

της Γκέλλυς Κωστάκου

Η ανήλικη Αλίκη με τα παράδοξά της θα συμβολίζει πάντα την ανατροπή: από τους αφηγηματικούς κανόνες, την αστική ηθική, τις σχέσεις μεταξύ ενηλίκων και παιδιών. Και εμπνέει καινούργια βιβλία που δίνουν μία εικόνα του μέλλοντος.

ναστατικό έργο γιατί ανατρέπει τις αφηγηματικές συμβάσεις και προκαλεί τις συμβατικότητες της αστικής ηθικής.

Είναι η πρώτη φορά που ένας συγγραφέας ανιχνεύει το δύσκολο πεδίο της παιδικής αλληλογραφίας, ένα λογοτεχνικό είδος που πρώτος ο Lewis Carroll ανακάλυψε και είναι ο φανατικότερος οπαδός του.

Κάθε σελίδα της *Αλίκης* είναι και μία παγίδα. Ο αναγνώστης δεν μπορεί να προβλέψει τι θα συμβεί στα επόμενα κεφάλαια: η μόνη βεβαιότητα είναι ότι ο δρόμος θα είναι βασανιστικός και τα γεγονότα απροσδόκητα. Η έλλειψη αφηγηματικής λογικής στην εξέλιξη των προσώπων της ιστορίας προκαλεί και την απόλαυση στη διαδοχή των σκηνών. Ένα απλό παράδειγμα. Κάποιο από τα επεισόδια που αναστατώνει περισσότερο τον αναγνώστη εντοπίζεται όταν η Αλίκη μέσα σ' ένα σκοτεινό διάδρομο συναντάει ένα κουνέλι που φοράει ρολόι τσέπης και τρέχει για ένα επιτακτικό ραντεβού. Κι αυτό αποτελεί μια πρώτη λογική παρέκκλιση που οδηγεί τον αναγνώστη στον παράλογο κόσμο της χώρας των θαυμάτων.

ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΣ

Μία από τις πιο περίπλοκες σκηνές του Lewis Carroll είναι αυτή κατά την οποία η Λευκή Βασίλισσα θέλει να πείσει την Αλίκη ότι τα αδύνατα, κατά τη γνώμη της, πράγματα είναι δυνατόν να συμβούν.

«Θα έλεγα ότι απλώς σου λείπει η εξάσκηση», της λέει η βασίλισσα. «Στην ηλικία σου εξασκώμουν πάντα μισή ώρα τη μέρα. Και έτσι, μερικές φορές, κατάφερα να πιστέψω μέχρι και σ' απίθανα πράγματα πριν από το φαγητό».

Δεν πρόκειται για μια έξαψη της φαντασίας όταν πιστεύουμε σε κάτι αδύνατο επειδή στιγμιαία το θεωρούμε δυνατό.

Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων ενέπνευσε και πολλούς δημιουργούς κόμικς. Στα «Κλασσικά Εικονογραφημένα» (απ' όπου και η σελίδα του φινάλε), η παραπομπή στον *Little Nemo* του Ουίνδσορ ΜακΚαίου είναι κάτι παραπάνω από εμφανής. Ο μικρός Νέμο ίσως του πιο ενήλικου κόμικς ξυπνάει, στο τέλος της κάθε ιστορίας, από το όνειρο.

Φέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από το θάνατο του Lewis Carroll, ενός συγγραφέα που θεωρείται cult και αρέσει σε πολλές και διαφορετικές κατηγορίες αναγνωστών: από τους φανατικούς οπαδούς της παιδικής λογοτεχνίας μέχρι τους αναρχι-

κούς, των οποίων μπορεί και να θεωρηθεί ως ο υπ' αριθμόν ένα υπερασπιστής τους. Ο Lewis Carroll μπορεί να θεωρείται ένας από τους σύγχρονους θεμελιωτές του αναρχικού πνεύματος για ορισμένους βασιικούς και συγκεκριμένους λόγους. Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων είναι ένα επα-

Πρόκειται για ένα πρόβλημα σχεδόν μυθιστορικό: «Πιστεύω τα παράλογα (*credo quia absurdum*)»: η βασίλισσα πιστεύει στο αδύνατο ακριβώς γιατί είναι αδύνατο.

Πρωταθλητής αυτών των συνεπειών του παραλόγου είναι ο Humpty Dumpty. Στο φαινομενικά παιδικό κείμενο της Αλίκης εμπεριέχονται καθαρά αναρχικές τάσεις, δηλ. εχθρικότητα προς τη λογική της εξουσίας και του ελέγχου.

ΟΙ ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΝΟΣ ΑΥΓΟΥ

Ποιος είναι, λοιπόν, ο Humpty Dumpty; Τόσο για την Αλίκη που τον πρωτοσυναντάει στο δρόμο, όσο και για τον αναγνώστη, είναι ένα «αυγό». Ένα αυγό, όμως, παράξενο, που διαθέτει ξεχωριστές ηθικοψυχολογικές διαστάσεις, καθώς αιωρείται στην άκρη ενός τοίχου και βιώνει το φόβο του θανάτου. Ο Humpty, όμως, στην περασμένη του ζωή, είχε επεξεργαστεί δική του γλωσσική θεωρία: «*Τα ρήματα είναι τα πιο περήφανα: με τα επίθετα μπορείς να κάνεις οτιδήποτε, αλλά όχι με τα ρήματα. Εγώ, όμως, μπορώ να εξισώσω όλη την ομάδα*».

Αυτό το διασκεδαστικό κομμάτι επαναφέρει όλες τις γλωσσολογικές και σημειολογικές διαμάχες, ενώ παραπέμπει άμεσα και στο φιλοσοφικό δίδυμο της σχέσης αφεντικού-δούλου.

Ο άνθρωπος ή, αν θέλετε, το αυγό, κουρασμένος από τη σκλαβιά της κυρίαρχης γλώσσας, καθορίζει το δικαίωμά του να επιθέτει στις λέξεις τη δική του θέληση. Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε, δεν έχετε να χάσετε παρά τις λέξεις σας.

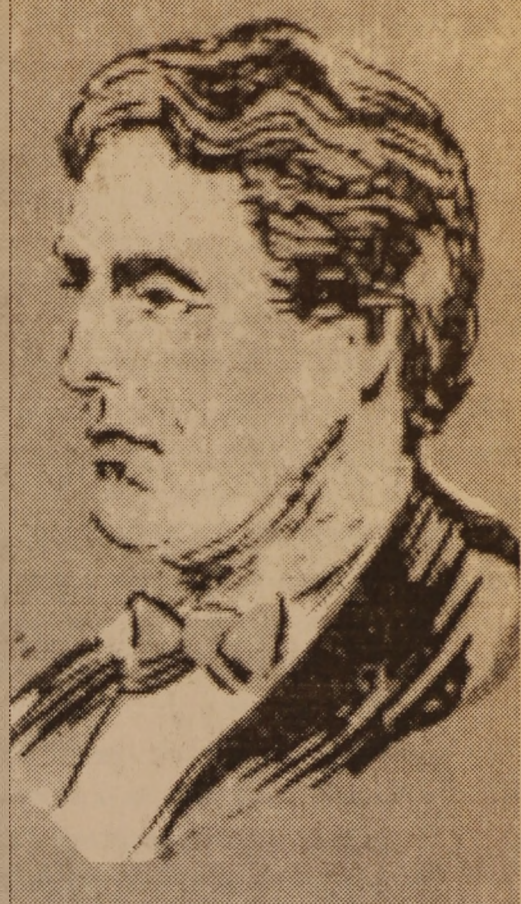
Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Αυτό είναι το πρώτο σημείο του ελεύθερου «πιστεύω» της Αλίκης. Η χώρα των θαυμάτων εξεγείρεται επίσης ενάντια στη

ΕΝΑΣ ΠΕΡΙΕΡΓΟΣ ΑΙΔΕΣΙΜΟΤΑΤΟΣ

Ο Lewis Carroll γεννήθηκε στις 27 Ιανουαρίου 1832 στο Daresbury του Cheshire. Το πραγματικό του όνομα είναι Charles Lutwidge Dogson. Από μικρός τραύλιζε και έκανε ειδικές θεραπείες για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Το 1851 εγκαταστάθηκε στην Οξφόρδη όπου δίδασκε μαθηματικά στο Christ Church College. Τον ελεύθερο χρόνο του, ο αιδεσιμότατος Lewis Carroll απασχολούνταν με τις μικρές του φίλες, με το θέατρο και την αλληλογραφία. Μετά το θάνατό του καταμετρήθηκαν 98.721 επιστολές. Εκτός από τα γνωστά του βιβλία λογοτεχνίας έγραψε και βιβλία γεωμετρίας και αινιγμάτων που είχαν μαθηματικές προσεγγίσεις. Πέθανε στις 24 Ιανουαρίου 1898.

Πολλοί ασχολήθηκαν με το έργο του και το ανέλυσαν. Ο Giorgio Manganelli, στο δοκίμιό του *Λογοτεχνία σαν ψέμα*, χαρακτηρίζει την Αλίκη ως «αριστούργημα για λεπτολόγους». Ο διάσημος μαθηματικός Martin Gardner έκανε στο έργο του έναν μεγαλοπρεπή σχολιασμό και ο γάλλος φιλόσοφος Gilles Deleuze ασχολήθηκε φιλοσοφικά μαζί της στο βιβλίο του *Η λογική του νοήματος*. Οπωσδήποτε, μετά από 130 χρόνια η Αλίκη παραμένει αυτό που ο Tomaso Kemeny όρισε ως «το απόλυτο και αινιγματικό σημαίνον του καρολιανού έργου».

μικροαστική ηθική. Όλα τα ποιηματάκια του βικτωριανού κομπορμιισμού ανατρέπονται. Ο ειδυλλιακός κόσμος των ανθρώπων και των ζώων που επικαλούνται τα παιδικά ποιήματα, απαρχή αυτού του λογοτεχνικού είδους, καταλήγει σε καταστροφικά συμπεράσματα.

Το μάθημα που εξάγεται από την Αλίκη είναι ότι πίσω από τις συμβάσεις ενός αστικού σαλονιού κρύβονται επιθετικές και ανθρωποκτόνες επιθυμίες.

ΜΙΑ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΚΑΚΟΠΙΣΤΙΑΣ ΜΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Υπάρχει κι ένα τρίτο σημείο για το οποίο τα έργα του Lewis Carroll μπορούν

να θεωρηθούν αναρχικά. Κι αυτό εντοπίζεται όχι τόσο στα βιβλία του, όσο στην τεράστια αλληλογραφία του με τις μικρές του φίλες. Ο L. Carroll φρόντιζε πάντα αυτή την παιδική αλληλογραφία σαν ένα προνομιακό φιλολογικό είδος. Και το βασικό μήνυμα απ' αυτά τα γράμματα είναι μια αμοιβαία συννεοχή: «Μη με πιστεύεις», «Δεν είναι αναγκαίο να μας πιστέψεις» κ.λπ.

Ανατρέπεται, λοιπόν, ριζοσπαστικά, και μια παλιά σταθερή αμοιβαία εμπιστοσύνη που ίσχυε από αιώνες με τον αναγνώστη, από αυτά τα γράμματα που διεκδικούν τη δυσπιστία.

LEWIS CAROLL ΚΑΙ VIRTUAL REALITY

Από πολλούς, ο Lewis Carroll θεωρήθηκε ο πραγματικός εφευρέτης της virtual reality καθώς παίζοντας με τις λέξεις και τους αριθμούς κατασκευάζει γύρω από την Αλίκη του ένα παράλληλο σύμπαν, όπου υπάρχουν τα πάντα (και το αντίθετό τους).

Η ψυχεδελική εκδοχή αυτού του έργου δίνεται από τον Jeff Noon με το μυθιστόρημά του *Automated Alice* που διαδραματίζεται στο Μάντσεστερ του 1998. Στο εξώφυλλο φιγουράρει το κλασικό σχέδιο του John Tenniel, που εικονογράφησε την 1η έκδοση. Μόνο που το ένα από τα μάτια του κοριτσιού έχει γυάλινο βολβό. Ο Jeff Noon πειραματίζεται με τους τεχνητούς παραδείσους του παράδοξου, των μαθηματικών και των αινιγμάτων. Κάνει λογοπαίγνια με κοινές λέξεις. Π.χ. το «University» (Πανεπιστήμιο) με μια απλή φθογγολογική μετατροπή γράφεται Uniworsity,

γιατί εκεί κανείς μαθαίνει χειρότερα: στα αγγλικά worse.

Η Αλίκη όμως δεν έμεινε επί εκατό χρόνια μόνο στη χώρα των θαυμάτων. Χάρη στο δαιμόνιο του Robert Gilmore έκανε πρόσφατα ένα γύρο και στον κόσμο της σύγχρονης φυσικής. Στο βιβλίο του *Η Αλίκη στη χώρα των κβάντων*, εξαφανίζεται ο γάτος του Schrodinger, ένα παράξενο κβαντικό ζώο που είναι ταυτόχρονα ζωντανό και νεκρό.

Τέλος, ο γάλλος μυθιστορηματογράφος Didier Decoin, επιστρέφει στον συγγραφέα και όχι στην Αλίκη, με το βιβλίο του *Lewis and Alice*. Το πρόσχημα: μια εμπιστευτική αλληλογραφία μεταξύ του Lewis Carroll και του Charles Dickens. Το επιχείρημα: Οι μικρές που μοιραία μεγαλώνουν.

Ασφαλώς, έπεται και συνέχεια...

Ένα ερμηνευτικό σύστημα

του Σπ. Ι. Ασδραχά

Την Πέμπτη 14 Μαΐου, στην Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού της Σχολής Μωραΐτη, παρουσία πλήθους φιλαναγνωστών (και την επιδεικτική απουσία των υπευθύνων του Ελληνικού Κέντρου Βιβλίου και του υπουργείου Πολιτισμού), παρουσιάσθηκε η *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, κορυφαίο έργο του ιστορικού Φίλιππου Ηλιού. Την έκδοση παρουσίασαν ο Μ. Χαριτάτος εκ μέρους του ΕΛΙΑ, και οι καθηγητές Βασ. Κρεμμυδάς και Σπ. Ασδραχάς. Το *Αντί* δημοσιεύει σήμερα το κείμενο του Σπ. Ασδραχά. Υπενθυμίζεται ότι μια πρώτη κριτική αποτίμηση της έκδοσης, από τον Άλκη Αγγέλου, έχει δημοσιευθεί στο *Αντί*, τχ. 658, 10.4.98.

Με την άδειά σας, ας μου συγχωρεθεί ν' αρχίσω όχι με το ίδιο το βιβλίο ή τον συγγραφέα του, αλλά με την υποδοχή του βιβλίου αυτού, του πρώτου τόμου της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα, 1801-1818* του **Φίλιππου Ηλιού**. Δεν πρόκειται μόνο για τα πολλά δημοσιεύματα που προκάλεσε το βιβλίο αυτό αμέσως με την έκδοσή του, ούτε για τα σημαντικά ονόματα που υπογράφονται στα δημοσιεύματα αυτά, ονόματα ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται όσα ανήκουν στους πλέον αρμόδιους να μιλούν για έργα σαν αυτό, κι εκείνα που ανήκουν σε όσους δίνουν τον τόνο σε άλλα —μη ταυτόσημα με το αντικείμενό του— πεδία.

Πρόκειται για κάτι ουσιαστικότερο, για την ανάγκη κατάθεσης μιας μαρτυρίας για την επικοινωνία με το έργο που μας έδωσε ο Φίλιππος Ηλιού, δηλαδή για τις δυνατότητες επικοινωνίας που το έργο τούτο προσφέρει. Είναι προφανές ότι η ανάγκη για μαρτυρία είναι συγχρόνως η αποτύπωση ενός πνευματικού κλίματος: δεν το προσδιορίζουν μετέωροι ιδεολογισμοί κι ακόμη περισσότερο η έλξη της μόδας· το προσδιορίζει η συνείδηση ότι η διαμόρφωση μιας αποψης για τον κόσμο περνά μέσα από τα τεκμήρια της χρονικής υπόστασης του κόσμου αυτού. Πρόκειται για συνείδηση ιστορική.

Σ' αυτήν την τόσο αναγκαία συνείδηση στις εποχές της ένοχης λήθης έδωσε έναυσμα να εκδηλωθεί ένα έργο που, σε άλλου χέρια, θα μπορούσε να είναι ένα καλό και πάντα ουδέτερο εργαλείο για ειδικούς χρήστες που καθέννας τους θα το υπέτασσε στις δικές του ανάγκες, χωρίς το ίδιο να μπορεί να επιβάλει τις δυνατότητές του. Αλλά η υποδοχή του έργου του Φίλιππου Ηλιού δεν δείχνει μόνο ότι υπάρχει μια

ιστορική κοινότητα που ξέρει να εκτιμά και να τιμά, μια κοινότητα στην οποία αντιπροσωπεύονται όλες οι ηλικίες και συγκλίνουν τα περισσότερα ιστοριογραφικά ενδιαφέροντα. Δείχνει ότι υπάρχει μια κοινότητα με φιλότητα και ότι η φιλότητα αυτή αναδύεται από τη συμμετοχή στην ιστορική έγνοια ή αλλιώς στην έγνοια για τους τρόπους με τους οποίους δημιουργείται η πρόσληψη της πραγματικότητας, της οντολογίας της ιστορίας. Γι' αυτό θεωρώ ως πολύτιμες καταθέσεις όσες ήρθαν από τους μη ειδικούς της βιβλιογραφίας, από όσους συμμετέχουν στη γνωστική διαδικασία της κατασκευής μιας βιβλιογραφίας.

Πόσους αγκαλιάζει αυτή η φιλότητα δεν χρειάζεται να μετρηθεί, γιατί η μέτρηση θα κατέστρεφε τη δυνατολογία της: είναι μια φιλότητα επεκτάσιμη σε τούτη ή σε μια άλλη στιγμή, δείκτης πάντα του ουσιαστικού εύρους των ανθρωπιστικών σπουδών, της ενοποιητικής τους δύναμης. Όσοι εμφανίζονται απ' αυτή δεν είναι απλώς φίλοι του Φίλιππου Ηλιού, είναι συνειδήσεις που, δυνάμει ή θέσει, μετέχουν στη δική του σχέση με την ιστορία. Αυτά ως προς την αξία της μαρτυρίας τους.

Το ίδιο το βιβλίο τώρα. Το γνωρίζετε ήδη οι περισσότεροι εξ αυτοψίας, καθώς λένε οι βιβλιογράφοι. Όσα γράφηκαν γι' αυτό έχουν αναδείξει το χαρακτήρα του και επισημάνει τα προηγούμενά του, καταδεικνύει συνεπώς την ευρηματικότητά του. Πίσω του υπάρχει μια παράδοση που φαίνεται μεγάλη και συνενώνει πολλαπλής προέλευσης δυνάμεις: μεγάλο ορόσημο ο Αιμίλιος Legrand, πριν απ' αυτόν ο Ανδρέας Παπαδόπουλος-Βρετός και πίσω απ' αυτόν η βιβλιοθήκη του Guilford· πιο πριν οι εκτός βιβλιογραφικού σχεδίου προπάτορες που απαριθμούσαν έργα όταν βιογρα-

φούσαν, σαν να συντάσσανε ληξιαρχικές πράξεις, τους συγγραφείς τους· ύστερα από όλους αυτούς, η μεγάλη στιγμή για τη βιβλιογραφία του ΙΘ' αιώνα με τον Δημήτριο Γκίνη και τον Βαλέριο Μέξα με κοντινό πρόγονο τον Στέφανο Κουμανούδη. Όλα αυτά είναι γνωστά, όπως είναι γνωστό ότι τη βιβλιογραφική συνείδηση τη δημιούργησε, παρά το προηγούμενο του Βρετού, ο Αιμίλιος Legrand με αναμενόμενη μικρή υποδοχή από την πλευρά των συλλογικών σωμάτων. Τη συνείδηση τη διατήρησαν πολλοί και κάποια στιγμή, τη δεκαετία του '60, ήρθε να τη συστηματοποιήσει ως προς τα χρονικά όρια της Βιβλιογραφίας των Γκίνη και Μέξα ο Κ.Θ. Δημαράς: υποκίνησε μια σειρά βιβλιογραφικών ερευνών μονταρισμένων στο σύστημα των τελευταίων, λιγότερο πληροφοριακό από το αντίστοιχο του Legrand. Άνθρωποι του βιβλίου, όπως ο Νάσος Χατζηδήμος και ο Γεώργιος Λαδάς, ακολούθησαν τον αναλυτικότερο τρόπο παρουσιάσής του και μας έδωσαν τις γνωστές βιβλιογραφικές συναγωγές που εμπλουτίζουν τις δικές του ή καλύπτουν τα αβιβλιογράφητα από τον ίδιο χρόνιο. Άλλοι, όπως ο Λέανδρος Βρανούσης συγκέντρωσαν πλούσια βιβλιογραφική ύλη και νορίς, όπως ο Μ. Μανούσας, ή αργότερα, όπως ο Θωμάς Παπαδόπουλος και λίγο νωρίτερα ο Νάκης Πιέρρης, έδωσαν συστηματικές βιβλιογραφίες που ανήκουν στα χρονικά όρια της λεγρανδικής. Ο Νικόλαος Μαυρής συνέχισε τη βιβλιογραφία των Γκίνη και Μέξα χωρίς να αξιωθεί να τη φέρει σε δημοσιότητα. Στο κάλεσμα του Δημαρά ανταποκρίθηκαν πολλοί: δεν θα συγκατάλεγα ανάμεσά τους τον κατ'εξοχήν συνοδίτη και συνδιαλεγόμενο του, τον φίλο του Φίλιππο Ηλιού, αυτόν που παρουσίασε τη μεγαλύτερη συγκομιδή για

τον ΙΘ' αιώνα, πολύ πριν από την παρουσίαση του έργου που γιορτάζουμε σήμερα.

Αν ο ελληνικός Διαφωτισμός, ιδιαίτερα ο Κοραΐς, και η συνείδηση για την ανάγκη των ποσοτικών μετρήσεων των πνευματικών φαινομένων αποτελούσαν δύο από τα πολλά κοινά ενδιαφέροντα που συνέδεαν, με όλο το βάθος που μπορεί να έχει αυτή η λέξη, τις δυο προσωπικότητες, ωστόσο ο Φίλιππος Ηλιού ερχόταν να συναντηθεί με τον Κ.Θ. Δημαρά έχοντας πάρει άλλους δρόμους, εκείνους που υποδείκνυε η μαρξική πρόσληψη της ιστορίας, όταν ανάμεσα στα ερωτήματά της ήταν η δημιουργία και η λειτουργία εκείνου του κοινωνικού μορφώματος που αποκαλούσαμε αστική τάξη και το αναζητούσαμε κάπου στον ΙΗ' αιώνα, για να το αναιρέσουμε μέσω της επανάστασης στον 20ού. Ως προς το τελευταίο, οι έγνοιες των δύο προσώπων δεν ήταν φυσικά κοινές. Κοινή ήταν η έγνοια για τους τρόπους με τους οποίους αυτό το κοινωνικό μόρφωμα έγινε φορέας ιδεών που έρχονταν να τιμήσουν όχι να διαιωνίσουν τις πνευματικές και συνάμα διανοητικές, γιατί όχι ηθικές, συνέχειες. Οι δρόμοι που οδηγούσαν στην κατανόηση του αιτούμενου περνούσαν και από την πνευματική, όχι όμως αποκλειστικά από την πνευματική, παραγωγή. Τούτο εξηγεί γιατί ο Φίλιππος Ηλιού αισθάνεται την υποχρέωση να μνημονεύσει κάπου στο βιβλίο του το όνομα του Νίκου Σβορώνου. Η πνευματική, όμως, παραγωγή οδηγεί στα συστατικά της στοιχεία, στις μονάδες της, δηλαδή, στο έντυπο. Από κει ως τη βιβλιογραφία ο δρόμος μπορεί να είναι μακρινός αλλά πλησιόχωρος. Αυτές τις μονάδες τις χρησιμοποιεί στις αρχές του '60 αλλά με προγενέστερη ετοιμασία για να μετρήσει τη διάδοση του βιβλίου και μαζί μ' αυτό των ιδεών των οποίων είναι το όχημα, για να αποκαταστήσει μέσω των παραληπτών του τα κοινωνικά δίκτυα που το δεξιώνονται και συγχρόνως το προάγουν. Με δυο λόγια, ο Φίλιππος Ηλιού συναντιέται με τον Κ.Θ. Δημαρά, συμπορεύεται μαζί του, συνδιαλέγεται, συμμετέχει στο δικό του πάθος με το οποίο τροφοδοτεί το δικό του και φέρει εις πέρας ένα δικό του ιστοριογραφικό σχέδιο, μια από τις εκφράσεις του οποίου είναι το βιβλιογραφικό σχέδιο. Οι ερμηνευτικές προϋποθέσεις του ιστοριογραφικού σχεδίου δεν είναι καθ' όλα κοινές, έχουν όμως στην πράξη υψηλού βαθμού σύγκλιση, στο μέτρο όπου τα παρατηρούμενα αρθρώνονται, σε ένα πρώτο επίπεδο, σε ερμηνευτική περιγραφή.

Οι ποσοτικές μετρήσεις υποβάλλονται ως μέθοδος από κάποιες άλλες μετρήσεις,

Ο Φίλιππος Ηλιού.

αν μπορούν να κληθούν έτσι, ποιοτικού χαρακτήρα: στα πνευματικά φαινόμενα προεξάρχουν κατά τη διαδικασία της αποτίμησης της κίνησης των ιδεών τα έργα τομής, που δεν είναι δεδομένο ότι είναι συγχρόνως, και έργα αιχμής. Στο βαθμό όπου το αιτούμενο είναι η διάχυση των ιδεών είναι επόμενο η ποσοτική έκφραση των οχημάτων τους, δηλαδή των εντύπων στην περίπτωση μας, να αποτελεί συνάμα θεωρητική και μεθοδοτεχνική προϋπόθεση. Γίνεται, νομίζω, εμφανής ο λόγος για τον οποίο ένας ιστορικός, ένας ιστορικός των κοινωνικών φαινομένων, αναγκασμένος να συγκροτήσει ο ίδιος τα τεκμηριωτικά του σώματα, φτάνει στη συγκρότηση βιβλιογραφιών από τις οποίες πρόκειται να ανακύψουν άλλες τεκμηριωτικές σειρές, με άλλους βαθμούς συναιρέσεων και διακρίσεων, με διαφορετικές μεθόδους επιλογής των μονάδων, αποπληθωρισμένες στο επίπεδο της σύνθεσης. Αυτό είναι, σε άκρα αφαίρεση, το διανοητικό υφάδι του ιστορικού που έχει λόγους να φτιάξει ο ίδιος τα τεκμηριωτικά του σώματα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το αιτούμενο ήταν να δείχθει σε ποιο βαθμό τα εντατικά φαινόμενα ήταν η αιχμή των εκτατικών ή, με άλλα λόγια, σε ποιο βαθμό οι διαφοροποιήσεις ήταν συγχρόνως κάθετες και οριζόντιες: η εμμονή και λειτουργική συνοχή του παραδοσιακού εντύπου δεν θα συνηγορούσαν υπέρ της ταυτότητας αυτής. Για να φτάσουμε όμως ως εκεί, χρειάζεται η διάσωση των φαινομένων.

ΤΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ

Τα φαινόμενα εδώ είναι τα έντυπα. Ο τρόπος διάσωσης είναι το σκεπτικό του ιστορικού. Δεν είναι δεδομένο ότι η διάσωση θα ήταν δυνατό να γίνει χωρίς το σκεπτικό αυ-

τό: τούτο μπορεί να γίνει δυνατό μόνο αφού δοθεί με απόλυτη σαφήνεια το υπόδειγμα που προκύπτει από το σκεπτικό αυτό και τότε ο τεκμηριολόγος μπορεί να συγκροτήσει τα σώματα τεκμηρίων των οποίων έχει ανάγκη ο ιστορικός. Το πρόσωπο στο οποίο θέλουμε να δείξουμε σήμερα τη φιλία και την οφειλή μας δεν βολεύεται στον ορισμό «ο ιστορικός του βιβλίου», δεν βολεύεται σε καμιά μεθοδική, δήθεν, κατηγοριοποίηση πέρα από εκείνη που, χωρίς αναλυτική χρησιμότητα, θα συνοψιζόταν στη φράση «η όλη ιστορία μέσω πεδίων παρατήρησης». Το βιβλίο είναι ένα απ' αυτά, ένας δείκτης του ιστορικού βηματισμού που παραπέμπει σε άλλους δείκτες με διαφορετική, κάθε φορά, τονικότητα. Είναι, όμως, ένα πεδίο παρατήρησης που έχει τους δικούς του καθορισμούς, όσο κι αν αυτοί μπορούν μέσω ερμηνευτικών προτάσεων να υπαχθούν σε γενικεύσεις.

Το βιβλίο λοιπόν: είναι συγχρόνως προϊόν βιοτεχνικό ή βιομηχανικό και πνευματικό, αλλιώς αξία οικονομική και πνευματική και πριν απ' όλα πράγμα: είναι αντικείμενο χρήσης, αλλά η χρήση δεν είναι ενιαία και συγχρόνως ως πράγμα βρίσκεται σε συνάρτηση με τη χρήση του: η χρήση αφορά το μυαλό και το σώμα, αλλά όχι με τον ίδιο τρόπο πάντα, τουλάχιστον το μυαλό: εκφράζεται με λέξεις αλλά και με εικόνες, διαφορετικής σημαντικής ικανότητας οι τελευταίες: απευθύνεται στα μάτια αλλά και στ' αυτιά, στην αφή αλλά κάποτε είναι απρόσιτο στην αφή, ορισμένοι μόνο έχουν το δικαίωμα στην αφή. Πώς όλα αυτά, μαζί με τα πολλαπλάσιά τους που προκύπτουν από άλλες διασταυρούμενες ταξινομήσεις, μπορούν να χωρέσουν σε μια βιβλιογραφία; Πού «ανάγκη στήναι»; Δεν πρόκειται ν' αναφερθώ σε όλα αυτά και στις δυνατότητες αναπαράστασής τους σε μια βιβλιογραφία. Θέλω απλώς να θυμίσω ότι όλα αυτά είναι στο σκεπτικό του ιστορικού που συγκροτεί μια βιβλιογραφία και ότι όλα αυτά ορίζουν το αυτόνομο διακριτικό σύστημα της βιβλιογραφίας.

Επιτρέψτε μου ακόμη να θυμίσω μια στοιχειώδη βιβλιογραφική ερώτηση: κάθε έντυπο είναι ένα βιβλίο; Ξέρουμε όλοι ότι η απάντηση είναι αρνητική και ότι δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το αν κάθε βιβλιογραφία περιέχει το σύνολο των εντύπων ή μόνο όσα ξεπερνούν το όριο των δύο σελίδων. Κάθε τίτλος λοιπόν δεν αποτελεί βιβλιογραφική μονάδα, δεν είναι βιβλίο ή φυλλάδιο. Πρόκειται απλώς για σχολαστικές μεθοδικότητες ή για ουσιαστικές διακρίσεις ικανές να αποτρέψουν

την παραμόρφωση των παρατηρήσεων; Από τη βιβλιογραφία του Φίλιππου Ηλιού αποκλείονται τα μονόφυλλα: προορίζονται σε άλλου τύπου κωδικοποιήσεις και προφανώς ο αποκλεισμός αυτός δεν υπακούει αποκλειστικά σε τυπικά ποσοτικά κριτήρια αλλά σε ουσιαστικότερες διακρίσεις ως προς τη λειτουργικότητα του βιβλίου με ό,τι τούτο συνέλκει ως προς την ίδια την ιδέα του βιβλίου στην εποχή όπου τούτο παράγεται και στη δική μας εποχή. Τούτο σημαίνει ότι κάθε τυπογραφική παραγωγή δεν είναι συνώνυμη με το φυλλάδιο και το βιβλίο, χωρίς τούτο να αποκλείει την κωδικοποίηση κάθε τυπογραφικής παραγωγής. Από πού έρχεται το διακριτικό κριτήριο; Προφανώς από ένα σκεπτικό που μπορεί να μετέχει σε πολλά άλλα, ανάμεσα στα οποία όσα αναφέρονται στα συστήματα επικοινωνίας, αλλά πρωτίστως από το σκεπτικό του ιστορικού που υποτάσσει στη δική του οπτική όλα τα άλλα: του ιστορικού που βιβλιογραφεί. Από τη μια στοιχειώδη ερώτηση στην άλλη, ας μου επιτρέψετε να αναφερθώ στην οπτική παράσταση του τίτλου.

Κάθε αναγραφή στη βιβλιογραφία του Φίλιππου Ηλιού συνοδεύεται από μια φωτογραφική αναπαράσταση της σελίδας του τίτλου σε σμίχρυνση: η αναπαράσταση αυτή δεν διασώζει μόνο όσα συστατικά στοιχεία της σελίδας του τίτλου δεν είναι ταυτοσήμως αναπαραστήσιμα από την τυπογραφική μεταγραφή και, κυρίως, δεν γίνεται για να εξυπηρετήσει αισθητικώς τον σημερινό αναγνώστη. Είναι ένας τρόπος που επιτρέπει αναγωγές στη σημασιολογία του τίτλου πέρα από όσες εξυπηρετούνται από την τυπογραφική του μεταγραφή: ο τίτλος είναι ένα μήνυμα εκφερόμενο με διαφορετικούς τρόπους και με τα δικά του σημεία, ετούτοι κι εκείνα μεταβαλλόμενα ανάλογα με το χρόνο, με το είδος του βιβλίου, με τη σταθερότητα ή τη ρευστότητα της ταυτότητάς του. Μια προβληματισμένη βιβλιογραφία, όπως αυτή που τιμούμε σήμερα, προλαβαίνει αυτές τις ιστορικές ζητήσεις που, δυστυχώς, οι ευάριθμες ελληνικές εφαρμογές τους δεν έχουν κοινοποιηθεί στο εύρος που θα έπρεπε.

Πέρα από τη σελίδα του τίτλου κάθε βιβλίο έχει την εσωτερική του οικονομία ως προς τους τρόπους παρουσίας του κειμένου: ο Φίλιππος Ηλιού είναι εξαιρετικά αναλυτικός στις περιγραφές του ως προς το σημείο αυτό και συγχρόνως οροθετεί με ακρίβεια και συνέπεια, χωρίς να μεταφέρει μηχανικά τους περιγραφικούς τρόπους μιας αναλυτικής κωδικολογίας, οι οποίοι,

κοντά στ' άλλα, προσδιορίζονται από το γεγονός ότι το περιγραφόμενο αντικείμενο είναι μοναδικό. Κυρίως όμως κάθε βιβλίο έχει μια κατασκευαστική ιστορία, την οποία η βιβλιογραφία παρακολουθεί από τη στιγμή όπου το χειρόγραφο μετατρέπεται σε σελιδοποιημένο, με αρίθμηση ή χωρίς αρίθμηση, έντυπο: δεν πρόκειται μόνο για μια ιστορία ανιχνεύσιμη στις επανεκδόσεις του ίδιου βιβλίου, αλλά και στις κατασκευαστικές τύχες της ίδιας έκδοσης με τα ετεροχρονισμένα εξώφυλλα, τις προσθήκες σελίδων, τις διαφορετικές αναγραφές εκδοτών. Όλα αυτά μοιάζουν αυτονόητα: δεν ήταν αυτονόητα, έγιναν αυτονόητα από τη στιγμή όπου η γνώση αυτών

Αν υπήρχε στους διαχειριστές των πολιτισμικών τεκμηρίων μια στοιχειώδης επίγνωση ως προς τους όρους με τους οποίους γίνεται η διαχείριση αυτή, τότε το Βιβλιογραφικό εργαστήρι θα είχε γίνει ερευνητικός θεσμός.

των κατασκευαστικών τυχών έφεραν τον Φίλιππο Ηλιού να κάνει πολλαπλές αυτοψίες των αντιτύπων του ίδιου βιβλίου.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΜΙΑΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Έμεινα σε μερικά από τα τυπικά στοιχεία μιας βιβλιογραφίας, για να αφήσω να φανεί πόσο αυτονόητα δεν είναι αυτονόητα και πόσο η περιγραφή του βιβλίου ως πράγματος μπορεί να προβλέπει πολλαπλές χρήσεις του ως ιστορικού τεκμηρίου. Το βιβλίο, όμως, δεν είναι αναπαραστήσιμο αποκλειστικώς μέσω των σημείων που το χαρακτηρίζουν ως πράγμα: έχει περιεχόμενο και πατρότητα που δεν διακρίνονται πάντα στη σελίδα του τίτλου. Η βιβλιογραφία χρειάζεται να γίνει ερμηνευτική μέσα σε σαφώς προδιαγεγραμμένα όρια και με συνεκτικούς τρόπους εκφοράς. Ο Φίλιππος Ηλιού επέλεξε τον τρόπο εκείνο που μέσω χαρακτηριστικών παραθεμάτων αποτυπώνεται το πνευματικό και ιδεολογικό κλίμα του βιβλίου ή, όπου θεώρησε ότι τούτο ενδείκνυται, συνόψισε σε ένα δικό του σύντομο σχόλιο ό,τι αφορά το μήνυμα

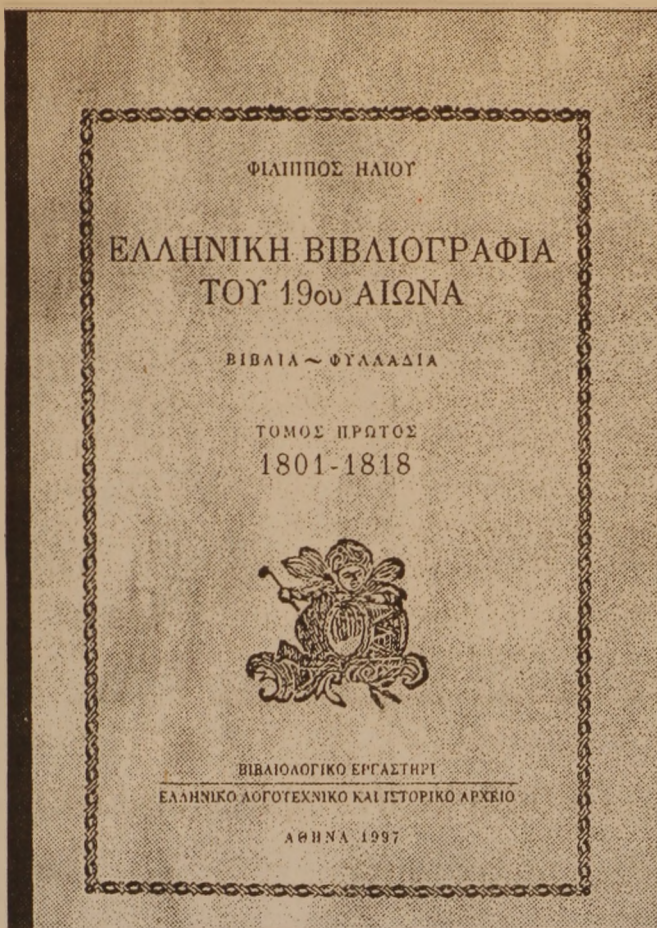
του βιβλίου, τον συγγραφέα του, το πρότυπό του. Έτσι, τα υπομνήματα που συνοδεύουν τις βιβλιογραφικές αναγραφές στοιχειοθετούν την ιστορία καθενός βιβλίου τόσο στην κειμενική όσο και στην υλική της διάσταση: ειδολογικά λήμματα των ευρετηρίων επιτρέπουν να αναχθούν οι επιμέρους πληροφορίες σε σύνολα, σε δίκτυα κεκτημένων γνώσεων και σε αφετηρίες ερμηνευτικών προτάσεων. Γιατί, αν μια βιβλιογραφία διαχρονική είναι το υπόστρωμα για την ιστορία του βιβλίου, η βιβλιογραφία του Φίλιππου Ηλιού είναι, πέρα από ένα υπόστρωμα και μια κωδικοποίηση πρόσθετων πληροφοριών, ένα θεματικό σύστημα για την ιστορία αυτή. Το σύστημα συγκροτείται, όπως λέγαμε, με τα ευρετήρια, τα συγκεντρωτικά λήμματα των οποίων θεραπεύουν, δίπλα στις βιβλιολογικές και βιβλιογραφικές, ζητήσεις ιστορικές, ζητήσεις που αποβλέπουν στην ιστορική σύνθεση. Αυτά ως προς το περιγραφικό μέρος του έργου, χωρίς να τελειώνουμε μαζί τους ως προς το πολύπλεγμα της περιγραφής. Ας μου επιτραπεί να αναφερθώ σε μια άλλη στοιχειώδη προϋπόθεση μιας βιβλιογραφίας, το πού κείται το βιβλίο.

Κείται φυσικά στις βιβλιοθήκες, ανάμεσα στις οποίες και οι προσωπικές: ο Φίλιππος Ηλιού είναι εξαντλητικός στην παράθεσή τους, όχι βεβαίως αποκλειστικά για να διευκολύνει τον χρήστη αλλά για να δώσει μια γεωγραφία της διάσωσης του βιβλίου και των «τυχηρών» της, όπως αυτά φαίνονται εναργέστερα στην περίπτωση των προσωπικών βιβλιοθηκών. Δεν πρόκειται όμως, εξυπακούεται, για μια ιστορία των βιβλιοθηκών, όπως δεν πρόκειται για μια ιστορία του κάθε βιβλίου μέσα από τις ατομικές του χρήσεις. Συνείδηση των ορίων και εδώ, διάκριση συνεπώς και των στοιχείων που διασώζονται στην περιγραφή: το βιβλίο δεν παύει να είναι το δείγμα μιας σειράς και, για το λόγο αυτό, σωστά, καμιά αναφορά στις αποτυπώσεις που άφησε πάνω σ' αυτό ο ένας ή ο άλλος χρήστης του, αναφορά αυτονόητα αναγκαία για άλλου τύπου ζητήσεις. Ένα βιβλίο υπάρχει στο τώρα και στο τότε: ενδέχεται να προκάλεσε απηχήσεις στο τότε κι αυτές εκφράζουν κάτι από τη σχέση του, και τους αναβαθμούς της, με την εκδοτική του στιγμή: επισημαίνονται γιατί, είπαμε, η βιβλιογραφία αυτή ανάγεται σε συγχρονική ιστορία των αντικειμένων της.

Το βιβλιογραφικό σώμα προαναγγέλλει, αφηγείται μερικώς και μεθοδεύει την όλη ιστορία του βιβλίου στις δύο πρώτες δεκαετίες του ΙΘ' αιώνα. Ωστόσο, αυτή η ιστορία

είναι μια συνολικότερη ιστορία μέσω του βιβλίου, μέσω ενός από τους δείκτες της. Την αφήγηση της ιστορίας αυτής μας δίνει ο Φίλιππος Ηλιού στις πυκνές εισαγωγικές σελίδες του, όπου τα καθέκαστα του βιβλιογραφικού σώματος οργανώνονται σε ιστορικά, δηλαδή ενταυτό πραγματολογικά και εννοιολογικά, σχήματα και η διάσωση των φαινομένων μεταγράφεται σε ιστορική εννοιολογία. Εδώ το βιβλίο συναιρείται σε πνευματικά γένη, παύει να είναι μονάδα: εκφράζει συλλογικά φαινόμενα και συγχρόνως τα διακρίνει. Ακόμη, το βιβλίο είναι ένα κινούμενο όχημα, η τροχιά του οποίου ορίζει μια γεωγραφία που δεν είναι εκείνη της διάσωσης του, εκείνη του πού κείται. Η ιστορία του βιβλίου είναι συγχρόνως μια ιστορία της παραγωγής του, μια ιστορία των ιδεών, καθ' εαυτών και στο πεδίο της συλλογικής τους πρόσληψης, δηλαδή μια ιστορία της διάδοσης των ιδεών, άρα μια ιστορία των κοινωνικών υποδοχών αυτών των ιδεών και των συγκρούσεων τις οποίες συνεπλάγονται. Έτσι φτάνουμε σε μια ιστορία των συλλογικών πνευματικών φαινομένων και των κοινωνικών τους συνδηλώσεων ή καθορισμών και σε μια ιστορία των συλλογικών σωματίων, είτε αυτά ορίζονται από τους παραγωγούς είτε από τους χρήστες των βιβλίων, κατηγορίες φυσικά μερικώς επικαλυπτόμενες. Αυτά τα ζητήματα, οργανωμένα σε ποσοτικές ερμηνευτικές προβάσεις, αποτελούν τους μεγάλους θεματικούς άξονες του ιστοριογραφικού μέρους της *Βιβλιογραφίας* του Φίλιππου Ηλιού.

Έλεγα πιο πριν ότι στις πρώιμες έγνοιες του Φίλιππου Ηλιού ήταν η μέτρηση των φαινομένων για να φανεί ποια είναι η επίπωση στα συλλογικά σώματα του νεωτερισμού και ποια η αντίσταση της παράδοσης, αλλιώς ποια είναι η σχέση των εντατικών με τα εκτακτικά φαινόμενα σε ό,τι ακριβώς αφορά το νεωτερισμό και την παράδοση, πώς συναρθρώνονται μεταξύ τους. Η πρώτη εικοσαετία του ΙΘ' αιώνα του παρέχει ένα πεδίο παρατήρησης που του επιτρέπει να μετρήσει από το ένα μέρος τα φαινόμενα και, από το άλλο, να τα συγκρίνει με τα προγενέστερα, μάλιστα με τα ποιοτικώς συγγενέστερα, εκείνα του δεύτερου μισού του ΙΗ' αιώνα: οι διαφορές είναι εμφανείς, όχι μόνο γιατί στον αρχόμενο ΙΘ' αιώνα θα κυριαρχήσει ο Κοραΐς με τον αστερισμό του, αλλά και γιατί πληθαίνει εντυπωσιακά το σώμα των λογίων, γιατί ακριβώς διαμορφώνεται ένα νέο σώμα λογίων πολλαπλάσιο από εκείνο που υπήρχε μια δεκαετία πριν, κάτι λιγότερο από διπλάσιο από εκείνο που υπήρχε μια πεντηκονταετία πριν. Μοιάζουν

όλα τούτα απλά; Είναι η πρώτη εφαρμογή των αρχών μιας κοινωνιολογίας του βιβλίου σε διαχρονικό ανάπτυγμα, μια πρώτη πλήρης κοινωνική ιστορία του βιβλίου που παράγεται από τα ελληνικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και απευθύνεται σ' αυτά. Τα ίδια ισχύουν και σε ό,τι αφορά τους κοινούς τόπους μιας παιδείας που ανήκει σε έναν ευρύτερο περίγυρο, τον ευρωπαϊκό, στη διαφωτιστική του κατά κύριο λόγο εκδοχή: και εδώ οι σταθμίσεις είναι τα εργαλεία που επιτρέπουν να προσδιορισθούν οι κοινοί τόποι, όπως με ιδιαίτερη σαφήνεια φαίνονται στις μεταφράσεις που επιμελώς εντοπίζονται και ταυτίζονται στο βιβλιογραφικό σώμα και αξιοποιούνται ως πολιτισμικοί δείκτες στην ιστορική διαπραγμάτευση. Για πρώτη, επίσης, φορά με σταθμητό τρόπο αναδεικνύεται το δίκτυο διακίνησης των βιβλίων και μάλιστα των λογίων βιβλίων και η φρυσιογνωμία των αναγνωστών ή υποστηρικτών των βιβλίων αυτών, η γεωγραφική τους κατανομή και διαγράφονται τα πολιτισμικά όρια της νεοελληνικής παιδείας μέσω της έρευνας του πλέγματος των συνδρομητών: για πρώτη φορά, όχι αποκλειστικά σ' αυτό το βιβλίο, αλλά για πρώτη φορά στις μελέτες του Φίλιππου Ηλιού.

ΜΙΑ ΤΕΡΑΣΤΙΑ ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ

Δεν θα είχε κανένα νόημα να συνοψίσω όσα με συνθετική αδρότητα και πλήρη θεματική κατανομή αναπτύσσει στις σελίδες που φέρουν τον τίτλο «Το ελληνικό βιβλίο στα χρόνια της ακμής του νεοελληνικού Διαφωτισμού», ούτε ακόμη να παρουσιά-

σω λεπτομερώς τις τεχνικές που εφαρμόζει στο βιβλιογραφικό σώμα: ούτε επίσης να επιμείνω στην προσωπική του εισφορά στην ανακάλυψη νέων τίτλων ή στην ταύτιση των εμμέσως γνωστών. Όλα αυτά τα τελευταία τα βρίσκει κανείς στα λήμματα της *Βιβλιογραφίας* και στους καταλόγους των πηγών της και των βιβλιοθηκών. Αντιθέτως, θα είχε νόημα να τονίσω ότι ο πρώτος τόμος της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα* έχει πίσω του και μπρος του μια τεράστια συγκομιδή, της οποίας αποτελεί δείγμα που κι αυτό είχε προαναγγελθεί στα 1975 σε μια βιβλιογραφία της ίδιας εμβέλειας που μας έδωσε ο Φίλιππος Ηλιού, στηριγμένη στα κατάλοιπα του Αιμίλιου Legrand. Όσους συνδράμαν στη συγκομιδή και στην οργάνωση του υλικού αυτού τους μνημονεύει απλόχερα ο ίδιος: εγώ θα αρκεστώ στο όνομα της **Πόπης Πολέμη**, στην οποία άλλωστε οφείλεται και η πρώτη έρευνα της σελίδας του τίτλου για την οποία μίλησα πιο πριν. Με τον κίνδυνο ότι γίνομαι μονότονος, αφήστε με να επαναλάβω ότι η συγκομιδή αυτή και τα δείγματά της, από τα οποία το εκπρεπέστερο είναι αυτό που γιορτάζουμε σήμερα, είναι έργο του ιστορικού και απόρροια του σκεπτικού του. Θα πρέπει να προσθέσω ότι αποτελεί η συγκομιδή αυτή ένα τεράστιο τεκμηριωτικό σώμα και ότι η διαχείρισή της προϋποθέτει αυτό που φέρεται ως «βιβλιολογικό εργαστήριο» στον τίτλο του έργου, δηλαδή ένα συλλογικό ερευνητικό όργανο.

Δεν θα ήθελα να τελειώσω με τα πικρά λόγια που φέρνουν οι πικρές σκέψεις. Το έργο του Φίλιππου Ηλιού είναι έργο προσωπικό που κινητοποιεί ενδιαφέροντα και δημιουργεί ομοψυχία, τη φιλότητα για την οποία μιλούσα πιο πριν. Αν υπήρχε στους διαχειριστές των πολιτισμικών τεκμηρίων μια στοιχειώδης επίγνωση ως προς τους όρους με τους οποίους γίνεται η διαχείριση αυτή, τότε το Βιβλιογραφικό εργαστήριο θα είχε γίνει ερευνητικός θεσμός. Αλλά για να είχε συμβεί αυτό τα όρια της φιλότητας θα έπρεπε να έχουν περιλάβει και άλλες ανθρώπινες ποιότητες, το μήνυμα να έχει βρει υποδοχές σε άλλους αποδέκτες. Τα δρώμενα των τελευταίων ο Παναγιώτης Κονδύλης τα θεώρησε, γράφοντας για το βιβλίο του Φίλιππου Ηλιού, ότι ανήκουν στο πεδίο της σάτιρας. Καθώς δεν υπάρχει ούτε αυτή, ας πούμε μετριότερα ότι έχουν γίνει αντικείμενο ευθυμογραφίας. Όσο για τον Φίλιππο, τον ακούω να λέει με μια παλιά φωνή: «σώπα και προσέχνα».

ΘΕΑΤΡΟ

της ΕΙΡΗΝΗΣ ΣΤΑΘΗ

Λένε πως, μια στιγμή πριν από το τέλος, το διάστημα μεταξύ της τελευταίας εισπνοής και της τελευταίας εκπνοής του ανθρώπου, ο χρόνος διαστέλλεται και χωράει όλη τη ζωή του που «παίζεται» σαν κινηματογραφική ταινία, με

στιγμή, σε κάθε περίπτωση σκεπασμένη από το λυκόφως της αμφιβολίας και του ερωτηματικού. Ο χώρος, επίσης, είναι σχεδόν ανύπαρκτος με όρους ρεαλιστικής ανάγνωσης. Είναι μάλλον το πεδίο της ψυχής, φωτισμένο λίγο από τη διάθεση να το ζωγραφίσουμε άρον άρον με όρους της ρεαλιστικής καθημερινότητας.

Με αυτό το έργο καταπιάνεται ο **Λευτέρης Βογιατζής** στη σκηνή του θεάτρου της οδού Κυκλάδων και, σαν αληθινός metteur en scene που είναι,

στήνει μια μοναδική παράσταση για άλλη μια φορά. Προσεγγίζει με ευαισθησία και στοχασμό την εύθραστη και ονειρική χρονικότητα του έργου, το ρεαλισμό των συναισθημάτων και τη μεταφυσική των νοημάτων και κινεί ολόκληρη την παράστασή του με ακρίβεια χρονομέτρη. Τα σκηνοθετικά του ευρήματα δεν είναι απλές θεαματικές gag αλλά εννοιολογικά φορτισμένες σκηνές μέσω των οποίων η σκηνοθεσία επιχειρεί διατάξει έναν κόσμο που βρίσκεται λίγο παραπάνω από το έδαφος, με σχήματα, χρώματα και αισθήματα διαφορετικά από αυτά των καθημερινών μας βιωμάτων. Ο σκηνοθέτης ανάβει ένα ένα τα φωτάκια των ηρώων-ψυχών και, όταν θα τα έχει ανάψει όλα, το καθετί θα έχει πάρει τη θέση του για την εκκίνηση μιας μεγάλης δίνης, ενός στροβίλου, μιας αέναης κίνησης. Η αναπαράσταση του ρευστού αυτού κόσμου αντιμετωπίζεται με κινηματογραφικό τρόπο, με τη σύνθεση ενός είδους θεατρικού μονοπλάνου, μοναδικής ομορφιάς. Εννοιολογικά, γιατί φαινομενικά όλα σχίζονται από την ακατάσχετη εναλλαγή λάμπων φωτός και σκότους

Ο Λευτέρης Βογιατζής και η Μαρία Σκουλά σε μια σκηνή της παράστασης.

(εξαιρετη η δουλειά του **Λευτέρη Παυλόπουλου**) με ένα οπτικό αποτέλεσμα που κρατάει το θεατή σε συνεχή εγρήγορση, ακόμα και στις σκηνές όπου το πάθος δαμάσκει την αμηχανία και η δυναμικότητα την ανία.

Το ευρηματικό σκηνικό του **Γιώργου Πάτσα**, χώρος μεταφορικός και μεταφυσικός, σχεδόν συμβολικός τόπος της διεσταλμένης χρονικότητας, δεν στήθηκε να υπηρετήσει τα πρόσωπα ως οντότητες που λειτουργούν σε γνώριμες συντεταγμένες, αλλά να χωρέσει εννοιολογικά μια χρονική στιγμή που καταλαμβάνει ένα διεσταλμένο σημείο στον άξονα της ζωής. Συνεργούν τα λειτουργικά σκηνικά αντικείμενα που εξυπηρετούν την εντύπωση ρεαλιστικότητας, η οποία αντιπαλεύει τη σουρρεαλιστική θεματική, με τη συνεχή μετατόπισή τους, σαν να ψάχνουν να βρουν την κατάλληλη θέση να τακτοποιήσουν την άλογη ροή του ονείρου. Δύσκολη η αποστολή των ηθοποιών, με εκπληκτικό όμως αποτέλεσμα για όλους ανεξαιρέτως. Υπηρετούν πιστά τα νοήματα του έργου και την παράσταση, τονίζοντας, με την αμεσότητα της καθημερινότητας, τη βασανιστική παγίδευση των ηρώων σε μια στιγμή χωρίς διάρκεια. Σηκώνουν το ανάλαφρο βάρος των ρόλων τους, χωρίς να τείνουν στη σοβαροφάνεια, παραδομένοι στο παιχνίδι των εκκρεμοτήτων που τους καθιστά φιγούρες άυλες, φτιαγμένες με τα υλικά μιας άλλης πραγματικότητας, εκείνης του θεάτρου tout court.

Πόσο διαρκεί ο θάνατος;

ταχύτητα όμοια με κείνη των ονείρων. Αν η ζωή μπορεί να συμπυκνωθεί σε ένα και μόνο στιγμιότυπο, που είναι και το απόσταγμα της, τότε μάλλον αυτό το στιγμιότυπο είναι «όλος μας ο θάνατος», και διαρκεί όσο διαρκεί μια εκπνοή.

Η μεταφυσική αγωνία είναι η γνωστή θεματική της συγγραφής του **Γιώργου Διαλεγμένου**. Τα πρόσωπα των έργων του είναι φωτισμένα με το αλλόκοτο φως του υπερπραγματικού, του παράλογου. Είναι η περιπέτεια της συνείδησής τους σε έναν ανύπαρκτο χρόνο. Ανύπαρκτος είναι και ο χρόνος στον οποίο εμψυχώνονται οι ήρωες στη *Νύχτα της κουκουβάγιας*. Είναι ή ο χρόνος της τελευταίας στιγμής της ζωής ή της πρώτης του θανάτου. Μια

ΜΟΥΣΙΚΗ

του ΒΑΣΙΛΗ ΡΟΥΒΑΛΗ

Τέσσερις δισκογραφικές προτάσεις που απέχουν ποσώς μεταξύ τους, αλλά υποδηλώνουν τη διάψευση της όποιας κατηγοριοποίησης και των φραγμών στην ακρόαση καλής ποιοτικής μουσικής.

Chris and Carla

Swinger 500

CHRIS & CARLA

SWINGER 500

Chris and Carla είναι τα βασικά μέλη των Walkabouts, με πάμπολλους φίλους στο ελληνικό κοινό, που για δεύτερη φορά «αποστασιοποιούνται», στο περιθώριο της δημιουργικής σύμπραξης στο σπουδαίο αυτό σχήμα από το Σιάτλ των ΗΠΑ, κυκλοφορώντας έντεκα τραγούδια προσωπικά, ιδιαίτερα αυτόνομα. Η ατμόσφαιρα που πλάθεται στο άλμπουμ είναι στο πλαίσιο του ήχου-σήμα κατατεθέν των Walkabouts: μελωδίες σαν ψίθυροι του δάσους, εικόνες αγρόσυρτες αλλά κι έντονες κι έμπλεες φωτεινών σημαδιών στο άκουσμα της κιθάρας, του πιάνου, των τραγουδιστικών ηχοχρωμάτων των δύο ερμηνευτών. Όλα αυτά ειδομένα μέσω της ευαίσθητης μελαγχολικής μούσας του συνθετικού διδύμου, που αν μη τι άλλο θα συναρπάσει τους επαίοντες και θα ελκύσει το ενδιαφέρον όσων δεν είχαν την ευκαιρία έως τώρα να εισέλθουν στο μικρόκοσμό τους.

Ονειροπαγίδα

Ασημένια μέρα

Μια παρεξηγημένη όσο και παρεξηγήσιμη υπόθεση αποτελεί το ελληνόφωνο ροκ. Όταν η -καλώς εννοούμενη- διεθνοποίηση των μουσικών φορμών είναι πλέον δεδομένη, στη χώρα του τουρκομπαρόκ και του ντισκοειδή αμανέ τα ότα μη ακουόντων είναι πλειοψηφία. Έτσι, η δισκογραφική εφόρμηση μουσικών σχημάτων

που «πάτησαν» στη μανιέρα του θεσσαλονικιώτικου συγκροτήματος Τρύπες δημιούργησε κατεστημένο και σωρεία ομοειδών που μηρυκάζουν και την παραμικρή συνθετική τους λεπτομέρεια.

νούς στήνουν το ηχητικό τους οικοδόμημα, μορφοποιούν προσωπική ταυτότητα, μιλούν στους στίχους τους για απλά καθημερινά πράγματα χωρίς έπαρση, εφηβισμό, μελαγχολία ή γενικότερη συνθηματολογία. Η παραγωγή (με υπογραφή του Coti K. - βλ. Στέρεο Νόβα) στοιχειοθετεί τις υγιείς επιρροές και το αισθητικό φλετράρισμα της Ονειροπαγίδας με την ποπ ευαισθησία, τις καθαριστικές εξάρσεις, τα ηλεκτρονικά τερτίπια διαμέσου των εξαιρετικών φωνητικών της **Παυλίνας Μιχαηλίδη**. Δέκα τραγούδια που αποπνέουν φρέσκια διάθεση κι αποτολμούν να ξεφύγουν από τα νενομισμένα των τελευταίων χρόνων.

SECRETS 2

Best Kept Secrets (compilation)

ταλόγου των καλλιτεχνών της. Με αυτή τη φιλοσοφία συμπιπτουν, και στη δεύτερη

Οι Ονειροπαγίδα μοιάζουν με την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα. Με συνθετικές ιδέες και τρόπους και-

σειρά που μόλις κυκλοφόρησε, μουσικές και μουσικοί από εκ διαμέτρου αντίθετες ηχητικές καταβολές και κατευθύνσεις. Το ενδιαφέρον στοιχείο σ' αυτή την απόπειρα είναι η συνύπαρξη αλλά και η αρμονική εναλλαγή ρυθμών, ήχων, παραδόσεων και ηχητικών κατεστημένων αποπνέοντας την αίσθηση ότι όλες οι απόψεις μπορούν και χωρούν στο κοινό χωνευτήρι της μουσικής έκφρασης. Σ' αυτό το πλαίσιο οι Nino Rota, John Barry, Eric Serra και οι κινηματογραφικές τους αναζητήσεις συναντούν την παράδοση και τη σύγχρονη αντίληψη των Ελλήνων Omega Vibes, των Ούγγρων Largo και του Πορτογάλου Rodrigo Leao (των Madredeus). Κι από τη μινιμαλιστική άποψη του καταπληκτικού Geoff Smith στο τζαζιστικό κρεσέντο του Gato Barbieri και τη συνεύρεση της ηλεκτρονικής περφεξιονίστικης άποψης του Jean Michel Jarre με την πανσπερμία ρυθμών και μελωδιών στο έργο του επίσης Γάλλου Philip Eidel.

Erol Deran

Κανονάκι, η μυσταγωγία του ψαλτηρίου

Στοχεύοντας στην ανάδειξη της μουσικής παράδοσης της Ανατολικής Μεσογείου, η δραστήρια καλλιτεχνική εταιρεία «Εν χορδαίς» έ-

χει εγκαινιάσει τη δισκογραφική σειρά «Μεγάλοι δεξιοτέχνες της Μεσογείου» (που σε προηγούμενο τεύχος του Αντί είχε παρουσιαστεί το CD του ουτίστα Γ. Μπατζάνου). Στο εν λόγω CD παρουσιάζεται η βιρτουόζικη φιγούρα του Ερόλ Ντεράν, ενός από τους σπουδαιότερους παραδοσιακούς μουσικούς της χώρας του (καθηγητής στο Κρατικό Ωδείο Τουρκικής Μουσικής στην Κωνσταντινούπολη) και δεινούς κανονίστες. Στην Ελλάδα έγινε γνωστός από τη συνεργασία του με το συγκρότημα «Βόσπορος». Από τη λεγόμενη «παλιά φρουρά» των ιστορικών μουσικών της Ανατολής, επαναπροσδιορίζει τη χρήση και την αξία του συγκεκριμένου οργάνου, αναδεικνύοντας τη σαγηνευτική του δύναμη. Η μαγεία του αρχαιοελληνικού ψαλτηρίου που μετεξελίχθηκε στο πέραςμα των αιώνων στο κανονάκι της Ανατολής, βρίσκει στο πρόσωπο του τούρκου κανονίστα ιδανικό εκφραστή, καθώς ο Ερόλ Ντεράν διακρίνεται από την εύστοχη χρήση της ογκώδους λόγιας και λαϊκής μουσικής με την τεχνική και το διακριτικό προσωπικό ύφος στην εκτέλεση των κομματιών.

Σαν οδυνηρά δοκίμια

του Πρόδρομου Χ. Μάρκογλου

Η βαθιά βιωμένη εσωτερικότητα κρυσταλλώνεται στην πνευματική ποιότητα της γραφής του Παύλου Παπασιώπη. Γραφή αυστηρή, ακριβής, γυμνή, αμείλικτη, πλήρης.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Ο διηγηματογράφος **Παύλος Παπασιώπης** γεννήθηκε στην Κοζάνη τον Σεπτέμβριο του 1906. Ο πατέρας του ήταν πρωθιερέας και καθηγητής Θεολογίας. Η μητέρα του ήταν από την οικογένεια των μακεδόνων αγωνιστών Παπαπαύλου.

Αφού τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στην Κοζάνη, γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μετά την αποφοίτησή του και το τέλος της στρατιωτικής του θητείας, το 1930, φεύγει για το Παρίσι, να συνεχίσει τις σπουδές του. Φοιτά για δύο χρόνια στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Το 1932 όμως, ήδη έχει ενσκήψει η παγκόσμια οικονομική κρίση, αναγκάζεται να διακόψει τις σπουδές του και να γυρίσει στην Ελλάδα, στην Κοζάνη. Διατηρεί, ωστόσο, την ελπίδα της επιστροφής.

Στα χρόνια που ακολούθησαν δούλεψε ως καθηγητής των Γαλλικών σε διάφορα σχολεία, αρχίζοντας από το γυμνάσιο Τσοτυλίου. Το 1940 στρατεύθηκε στον πόλεμο. Στην Κατοχή, από το 1943 όπως φαίνεται, έλαβε μέρος στην Αντίσταση. Το 1944, ύστερα από κάποια επεισόδια που έγιναν στο εργοστάσιο, στη Βέροια, όπου ήταν διευθυντής, συνελήφθη από τους Γερμανούς και οδηγήθηκε στο στρατόπεδο Παύλου Μελά στη Θεσσαλονίκη, κρατήθηκε για ένα διάστημα, κι όταν οι ανακρίσεις δεν απέδειξαν τίποτε σε βάρος του τον άφησαν ελεύθερο. Ανοίγω μια παρένθεση: Ήδη το 1933, σε μια επιστολή του, ο ποιητής **Γιώργος Κοτζιούλας**, με τον οποίο τον συνδέει μακρά φιλία, τον αποκαλεί *Διπλωμάτην Μαρξιστήν*, άρα ήδη

υπήρχαν κάποιες αναζητήσεις του Παπασιώπη από τότε, αν –δε– λάβουμε υπ' όψιν μας ότι για ένα διάστημα υπήρξε γραμματέας του Μητροπολίτη Κοζάνης Ιωακείμ, ο οποίος στην Κατοχή είχε σχέσεις με το ΕΑΜ, όσο κι αν αμφισβητούνται, και στην απελευθέρωση υπήρξε για ένα διάστημα γραμματέας του στρατηγού Μπακιρτζή και όντας γνωστές οι σχέσεις Ιωακείμ-Μπακιρτζή, τότε φαίνεται πως αυτό θα ήταν και το κανάλι για να φτάσει ο Παπασιώπης στην Αντίσταση.

Μετά την Κατοχή έζησε στη Θεσσαλονίκη. Δούλεψε και πάλι ως καθηγητής των Γαλλικών κι, αργότερα, από το 1962, δούλεψε στη γραμματεία του Διεθνούς Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης από όπου και έλαβε σύνταξη το 1972. Τέλος απεβίωσε στις 7 Φεβρουαρίου του 1977, από καρκίνο, στο Θεαγένειο νοσοκομείο Θεσσαλονίκης.

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Ο Παύλος Παπασιώπης άργησε πολύ να εμφανιστεί ως συγγραφέας στη λογοτεχνία μας. Ουσιαστικά δημοσιεύει για πρώτη φορά διήγημά του το 1958. Είναι ήδη 52 χρόνων. Γνωρίζουμε¹ όμως πως από τα νεανικά του χρόνια τον απασχολεί το διάβασμα, η λογοτεχνία και ο πνευματικός προβληματισμός. Ήδη το 1929 δημοσιεύει στο «Μακεδονικό Ημερολόγιο» του Σφενδόνη το μικρό πεζό *Ανία*, κι έχουμε από το 1934 τη μετάφραση του ποιήματος του Πόε *Το κοράκι*, μάλλον από τη μετάφραση του Μπωντλέρ, που ήταν ένας από τους περισσότερο αγαπημένους του συγγραφείς². Αυτή την καθυστέρηση πρέπει να την αποδώσουμε, επιμεριστικά, στα δύκολα κι ανώμαλα χρόνια που μεσολάβησαν, στην ωριμότητα και αυτογνωσία που είχε από τα εφηβικά του χρόνια, στην ουσιαστική ενημέρωση που είχε πάνω στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία –το αποδεικνύουν οι μετα-

φράσεις και τα σχόλιά του– αλλά κυρίως σ' ένα αίσθημα βαθιάς ευθύνης, αυτοελέγχου, αυστηρότητας απέναντι στον εαυτό του. Μια σύνθετη προσωπικότητα που τον έκανε να μισεί κάθε προχειρότητα, να απαιτεί πνευματική εντιμότητα, αισθητική πληρότητα και προβληματισμό, να προσβλέπει σε πνευματικές δημιουργίες υψηλές. Τέλος, η πολύχρονη πνευματική διεργασία, που είχε γίνει μέσα του όλα αυτά τα χρόνια, επέτρεψε να εμφανισθεί το 1958, ένας συγκροτημένος, ώριμος και με προσωπικό ύφος συγγραφέας: δημοσιεύει το διήγημα *Πολεμική περιπέτεια*³ στο περιοδικό της Θεσσαλονίκης *Νέα Πορεία*, τεύχος Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 1958⁴. Η θετική υποδοχή που βρήκε το διήγημα του έδωσε την ενθάρρυνση να συνεχίσει τις δημοσιεύσεις. Με αποτέλεσμα, το 1962, να έχουμε το πρώτο του βιβλίο με διηγήματα *Η Αίθουσα* και δέκα χρόνια μετά, το 1972, το δεύτερο και τελευταίο του βιβλίο με τίτλο *Εκτροπή*.

Τα περισσότερα διηγήματα της *Αίθουσας*, συνολικά εννέα διηγήματα, δημοσιεύθηκαν από τον Νοέμβριο του 1958 μέχρι τον Οκτώβριο του 1962 και τα περισσότερα διηγήματα της *Εκτροπής*, συνολικά επτά, δημοσιεύθηκαν από τον Ιανουάριο του 1963 μέχρι τον Απρίλιο του 1971. Αθροιστικά δεκαέξι διηγήματα. Μετά το θάνατό του, δημοσιεύθηκε το ημιτελές διήγημά του *Το Λεωφορείο*, *Νέα Πορεία*, τεύχος Μαρτίου-Μαΐου 1977 που παραμένει αθησαύριστο. Τέλος το 1980, μετά το θάνατό του, κυκλοφόρησαν όλα τα διηγήματα, δεκαέξι, σ' έναν τόμο, με τίτλο *Τα Διηγήματα*, με τη φροντίδα του **Τηλέμαχου Αλαβέρα** στις εκδόσεις της «Νέας Πορείας».

Σήμερα, όλα αυτά τα βιβλία είναι εξαντλημένα και δυσεύρετα.

Ακόμη, στο διάστημα 1958-1977 δημοσίευσε και δεκάδες μεταφράσεις άρθρων και δοκιμών, κυρίως από τα γαλλικά, γνω-

* Το κείμενο αυτό διαβάστηκε (27.11.1997), σε μία πρώτη μορφή, σε εκδήλωση της Εταιρείας Λογοτεχνών Θεσσαλονίκης για τα είκοσι χρόνια από το θάνατο του Π. Παπασιώπη.

ρίζοντάς μας αυτός για πρώτη φορά συγγραφείς όπως τους Ρόμπερτ Μούζιλ, Ε.Μ. Σιοράν, Ναταλί Σαρρώτ, Α.Ρ. Γκριγιέ κ.λπ.

Παράλληλα, έγραφε και δημοσίευσε δεκάδες άρθρα πνευματικού και πολιτικού προβληματισμού σε περιοδικά: *Νέα Πορεία, Κριτική, Εποχές, Νέα Εστία*, και εφημερίδες: *Μακεδονική Ώρα, Θεσσαλονίκη, Μακεδονία*.

Μετάφρασε ακόμη και κυκλοφόρησαν σε χωριστά βιβλία: Σόρεν Κίρκεγκαρντ: *Ρεγκίνα*. Ναταλί Σαρρώτ: *Οι χρυσοί καρποί*. Πολ Σαρτρ: *Ο κύβος ερρίφθει*.

ΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Σε όλα τα διηγήματα του Παύλου Παπασιώπη, ο ήρωας του κειμένου μοιάζει να είναι το ίδιο πρόσωπο, με ελάχιστες διαφορές, καθώς συναρμολογούμε τα χαρακτηριστικά του μέσα από τις αφηγήσεις. Παρ' όλο που έχουμε μια τριτοπρόσωπη αφήγηση, σταθερά ο αναγνώστης έχει την αίσθηση ότι του μιλάει ο συγγραφέας. Όμως, θα ήταν λάθος να υιοθετήσουμε μια τέτοια άποψη, όσο κι αν μπαίνουμε σε πειρασμό, γιατί το υποκείμενο της αφήγησης δημιουργεί πάντα τις δικές του συμβάσεις, στήνει τις δικές του παγίδες προς τον αναγνώστη για να του υποβάλει την αλήθειά του. Η φωνή του συγγραφέα δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκην με τη φωνή του ήρωα της αφήγησης. Ο καθένας έχει τη δική του ζωή. Όμως ποιος είναι αυτός;

Συναρμολογούμε: Μεγαλώνει σε μια καλά οργανωμένη οικογένεια, με αυστηρές ηθικές αρχές, με έντονη την έννοια του καθήκοντος. Μορφώνεται, αλλά και ο ίδιος δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πνευματική του ανάπτυξη. Είναι αυστηρός με τον εαυτό του, έχει έντονα κριτικό πνεύμα και τον διακρίνει μια κάποια περιφρόνηση για τα υλικά αγαθά, ενώ τον έλκουν οι πνευματικές αναζητήσεις και η αισθητική ομορφιά.

Επαγγελματικά, βρίσκεται σε σχέση μισθωτής εργασίας. Περιφρονεί τους εργοδότες του και τα διευθυντικά στελέχη καθώς γνωρίζει την πνευματική τους ένδεια, γνωρίζει ακόμη και τον τρόπο που αποχτούν την υλική τους δύναμη. Έτσι, όταν του δίνεται κατά καιρούς η ευκαιρία να ενταχθεί κι αυτός, ως διευθυντικό στέλεχος, στην οικονομική ολιγαρχία, σκοντάφτει σε σοβαρές κρίσεις συνείδησης και ταυτότητας. Γιατί, ενώ τον γοητεύει η ιδέα της δύναμης, η απειλούμενη πνευματική και ηθική του προσωπικότητα, στο τέλος, τον αποτρέπει. Αυτή η διαπάλη της εσωτε-

ρικής του ζωής με το εχθρικό περιβάλλον, αποφεύγοντας την κατά μέτωπο σύγκρουση, καταλήγει πάντα στην αναδίπλωση και στη φυγή. Οδηγείται ο ήρωας στη συντριβή. Να τι γράφει ο αφηγητής για τον ήρωα: «Δεν είχε ποτέ τη δύναμη ν' αντιμετωπίσει τα πράγματα και να συγκρουσθεί μαζί τους. Απόφευγε την πάλη, μεταφέροντάς την σ' άλλο πεδίο, εσωτερικό, όπου τη σύγκρουση ακολουθούσε πάντα η επαίσχυντη ήττα και η παραδοχή της αξιοθρήνητης αδυναμίας του...» και κλείνει την παράγραφο: «Κι όμως το απολάμβανε, κάθε φορά, γιατί ηδονίζονταν ν' αυτοτιμωρείται και ν' αυτοκαταστρέφεται»⁵.

Ακόμη κι όταν ο ήρωας στην Κατοχή εντάσσεται στην Αντίσταση μέσα από αισθήματα ευθύνης, καθήκοντος και δικαιοσύνης, κι όταν μέσα στη δίνη των γεγονότων σταματάει η δράση, διότι κρύβεται ή ήδη έχει συλληφθεί, και πάλι τον κατατρώνε διαλυτικές σκέψεις, αμφιβολίες, συγκρούσεις με τον εαυτό του. Οδηγείται σε μια εσωτερική μόνωση, στην κόλαση της συνείδησης που τον κατατρώγει, καθώς παραμένει ταπεινά ανθρωπίνος απέναντι στα υψηλά του ιδανικά. Να τι λέει ο ήρωας για την Αντίσταση: «Αυτά τα δύο χρόνια που αγωνίστηκα, ήταν η μόνη κατάφαση στη ζωή μου. Ποτέ μου άλλοτε δεν ένιωσα τόση ικανοποίηση, τόση αυτοπεποίθηση, τόσο παλμό μέσα μου. Όλα, πριν απ' αυτό, ήταν άρνηση κι αμφιβολία. Ποτέ δεν πίστεψα σε τίποτε, ή μάλλον πίστεψα στους άλλους, ποτέ δεν πίστεψα στον εαυτό μου. Να γιατί δόθηκα με τόση θέρμη στην Αντίσταση»⁶. Και αλλού: «Η Αντίσταση ήταν ένα ποίημα ανθρωπιάς κι ένιωθε, για πρώτη φορά, τη βαθύτατη αλήθεια της λυτρωτικής παρουσίας του ανθρώπου»⁷. Και γενικότερα ο αφηγητής για τον ήρωα: «Η όλη κοινωνική σύνθεση γενικά και η ιθύνουσα τάξη ειδικότερα, σαν έκφρασή της, του γεννούσαν δέος κι αποστροφή»⁸.

Αλλά και στην ερωτική του ζωή, ο ήρωας των διηγημάτων βρίσκεται κι έλκεται από γυναίκες που όλες κατάγονται από ένα πρότυπο. Όλες, που παίζουν κάποιο ρόλο

Παύλος Παπασιώπης (1906-1977).

στη ζωή του, μοιάζουν. Είναι ξανθιές, με μάτια γαλάζια, λεπτές, ερωτικές. Παραπέμπουν όλες στον παιδικό και εφηβικό του έρωτα, στην Εύα. [Ίσως το όνομα να είναι και ένα σύμβολο].

Και στο πεδίο αυτό οι συγκρούσεις είναι μόνιμη κατάσταση. Γενικά, η σχέση με το άλλο φύλο βιώνεται οδυνηρά καθώς δεν μπορεί να ξεφύγει από τις αναστολές που βάζει ένα υπερτροφικό εγώ, το λογικό σύστημα σκέψης, οι κοινωνικές συμβάσεις και συνθήκες, η δέσμευση σε πνευματικούς και ηθικούς κανόνες. Θέλοντας και προσπαθώντας να ξεχωρίσει το γνήσιο από το συμβατικό, το αληθινό και ουσιαστικό από το ευτελές και πρόστυχο, το πνευματικό από το υλικό, στο τέλος όλα γυρνάνε σ' ένα αίσθημα βαθύτατης ενοχής και αμαρτίας. Ενοχή για τη θέση του, τις σκέψεις του απέναντι στους άλλους και αμαρτία για την αλλοίωση της ηθικής και πνευματικής του προσωπικότητας. Ενοχή και αμαρτία χωρίς μεταφυσική. Η κόλαση βιώνεται στη μόνωση του εγώ. Ο ήρωας, ενώ είναι ένα ερωτικό άτομο, έρχεται σε ρήξη με τον εαυτό του, καθώς διαβλέπει ότι η ελευθέρωση του «εγώ», από κάποιους νοητούς κανόνες, θα τον φέρει σε σύγκρουση με το

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΠΑΥΛΟΥ ΠΑΠΑΣΙΩΠΗ (Κοζάνη 1906 - Θεσσαλονίκη 1977)

Διηγήματα

1962 - *Η αίθουσα*, Θεσσαλονίκη
1972 - *Εκτροπή*, «Κέδρος», Αθήνα
1980 - *Τα διηγήματα*, (Συγκεντρωτική Έκδοση), «Νέα Πορεία», Θεσσαλονίκη

Μεταφράσεις

1970 - Σόρεν Κίρκεγκαρντ: *Ρεγκίνα* (Ημερολόγιο), «Κωνσταντινίδη», Θεσσαλονίκη
1971 - Ναταλί Σαρρώτ: *Οι χρυσοί καρποί* (Μυθιστόρημα), «Κωνσταντινίδη», Θεσσαλονίκη
1978 - Ζαν-Πωλ Σαρτρ: *Ο κύβος ερρίφθη* (Σενάριο), «Νέα Πορεία», Θεσσαλονίκη

συγκροτημένο «εγώ» του. Η ηδονή είναι απειλή της καθαρότητας του προσώπου του. Η παράβαση πρέπει να τιμωρηθεί, η ενοχή να κατασταλεί για να επέλθει η ποθητή ισορροπία. Διαφεύγει τον κίνδυνο της μεταλλαγής, που τόσο όμως επιθυμεί, διχάζεται και αυτοκαταστρέφεται. Γράφει για τον ήρωα: «Ο έρωτας δεν είναι επίτευγμα προσπάθειας, καλλιέργειας ή επιλογής αλλά πνοή θεού και πως όλα τ' άλλα είναι υποκατάστατα, με τα οποία βεβηλώνουμε την θείκη του ουσίας»⁹. Κι αλλού: «Φοβόταν την ευτυχία σαν κάτι ανόμοστο κι απαγορευμένο»¹⁰. Και τέλος: «Η εξιλέωση ήταν ανέφικτη χωρίς την τιμωρία»¹¹.

Συνοψίζοντας: Οι χαρακτήρες των διηγημάτων του Παπασιώπη μπορούν να συναιρεθούν σ' έναν ήρωα, ο οποίος, βιώνοντας τον υπαρξιακό και κοινωνικό του χώρο, δρα για να υπάρξει και να δικαιωθεί, για να βγει από τον εαυτό του και να προσεγγίσει τους άλλους, να συνδιαλλαγεί, τότε μόλις η πράξη φτάσει σε μια επιλογή, σε μια σύγκρουση ή διακοπή ή τελειώσει, όταν φτάνει η ώρα της σύγκρουσης με τους άλλους ή με τις καταστάσεις τότε αναδύονται στην ψυχή του ήρωα τα διαλυτικά στοιχεία της αμφιβολίας, της ευθύνης, ο φόβος της αλλοτρίωσης. Τύψεις που ακυρώνουν κάθε επιλογή και πράξη. Ο ήρωάς μας τότε υποβαθμίζεται, αναδιπλώνεται, αυτομηδενίζεται, αποφεύγοντας κάθε σύγκρουση, φεύγει στη μόνωση καταδικασμένος και αυτοτιμωρούμενος. Πλήρης γνώσεως.

Η *Αίθουσα* κλείνει με τη φράση: *Η ζωή του πια ήταν ένα λάθος*¹², και η *Εκτροπή*: *Ήταν*

όλος αμαρτία και μόνον αφού υπήρξε¹³.

Η ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Στα διηγήματά του κυριαρχούν θέματα από την παιδική ηλικία, την εφηβική, προσαρμογές στη ζωή, πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, αγώνας για κοινωνική επικράτηση, έρωτας, αγώνας ενάντια στην καθημερινή αλλοτρίωση, θάνατος. Όλα αυτά μέσα από διαπλεκόμενες δαιδαλώδεις αφηγήσεις. Αποστασιοποιημένος ο συγγραφέας από τους ήρωές του, τους προσεγγίζει με τριτοπρόσωπη γραφή, ο χρόνος που επιλέγει είναι ο χρόνος που δραματίζονται τα γεγονότα με αναδρομές στο παρελθόν, όπου αυτό χρειάζεται, με γραφή ουδέτερη δοκιμακή, ενώ αισθανόμαστε, κάτω από τη γραφή αυτή, το πάθος του συγγραφέα. Δεν αφηγείται, αλλά κυρίως αναλύει και καταγράφει τις αντιθετικές δυνάμεις που δρουν στην ψυχή, το έλλογο και το άλογο, που η διαπάλη τους δημιουργεί εξουθενωτικές συγκρούσεις, σκάβει σε βάθος και μας αποκαλύπτει την ψυχική και πνευματική στρωματογραφία των ηρώων του· η συμμετοχή χρειάζεται την επαλήθευση της ουσίας της αλήθειας, η γνώση δεν οδηγεί πάντα στην πράξη, οι ήρωες αυτοκαταστρέφονται. Τα εξωτερικά γεγονότα είναι η αφορμή για να κινηθεί η διαδικασία ανάλυσης και βύθισης στα οντολογικά υπαρξιακά προβλήματα. Ο φόβος, το αδιέξοδο, η αγωνία, το άγχος, η μελαγχολία, ο έρωτας, η αποξένωση, η ευθύνη, η ενοχή, η μοναξιά, ο θάνατος. Φωτίζονται από τις σκληρές εμπειρίες της Κατοχής και της μετεμφυλιακής εποχής.

Η βαθιά βιωμένη εσωτερικότητα κρυσταλλώνεται στην πνευματική ποιότητα της γραφής. Γραφή αυστηρή, ακριβής, γυμνή, αμείλικτη, πλήρης. Παρ' όλα αυτά δεν έχει τίποτε το εγκεφαλικό ή κάτι που να θυμίζει κατασκευή. Αντίθετα, υπάρχουν αφηγηματικές στιγμές, απόλυτα ελεγχόμενες, όπου το ελεγειακό και το λυρικό στοιχείο διαποτίζουν τη γραφή του, σε σημείο που δεν μπορεί να κρύψει τον εκρηκτικό ερωτισμό των ηρώων του πίσω από την ψυχρή και ουδέτερη αφήγηση, καθώς τα αισθήματά τους αποσυντίθενται και μορφώνονται σε ιδέες. Η σύγκρουση των ιδεών με την πραγματικότητα καταγράφεται μέσα σ' ένα εφιαλτικό κλίμα. Εκεί κυριαρχεί η ψυχολογική ανάλυση, το φανταστικό με το πραγματικό, το λογικό με το παράλογο. Η περιγραφή πραγματοποιείται με την ψυχρή, ανελέητη λογική ενός αποφασισμένου αφηγητή.

Τα διηγήματα του Παύλου Παπασιώπη

είναι οδυνηρά δοκίμια υπαρξιακής οντολογίας και ψυχογραφίας.

ΥΓ. Ήδη πέρασαν είκοσι χρόνια από το θάνατό του και η σιωπή περιβάλλει το έργο του Παπασιώπη. Έργο υψηλής πνευματικής υπόστασης. Καθώς ο χρόνος κοσκινίζει ανθρώπους και γραπτά, πιστεύω πως το έργο του θα τον αναδείξει ως έναν από τους περισσότερο προικισμένους διηγηματογράφους της μεταπολεμικής μας πεζογραφίας.

Εύχομαι κάποιος εκδότης να ενδιαφερθεί για την έκδοση των διηγημάτων, των μεταφράσεων και των δοκιμίων του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λεωνίδας Παπασιώπης (αδελφός του Παύλου): Αναμνήσεις, στον τόμο ΕΛΙΜΕΙΑΚΑ, Μνήμη Παύλου Παπασιώπη, τχ. 3, Νοέμβριος 1982.
2. Γ.Θ. Βαφόπουλος: Ένας ευρωπαίος, ό.π.
3. Γ.Θ. Βαφόπουλος: Ένας ευρωπαίος, ό.π. Γράφει: «Είχα το προνόμιο να είμαι ο πρώτος άνθρωπος, στον οποίο ο Π. Παπασιώπης τόλμησε να φανερώσει τα μυστικά του χειρόγραφα, με τις ώριμες πλαστοτεχνικές του επιδόσεις... είχα εντυπωσιασθεί από το διήγημά του, Πολεμική Περιπέτεια. Με την άδειά του το παρέδωσα στον Τηλέμαχο Αλαβέρα, διευθυντή του περιοδικού Νέα Πορεία... που το δημοσίευσε αμέσως».
4. Το διήγημα αυτό, όταν το περιέλαβε στο πρώτο του βιβλίο *Η αίθουσα* πήρε τον τίτλο *Η κλούβα*.
5. Από το διήγημα *Επιστροφή*.
6. Από το διήγημα *Η κλούβα*.
7. Από το διήγημα *Η στοά*.
8. ό.π.
9. Από το διήγημα *Το σφάλμα*.
10. Από το διήγημα *Εκτροπή*.
11. Από το διήγημα *Το σφάλμα*.
12. Από το διήγημα *Μελαγχολία*.
13. Από το διήγημα *Αυθάδεια*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΕΛΙΜΕΙΑΚΑ: Μνήμη Παύλου Παπασιώπη, τχ. 3, Νοέμβριος 1982.
2. ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ: Μνήμη Παύλου Παπασιώπη, τχ. 265-267, Μάρτιος-Μάιος 1977.
3. Μ.Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ: Παύλος Παπασιώπης και Τηλέμαχος Αλαβέρας, δύο πεζογράφοι της *Νέας Πορείας*, στον τόμο: Συνέδριο «Παραμύθια Θεσσαλονίκης», η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης από το 1912 έως το 1995, Θεσσαλονίκη 1997, έκδοση Θεσσαλονίκη Πολιτιστική Πρωτεύουσα 1977.
4. Π.Χ. ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ: «Ο διηγηματογράφος Π. Παπασιώπης», Εφημ. *Καθημερινή της Βορείου Ελλάδος*, 29.9.95.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

του ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΡΙΤΟΥ

Ειδικά στον κινηματογράφο, ο ρομαντισμός που γεννάει η χρονική απόσταση στις ταινίες ιστορικών αναπαραστάσεων, είναι η «αχίλλειος πτέρνα» του.

Αν ναι Άουσβιτς... τότε όχι Θεός

Ο αυθαίρετος νατουραλισμός από τη μια και ο ρομαντισμός (μαμή της συγκίνησης) από την άλλη είναι οι εναλλακτικές λύσεις όταν λείπει η πιστότητα.

Αυτήν μπορούν να την προσφέρουν μόνο το ντοκυμανταίρ ή, στον αφηγηματικό κινηματογράφο, ο ρεαλισμός, αλλά και οι δύο αυτές περιπτώσεις αφορούν και υπηρετούν την επικαιρότητα· το σήμερα.

Ο Φραντσέσκο Ρόζι, 76 χρόνων σήμερα, με πολύ σημαντική προσφορά πίσω του για την οποία έχει τιμηθεί και από τα τρία κορυφαία κινηματογραφικά φεστιβάλ της Ευρώπης [Σαλβατόρε Τζουλιάνο, ο ληστής (1961), Χέρια πάνω απ' την πόλη (1963), Η στιγμή της αλήθειας (1965), Υπόθεση Ματέι (1972), Λάκν Λουτσιάνο (1973), Ο Χριστός σταμάτησε στο Έμπολι (1978), κ.ά.] μισό αιώνα και κάτι από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, παρουσιάζει στην οθόνη το αυτοβιογραφικό χρονικό του ιταλού χημικού και συγγραφέα Πρίμο Λέβυ (συνωνυμία(;) με τον Κάρλο Λέβι του Ο Χριστός σταμάτησε στο Έμπολι). Εβραίος κρατούμενος στο Άουσβιτς, ο συγγραφέας περιγράφει τη δραματική –όσο και ανθρώπινη– οδύσσεια της επιστροφής του και των συγκα-

τουμένων των Ιταλών στην πατρίδα τους μετά τη διάσωσή τους, το 1945. Εκ των πραγμάτων road movie ταινία, όπου οι εξαθλιωμένοι Ιταλοί, συναντώντας πλήθος απρόοπτα, δυσκολίες και καταστάσεις κλαυσίγελου, θα διασχίσουν, τότε με τα πόδια και πότε με τραίνα, που συνήθως για διάφορες αιτίες δεν συνεχίζουν, Πολωνία, Λευκορωσία, Τσεχοσλοβακία, Ρουμανία, Ουγγαρία και Αυστρία. Συγχρωματίζονται ή συγκρούονται τότε με Σοβιετικούς που τους ...«φιλοξενούν» ξανά σε στρατόπεδα και πότε με κατοίκους των χωρών που διασχίζουν. Ανακαλύπτουν ξανά τη ζωή, ξυπνούν οι αισθήσεις και τα αισθήματα. Αγωνίζονται για να επιβιώσουν, για να βρουν φαγητό. Ονειρεύονται ένα άγνωστο γι' αυτούς μέλλον. Συναντούν, έκπληκτοι, ταπεινωμένους γερμανούς αιχμαλώτους που παρακαλούν για λίγο ψωμί. Ο θεατής παρακολουθεί όλα τα συμβαίνοντα με το έκπληκτο μάτι του Λέβυ που είναι και το μάτι της κάμερας, ενώ τα γεγονότα συμπληρώνονται από τους στοχασμούς και τις έμμεσες πολιτικές κρίσεις του ίδιου. Συχνά λόγια σημαντικά για κάποιους από μας που στη συνείδηση και τη μνήμη μας διατηρούμε ανεξαργύρωτο «συνάλλαγμα» όλων εκείνων που συνέβησαν. Γι ενώ το ίδιο το ολοκαύτωμα βρίσκεται από τη φύση του ανέγγιχτο και σε μόνιμη υπέρβαση (τα ντοκυμανταίρ ήταν η μοναδική πρόσβαση) τα μετέπειτα ασφαλώς προσφέρονται στη δραματολογία, παρ' όλη την αναπόφευκτη και δυστυχώς πλούσια και μεγαλόστομη ρομαντική αχλύ που ο χρόνος επιβάλλει.

Χάρη στην κινηματογραφική εμπειρία και τη δεξιοτεχνία του Ρόζι, η δίωρη διάρκεια της ταινίας διατρέχεται άνετα και συχνά με παιγιδευμένο ενδιαφέρον. Ένας ανθρωπιστικός κινηματογράφος, όπως και να το κά-

νουμε, παραμένει πάντοτε χρήσιμος – τουλάχιστον για κάποιες ηλικιακές τάξεις που εμμένουν σε τέτοια αιτήματα· όπως αυτό της μνήμης. Βέβαια, η σύγχρονη, σινεφιλική γενιά του *Trainspotting*, του *Seven* και του *Pulp Fiction*, τραγικά αποπροσανατολισμένη προς ένα φαντασιακό περιβάλλον φόρμας και ήθους, γυρίζει την πλάτη της και ειρωνεύεται αυτό τον «μεγαλόστομο πολιτικό λόγο μιας εποχής που –κατ' αυτήν– έκλεισε τον κύκλο της».

Αλίμονο, αν τα πράγματα έχουν έτσι. Η ανακωχή, δεν έχει, ασφαλώς, τη σκηνοθετική στιβαρότητα, τη λιτή, αιχμηρή γραμμή των ταινιών του Ρόζι της προπερασμένης δεκαετίας. Είναι συχνά εύκολη και συχνά ενδοτική στις επιλογές της και παραδίνεται «χωρίς περίσκεψη» στο γραφικό και την ιστορική ηθογραφία. Ποιος ξέρει... Ίσως να φταίει ότι η πραγματοποίηση της ταινίας διήρκεσε δέκα ολόκληρα χρόνια, από διάφορες αιτίες της παραγωγής. Και βέβαια τέτοιες παρατεινόμενες εκκρεμότητες βα-

Σκηνή από την Ανακωχή του Φραντσέσκο Ρόζι.

ραίνουν αρνητικά το τελικό αποτέλεσμα (κάτι θυμόμαστε και από τον δικό μας *Ηνίοχο* του Δαμιανού). Ζημιά επίσης προκάλεσε η απόφαση προφανώς της παραγωγής να βάλει ως κύρια γλώσσα της ταινίας τα αγγλικά, αντί για τα ιταλικά – παρ' όλη την πολυγλωσσία που κυριαρχεί την ταινία· ακόμα και ελληνικά. Υπέροχος και πειστικά συγκινητικός ο Τζων Τορτούρο ως Πρίμο Λέβυ και απολαυστικός ο Ράντε Σερμπεντζίγια ως έλληνας εβραίος.

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

του Θ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Δύο πρόσφατες εκθέσεις στο περίεργο εικαστικό τοπίο της Αθήνας (η μία θα μεταφερθεί και στη Θεσσαλονίκη) μοιάζουν να βρίσκονται σε έναν ακούσιο διάλογο, δέτοντας αμφοτέρως κοινά ερωτήματα. Ο Κώστας-Ηρακλής Γεωργίου, αφού

κολομβιανή παρέμβαση σε κλίμακα χωροταξίας με το οικείο σύμβολο της μοντέρνας τέχνης. Και όμως, η αίσθηση του χαράγματος, της φθοράς του χρόνου, του αποσπασματικού και του ημιτελούς μοιάζει να είναι κοινή και στα δύο. Από μια άποψη, όμως, αυτά τα δύο τελευταία στοιχεία ήταν κυρίαρχα γνωρίσματα από τη γέννηση ήδη του φαινομένου που ονομάστηκε αργότερα Μοντέρνα Τέχνη. Όποιο σημείο εκκίνησης και να βάλει κανείς, τα *Νούφαρα* του **Monet** μοιάζουν ίσως καθοριστικά: κάθε ζωγραφικό δείγμα που εμπεριέχει το στοιχείο της αφάιρεσης στην αναπαραστατική

του διαδικασία χαρακτηρίζεται από την αποσπασματικότητα και το ημιτελές της οντότητας του. Όσο δε προχωράει αυτή η πορεία και

απομακρύνεται από την αναπαράσταση της φωτογραφίας, η αποσπασματικότητα διογκώνεται ολοκληρώμενη –τουλάχιστον επί του καμβά– με τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό του **Pollock**. Δηλαδή, με άλλα λόγια, συστατικά που χαρακτηρίζουν και το ερείπιο και που μετά τον **Ruskin** έχουν ανεξίτηλα υιοθετηθεί από τον καθένα ως μέρος της γοητείας του ερειπίου. Ένας πλήρως αποκαταστημένος Παρθενώνας ή μια Αφροδίτη της Μήλου με χέρια θα φάνταζαν ξαφνικά τερατώδη στα μάτια του θεατή μετά δεκαετίες θραυσματικής εξοικείωσης μαζί τους, ούτως ή άλλως.

Το περίεργο είναι όμως ότι το φθαρμένο ημιτελές του ερειπίου έχει μια εξίσου αλλόκοτη αμφίδρομη ομοιότητα με το ατελείωτο ημιτελές. Τα ημιτελή γλυπτά της αρχαιότητας όπως ο Κορμός «Αυτόχθονα» από το Άρμα της Αθηνάς, που βρίσκεται στο Μουσείο της Ακροπόλεως, αποτελείται από ένα κομμάτι ανεπεξέργαστου μαρμάρου χωρίς συγκεκριμένο σχήμα πάνω στο οποίο το μόνο ανθρωπομορφικό στοιχείο που ξεχωρίζει είναι οι μύες της κοιλιακής χώρας. Το παράδειγμα προβάλλει απρόβλεπτα «μοντέρνο». Είναι δε από τα σπανιότατα δείγματα ευρήματος που είναι αποσπασματικό τόσο ως ανολοκλήρωτο έργο, όσο και ως θραύσμα. Ο **Μανόλης Κορρές** στο βιβλίο

Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα εξιστορεί την ιστορία «ενός ημιτελούς δωρικού κιονόκρανου του πρώτου μαρμαρίνου Παρθενώνος». Άλλο ένα ημιτελές εύρημα εξίσου λόγω μη ολοκλήρωσης της κατασκευής του και της φθοράς του χρόνου.

Περίπτωση ημιτελούς έργου μπορεί να είναι ένα γλυπτό κατά τη διαδικασία κατασκευής του ή ένα αρχιτεκτονικό κτίσμα στη φάση του γιαπιού, γυμνό χωρίς τον προστατευτικό φλοιό των επιχρισμάτων ή του σοβά, πλαισιωμένο από τις σκαλωσιές ή/και το «περιτύλιγμα» που κρατάει μακριά τα βλέμματα των περαστικών. Αυτό το τελευταίο είναι και το σημείο εκκίνησης του **Christo** για να προχωρήσει στις περιτυλίξεις κτιρίων, γεφυρών ή ακόμη και ολόκληρων νησιών. Στην πραγματικότητα όμως, η καλλιτεχνική εκκίνηση αυτής της διαδικασίας θα πρέπει να αναζητηθεί στον **Man Ray**. Τι γίνεται όμως όταν το ημιτελές του αρχαίου έργου τέχνης, τόσο ως φθορά όσο και ως μη ολοκλήρωση, γίνεται αντικείμενο χειρισμού από σύγχρονους καλλιτέχνες; Το παράδειγμα της **Janine Antoni** είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό εδώ. Το 1982, η **Hannah Wilke** έφτιαξε ένα γλυπτό (φυσικού μεγέθους) του γυμνού εαυτού της από σοκολάτα. Η Antoni προχώρησε ακόμη παραπέρα. Στο έργο της *Γλείψιμο και Σαπουνάδα* (*Lick and Lather*) του 1993-94, διατάσσει 14 προτομές-αυτοπροσωπογραφίες σε έναν κύκλο, όπου η κάθε μία κοιτάζει την άλλη. Επτά από σοκολάτα (σχόλιο για τον «Πόθο») και επτά από σαπούνι (σχόλιο για την «Καθαρο(ι)ότητα»). «Αποφάσισα να κάνω 7 μπουστά επειδή η κλασική αντίληψη περί σωματικών αναλογιών είναι 7 κεφάλια σε ύψος», λέει η ίδια. «Για μια ακόμη φορά προσπαθώ να δουλέψω με την ιδέα της ιδανικής ομορφιάς. Από τη στιγμή που άρχισα να γλείφω και να πλένω τις προτομές έχουν πάρει πλέον όλες διαφορετικά μεγέθη. Είναι ενδιαφέρον να εξαλείφεις γλείφοντας ορισμένα χαρακτηριστικά του κάθε γλυπτού. Αν τα δεις όλα μαζί, μπορείς να ξαναχτίσεις (στο μυαλό σου) πώς πραγματικά δείχνει. Έτσι έχεις την αίσθηση του πώς ξεκίνησε».

Τα ναρκισσιστικά και (αυτο)ερωτικά στοιχεία του έργου της Antoni διαστέλλονται

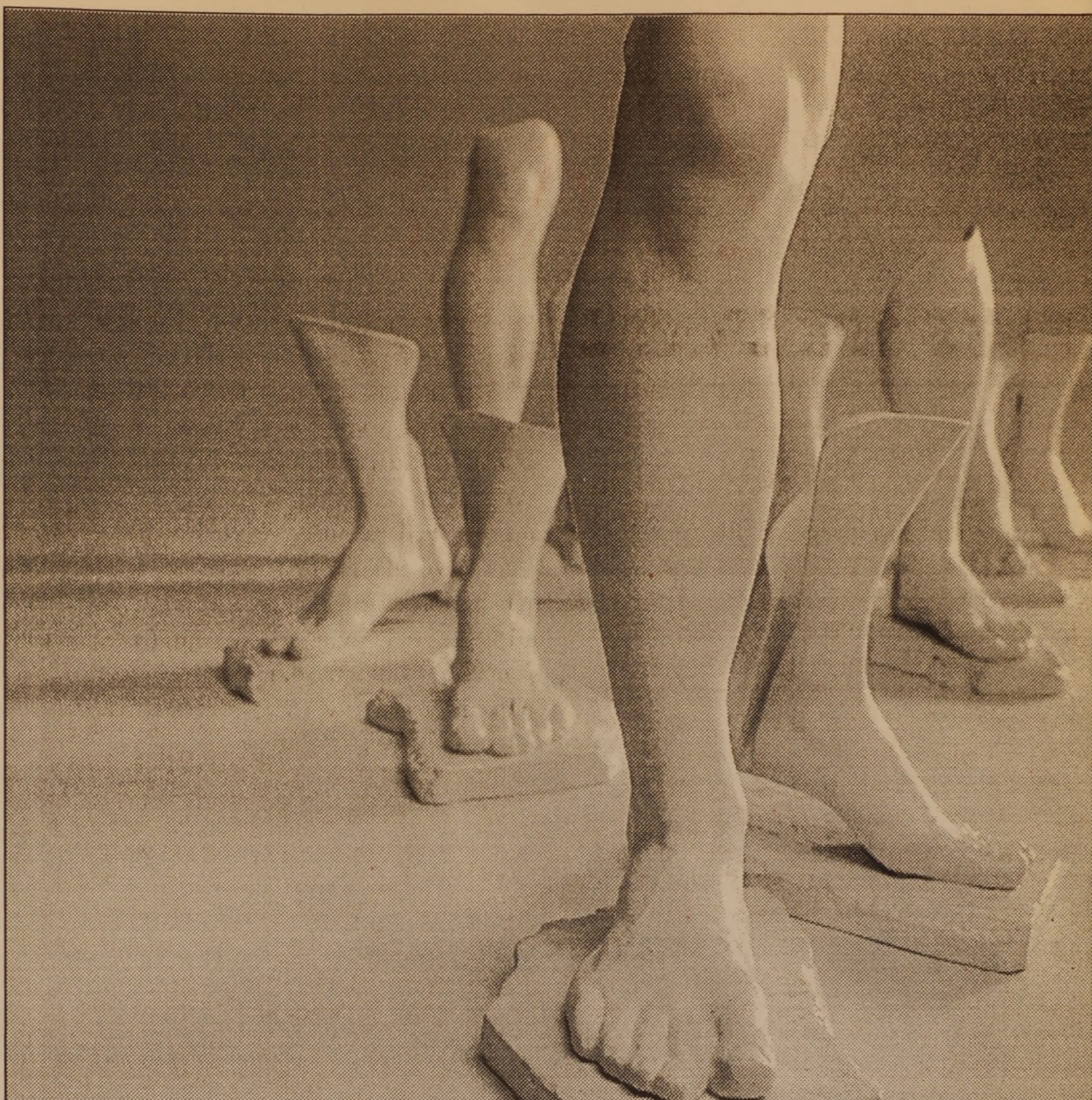
Στρατοί από πόδια και φανταστικές πόλεις

ολοκλήρωσε την παρουσία του στον Κρεωνίδα, μεταφέρει όλο το πλαίσιο στην Art Forum Vilka της Θεσσαλονίκης στις 3 Ιουνίου, ενώ ο Κρίτων Παπαδόπουλος μόλις ξεκίνησε να εκδέτει στο Επίκεντρο, στην πλατεία της Βαρβακείου Αγοράς.

Βλέποντας κάποιος αεροφωτογραφίες από τα γιγάντια χαράγματα στην επιφάνεια του οροπέδιου της Νάζκα στο Περού ανακαλεί απρόσμενα τη φωτογραφία του **Man Ray**, *Καλλιέργεια Σκόνης*, του 1920. Αυτή δείχνει τη γνωστή Νύφη που τη γδύνουν οι μνηστήρες της: ακόμη *Το Μεγάλο Γυαλί* του Marcel Duchamp σε οριζόντια θέση ύστερα από μακρόχρονη έκθεση στη σκόνη, άρα στο χρόνο. Φυσικά, ούτε η κλίμακα ούτε το υλικό ούτε το πολιτιστικό πλαίσιο και, κυριότερα, ούτε η χρονική στιγμή συσχετίζουν σε τίποτα την προ-

ακόμη περισσότερο στο *Lick and Lather*. Φυσικά, ως υλικά, το σαπούνι και η σοκολάτα είναι πολύ περισσότερο εφήμερα (αν και όχι εξαιρετικά) από τον μπρούντζο ή το μάρμαρο. Έτσι το έργο γερνάει και είναι έρμαιο οποιασδήποτε επέμβασης από την καλλιτέχνη (ή ποιον άλλον, άραγε;). Μια εβδομάδα μετά την επέμβαση, οι σοκολατένιες επιφάνειες ξεράθηκαν, στέγνωσαν και στη συνέχεια οξειδώθηκαν. Η κατάσταση ολοένα και πήγαινε προς το χειρότερο. Το μέλλον μάλλον (sic) θα είναι ακόμη πιο σκληρό μαζί τους. Η καταναλώσιμη σοκολατένια προτομή με το κλασικό στυλ μοιάζει το ίδιο βέβηλα εκχυδαϊσμένη όσο και τα σοκολατάκια «Τζοκόντα». Όμως η χειρονομία της δεν εμπεριέχει ούτε ίχνος από την ηδονιστική διαδικασία που το ίδιο το υλικό υποβάλλει. Η σοκολάτα είναι απλώς ένα εύπλαστο (εύγλειπτο για την ακρίβεια) πλαστικό μέσο για το σκοπό της Antoni. Κι όμως, η (τελικά πουριτανική) ματιά μιας νέας γενιάς εννοιολογικών καλλιτεχνών αφήνει αναξιολογήσιμο ένα τεράστιο πεδίο αναβάπτισης των εικαστικών στο διονυσιακό παρελθόν τους. Τι είναι αυτή η επικρεμάμενη Τιμωρία που ίπταται (ορατή) πάνω από το έργο των νέων εικαστικών; Και, βεβαίως, αφήνει απ' έξω τη συμμετοχή του θεατή/πιστού.

Αν η Janine Antoni κάνει μια μεταφορά για τη φθορά του έργου τέχνης αλλά και του ανθρώπου, το ζεύγος **Anne και Patrick Poirier** κυριολεκτεί πολύ περισσότερο. Στη δουλειά τους, που διαρκεί πάνω από είκοσι χρόνια, ανασυστήνουν αρχαιολογικούς χώρους. Άλλοτε με ανατριχιαστική λεπτομέρεια και άλλοτε με μεγάλο ποσοστό αυθαιρεσίας και προσωπικής συνθετικής παράλλαξης του θέματος. Στα τελευταία τους έργα η κατεύθυνση έχει γίνει πολύ πιο «αρχιτεκτονική» και οι κατασκευές μοιάζουν πολύ περισσότερο με πολεοδομικές συνθέσεις παρά με αρχαιολογικά θραύσματα – κάτι που διαφαίνεται ήδη στα προσχέδια γι' αυτές τις κατασκευές, ενώ άλλοι αρχιτέκτονες με μεγαλύτερες δεσμεύσεις με τον κλασικισμό, όπως οι Ρώσοι **Brodsky και Utkin** εισάγουν τα θραύσματα αγαλμάτων ως στοιχείο που μπορεί να επανασυνθέσει τη διάλυση σε μια νέα μορφή τάξης. Στην πραγματικότητα, την ίδια προσπάθεια να συνθέσει τα θραύσματα σε μια νέα μορφή –ποιητικής– τάξης κάνει και ο **Δημήτρης Πικιώνης** σε έργα του όπως ο περιφερειακός πεζόδρομος της Ακρόπολης. Έτσι προβάλλει έντονη η συγγένεια αυτού του έργου με τους

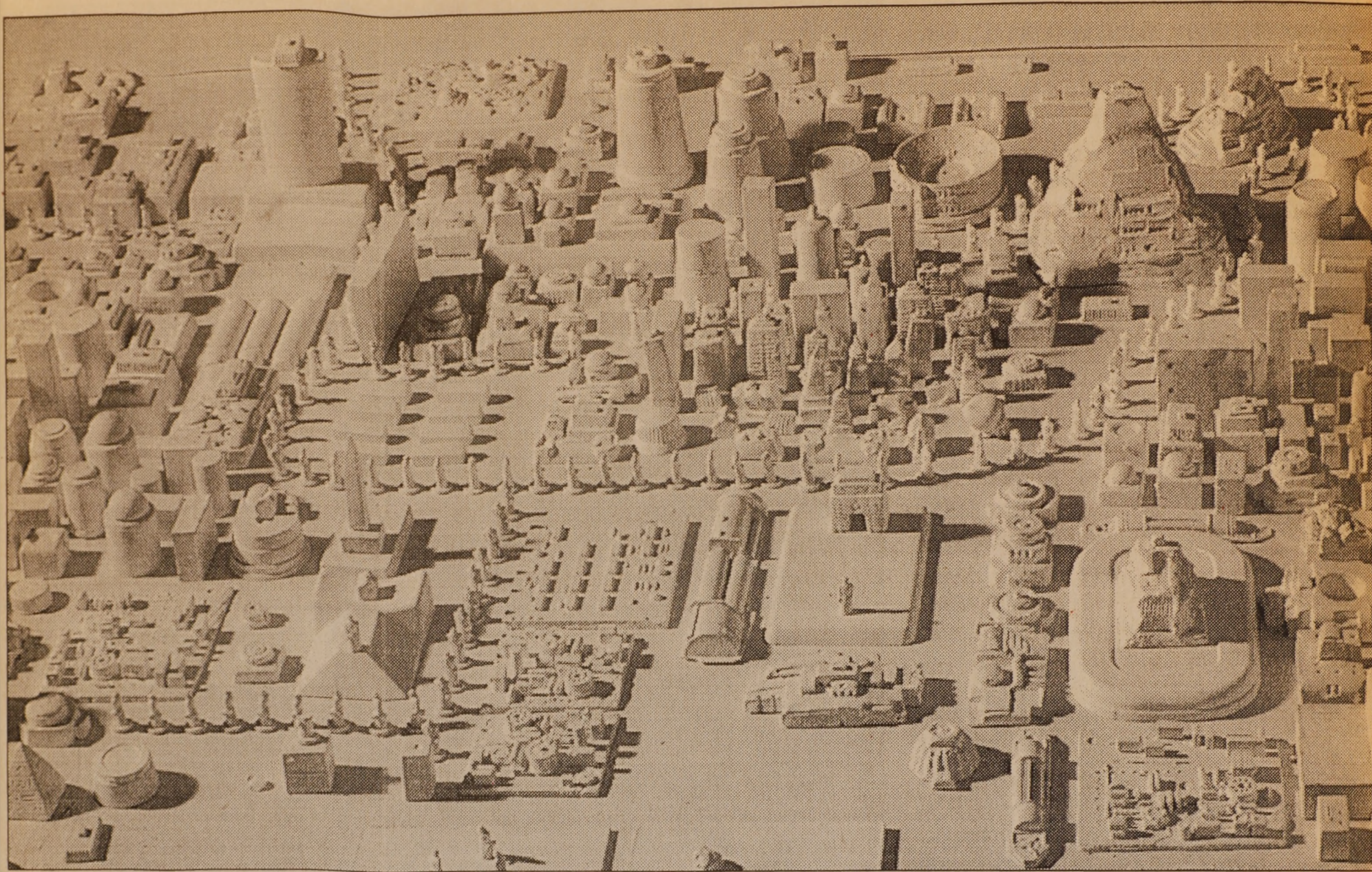

Από την τελευταία έκθεση του Κώστα-Ηρακλή Γεωργίου.

τοίχους που κατασκευάζει στο εσωτερικό διαφόρων γκαλερί ο **Γιάννης Κουνέλης**. Εκεί εντοιχίζει ανάμεσα στις πέτρες αγάλματα, προτομές και άλλα απρόβλεπτα αντικείμενα. Η έννοια της εντοίχισης θραυσμάτων αρχαίων μνημείων όμως είναι ιδιαίτερα οικεία στην ελληνική παράδοση από την εκκλησία της Γοργοεπηκόου στην Αθήνα, η οποία είναι ίσως το παλαιότερο παράδειγμα εκτεταμένης δόμησης με spolia, μέχρι πληθώρα παραδειγμάτων στα νησιά των Κυκλάδων (και όχι μόνον), όπου αυτή η πρακτική είναι κοινός τόπος. Μέσα, όμως, από τα καλλιτεχνικά παραδείγματα εικαστικών, όπως ο Κουνέλης ή οι Poirier, ένας κύκλος μοιάζει να ολοκληρώνεται. Η μοντέρνα τέχνη ξεκινάει την πορεία της ως αποσπασματική πραγματικότητα, λειτουργώντας μεταφορικά ως ερείπιο και (πάνω από) εκατό περίπου χρόνια μετά η αποσπασματικότητα του ερειπίου γίνεται μέρος του σύγχρονου έργου τέχνης. Οι έννοιες του παλαιού και του νέου προβάλλουν πιο δυσδιάκριτες από ποτέ.

Ο **Κώστας-Ηρακλής Γεωργίου** (γ. 1950)

παρουσίασε ως κεντρικό έργο στην έκθεση του στον Κρεωνίδα μια πομπή από ζευγάρια ποδιών σε πομπή. Πρόκειται για θραύσματα μελών, κατασκευασμένα από γύψο που θα μπορούσαν να αναζητήσουν το πρωτότυπο τους εξίσου σε εκμαγείο πραγματικών ποδιών όσο και σε σπαράγματα αγαλμάτων μέσα από τα ευρήματα της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας. Πίσω από κάθε ζεύγος κνημών αναγράφεται μια ημερομηνία. Καθεμία από αυτές αναφέρεται σε εκατόμβη ανθρώπινων ζωών στο βωμό της ιδεολογίας. Μια επανάσταση, μια σφαγή, ένα ολοκαύτωμα, ένα κρίσιμο σημείο της ιστορίας. Η πομπή αυτή των ασώματων ποδιών δεν μπορεί παρά να εκληφθεί ως πομπή νεκρών από βίαιο θάνατο που ζητούν να τους αναγνωριστεί η παρουσία. Πραγματικά, το θέαμα είναι έντονο. Η νεκρική βαρύτητα ανακαλεί έντονα και τη δουλειά της Γερμανίδας **Pia Stadtbäumer**. Οι οριζόντιες επιφάνειες της γκαλερί έχουν καταληφθεί από τους νεκρούς. Στους τοίχους μια μπλε μονοχρωματική ζωφόρος τούς περιβάλλει. Ο Γεωργίου παρουσιάζει σειρά από δισδιάστατα (ή σχεδόν) έργα στο μπλε

Μία από τις Άτοπες Πόλεις του Κρίτωνα Παπαδόπουλου.

του κοβαλτίου, απ' ευθείας αναφορές στα έργα του Yves Klein. Όμως τα επιτοίχια έργα του Γεωργίου, που συσχετίζονται περισσότερο με την πομπή των ποδιών που καταλαμβάνει το χώρο, είναι μια σειρά γύψινων συνθέσεων αποδομητικής λογικής. Εδώ, θρυμματισμένοι κάνναβοι συνθέτουν ακαθόριστες μορφές, σπαράγματα αρχιτεκτονικών κατόψεων ή ελλειπτικές χαρτογραφήσεις μιας τελειότητας που δεν υφίσταται πλέον. Ερείπια. Σε μεγάλο βαθμό, και οι πολύπλοκες διαδικασίες της αρχιτεκτονικής της αποδόμησης κατά τη δεκαετία του '80 μοιάζουν να επαναφέρουν την αρχιτεκτονική σε μια κατάσταση διάλυσης, ημιτελούς ισορροπίας, ερειπίου. Εκκεντρισμός; Αγριότητα με ευθείες καταβολές στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής; Παραζωή του fin-de-siècle; Η διάλυση της ευκλείδειας γεωμετρίας που υφίσταται τα κτίρια της αποδόμησης ή η (συνή) «πολεμική διάταξη» των κτισμάτων δίνουν εκ πρώτης όψης το χαρακτήρα της μοναδικότητας ή της ιστορικής αυτονομίας. Πράγματι, τα παραδοσιακά μέσα της προβολικής γεωμετρίας εδώ πολλές φορές δεν επαρκούν. Το φιλοσοφικό υπόβαθρο που

βασίστηκε στα κείμενα του Jacques Derrida εντείνει την αίσθηση. Ο ίδιος, πατέρας του όρου αλλά ίσως και της έννοιας, προειδοποιεί τον όποιο ενδιαφερόμενο να ορίσει ή να μεταφράσει τη λέξη Αποδόμηση: «Για να είμαι αρκετά σχηματικός θα έλεγα ότι η δυσκολία να ορίσεις, οπότε και να μεταφράσεις τη λέξη "αποδόμηση" έγκειται στο γεγονός ότι όλες οι οριζόντες έννοιες, όλες οι λεξιλογικές ερμηνείες και ακόμη και οι συντακτικές αρθρώσεις που μοιάζουν να παραχωρούνται στην ερμηνεία αυτής της μετάφρασης, είναι κι αυτές αποδομημένες και αποδομήσιμες, άμεσα ή όχι».

Κι αν τελικά η αποδόμηση φέρει και αυτή, όπως κάθε έκφραση του μοντερνισμού, τον ουτοπικό χαρακτήρα, τότε ίσως δεν πρέπει να περιμένουμε άσκοπα μια αλλαγή του αστικού ιστού με βάση αυτές τις αρχές. Πολλοί θα ισχυριστούν ότι οι έννοιες της (αρχιτεκτονικής) πρωτοπορείας και της άμεσης διαμόρφωσης του περιβάλλοντος είναι αντιφατικές. Γιατί ποτέ (ή μήπως όχι;) δεν έχουμε σαν δεδομένο πλαίσιο μια Μητρόπολη χωρίς μνήμες, στρώματα και ιστορικά κέντρα. Το τοπίο tabula

rasa που επιτρέπει μια επέμβαση χωρίς όρια δεν υπάρχει ίσως παρά στο σχεδιαστήριο. Ένα σκληρό παράδειγμα της αντίθετης κατάστασης ήταν ο απρόβλεπτος (;) ευρωπαϊκός πόλεμος του τέλους του αιώνα στη Γιουγκοσλαβία, ο οποίος έφερε τους σύγχρονους αρχιτέκτονες (ξανά) μπροστά στο πρόβλημα της επέμβασης σε βομβαρδισμένη πόλη, την Πόλη-Ερείπιο. Ο Lebbeus Woods στη σχεδίαση νέων στοιχείων στο κατεστραμμένο Zagreb έβαλε και πάλι τον σωματικό παράγοντα. Η ιδέα της ένταξης, όχι μόνο δεν ήταν επιθυμητή, αλλά αποτέλεσε και σημείο προς αποφυγήν. Γράφει: «Μια αρχιτεκτονική των αλλαγών δεν μπορεί να περιγραφεί μόνο με κτιριακούς όρους. Είναι πιο πολύ μια αλληλουχία σκέψεων, η οποία παίρνει διάφορες μορφές. Υπάρχουν πολλές αρχιτεκτονικές των αλλαγών, πολλοί τρόποι με τους οποίους διακηρύσσεται η αλλαγή (...) Θα ήταν βολικό να σκεφτούμε ότι όλοι είναι ευχάριστοι, καθησυχαστικοί, θετικοί.

»Όμως δεν είναι. Μερικές αλλαγές είναι βίαιες και φοβερές, φέρνοντας μαζί τους τον πιο επώδυνο πόνο και την απώλεια. (...) Ένα κτίριο είναι μια μορφή βεβαιότητας.

Ο σχεδιασμός μια μορφή ελέγχου. Η αλλαγή -ιδιαίτερα η συνεχής- απαιτεί ασφαλώς βεβαιότητα και έλεγχο. (...) Ο σχεδιασμός και η παράδοση είναι συνώνυμα. Και τα δύο υπονομεύονται από τον πόλεμο γιατί αμφότερα χρειάζονται την ασφάλεια του να γνωρίζουν εκ των προτέρων. Το αποτέλεσμα του πολέμου είναι αδύνατον να γίνει γνωστό εκ των προτέρων. Ο Πόλεμος είναι η Αλλαγή στην πιο γυμνή της μορφή». Οι αρχές της αποδόμησης για πρώτη φορά εμπρός σε μια καταστροφική διαδικασία που τις ξεπερνούσε. Τι είδους deconstruction μπορεί να γίνει σε μια πόλη ισοπεδωμένη; Ίσως, λοιπόν, η ιδέα της deconstruction πολεοδομίας να μην εφραμωθεί ποτέ.

Ο Κρίτων Παπαδόπουλος (γ. 1963) παρουσιάζει *Ατοπες Πόλεις* στο Επίκεντρο. Τεράστιες, πολεοδομικής κλίμακας μακέτες όπου περιέργες αστικές ενότητες στέκουν μπροστά στο ηδονοβλεπτικό μάτι του θεατή. Μετα-πυρηνικά ερείπια ή μήπως ουτοπικές μεταφορές; Η αίσθηση εδώ είναι ταυτόχρονα φουτουριστική και «αρχαιολογική». Το μέλλον που μπορεί κανείς να φανταστεί είναι αναπόφευκτα περιγεγραμμένο μέσα σε μια οπτική γωνία περιορισμένη από τη μυωπία του παρόντος. Είναι φυσικό μέσα ακόμη και στις πιο προωθημένες μελλοντολογικές διατριβές να εισέρχεται σειρά από τις συνήθειες και προκαταλήψεις της εποχής που γράφτηκαν (ή σχεδιάστηκαν). Οι περιγραφές, άλλωστε, ανύπαρκτων ακόμη καταστάσεων απαιτούσαν αναφορές σε γνωστά πράγματα ως σημείο ενδοσυνεννόησης του δημιουργού με τον θεατή ή αναγνώστη. Άρα, λοιπόν, μελετώντας κανείς τα οράματα του παρελθόντος για το μέλλον (που μπορεί χρονολογικά να είναι πλέον παρελθόν για μας) τελικά μαθαίνει πολύ περισσότερα για την ίδια την κοινωνία που τα δημιουργήσε παρά για «κάποιο» μέλλον. Κάθε εποχή εξάλλου έχει δημιουργήσει το δικό της «έτος 2000» ως μεταφορική εικόνα της ζωής. Εξάλλου, είναι πολύ πιθανόν ο κόσμος να είναι ένα πολύ ομορφότερο μέρος όταν ενυπάρχει μόνο ως όραμα.

Υπάρχουν πολλές ιδεολογικές κατευθύνσεις που μπορεί να πάρει η πρόθεση της ουτοπίας. Όταν έχει να κάνει με το μάλλον επικίνδυνο ντισεϊκό ιδανικό της «Τελειότητας» είναι η μία εκδοχή. Όταν έχει, αντιθέτως, πιο πολλά κοινά στοιχεία με την εκτόξευση της φαντασίας σε προωθημένες σφαίρες ως καλλιτεχνικό παιχνίδι είναι μια άλλη. Υπάρχει εξάλλου διαφορά μεταξύ της αναζήτησης της «πόλης του

μέλλοντος» και της «ουτοπικής πολεοδομίας». Ίσως γιατί όλοι (;) γνωρίζουμε ότι η δεύτερη δεν θα εφαρμοσθεί ποτέ και κάποιοι άλλοι απροσδιόριστοι –την εποχή της γέννησης του οράματος– παράγοντες θα προκαλέσουν τους μηχανισμούς της αστικής εξέλιξης. Αν προσπαθήσει κανείς να ερμηνεύσει κατά περίπτωση τον Δονκιχωτισμό σε (τελείως διαφορετικές μεταξύ τους) απόπειρες ουτοπικής αρχιτεκτονικής όπως οι λεγόμενοι «αρχιτέκτονες της Γαλλικής Επανάστασης», **Ledoux**, **Boullée**, **Lequeu** ή ο ιταλός φουτουριστής **San't Elia** ή τους ρώσους κονστρουκτιβιστές θα καταλήξει σε τελείως διαφορετικές εκτιμήσεις για τις προθέσεις τους. Η Ουτοπία του καθενός είναι διαφορετική από την Ουτοπία κάποιου άλλου.

Η λέξη «Ουτοπία» αν και ετυμολογικά ελληνική φαίνεται ότι πρωτοχρησιμοποιήθηκε εντύπως από τον **Thomas More** ως τίτλος για το γνωστότερο βιβλίο του (1516). Αυτό χρησιμοποιήθηκε τόσο ως κριτική της δικής του κοινωνίας όσο και ως όραμα για το μέλλον. Παρόμοια ήταν και τα *La Citta del Sole* (1623) του **Tommaso Campanella** ή το *New Atlantis* (1626) του **Francis Bacon**. Η άλλη όψη του νομίσματος, η σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού, συναντάται στη *Δυστοπία* (Dystopia) του **George Orwell**. Έτσι ώστε να μην ξεχνάει κανείς ότι το απραγματοποίητο και το μελλοντικό δεν είναι απαραίτητα εκδοχές του Παραδείσου επί της Γης, ούτε και Τεχνολογικές Εδέμ. Φαίνεται ότι πάντα θα υπάρχουν οι Κασσάνδρες που θα προαναγγέλλουν δυσοίωνες καταστάσεις για το μέλλον.

Πολλές φορές το φαινόμενο της Ουτοπίας αγνοεί ή αφήνει απ' έξω τον μελλοντολογικό χαρακτήρα και τη διάσταση του χρόνου και υιοθετεί ένα α-χρονικό ύφος ή μάλλον ένα σύνολο από ιστορικές αναφορές αναμειγμένες με «ολίγη» από φουτουριστική φαντασία. Κλασικό παράδειγμα μια τέτοιας (προ)μεταμοντέρνας αντιμετώπισης είναι το μεγαλύτερο μέρος της χολλυγουντιανής αντίληψης για την επιστημονική φαντασία ήδη από την τέταρτη δεκαετία του αιώνα. Ήδη πολύ παλιότερα, όμως, ο Καρλ Μαξ καταδίκασε τις οραματικές περιγραφές των «τέλειων κοινωνιών» από συγγραφείς του 18ου και 19ου αιώνα όπως οι Doni, Campanella, Charles Fournier, Robert Owen, William Morris ως μη ρεαλιστικές, χωρίς επαφή με τις δομές που ιστορικά αλλάζουν τις κοινωνίες. Δηλαδή, εφευρέσεις ενός μέλλοντος τοποθετημένες σε έναν χρονικά και

τοπικά απροσδιόριστο χώρο που τίποτε σχεδόν δεν τις συνέδεε με το (τότε) παρόν. Φυσικά, όλοι οι δημιουργοί ουτοπιών μοιράζονται την άποψη ότι οι προτάσεις τους βασίζονται σε μια απόλυτη εσωτερική πραγματικότητα που αφορά την αληθινή φύση της ανθρώπινης κοινωνίας (ως τέλειο σύστημα), της φύσης και της λογικής. Ο Κρίτων Παπαδόπουλος συνθέτει τις *Ατοπες Πόλεις* χρησιμοποιώντας ίσες (;) ποσότητες κοινωνιολογίας του χώρου, αρχαιολογικής νοσταλγίας και φετιχισμού του παρόντος χρόνου. Σαν μια μελαγχολική ουτοπία ή σαν μεταμοντέρνα λογική, εδώ διακρίνει κανείς πυραμίδες, ζιγκουρατοειδείς κατασκευές, γερμανικά bunker από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, Παρθενώνες (!), μουσουλμανικά τεμένη, αφίδες θριάμβου, ακαθόριστες αρχιτεκτονικές βγαλμένες –λες– από τα σκηνικά των παλιών ταινιών του **Ridley Scott**, όπως το *Alien* ή το *Blade Runner*, μαζί με ερείπια χωρίς ταυτότητα. Και δίπλα, ανέγγιχτα από αυτή τη μυστηριώδη καταστροφή, μητροπολιτικά κτίρια του σήμερα ή –μπορεί– και του μέλλοντος. Ο Κρίτων Παπαδόπουλος όμως δεν νιώθει κανένα άγχος να δεσμευθεί από την πραγματικότητα της κλίμακας: αναγνωρίσιμα αρχιτεκτονικά μνημεία συνωστίζονται δίπλα σε χιλιάδες φορές μικρότερα στην πραγματικότητα αλλά ισομεγέθη στην εκδοχή του καλλιτέχνη, τεχνολογικά στοιχεία: ηλεκτρονικά κυκλώματα, microchips, λυχνίες, εξαρτήματα τηλεόρασης και ραδιοφώνου... Ο άνθρωπος κάνει την εμφάνισή του μόλις τα τελευταία χρόνια στο έργο του Παπαδόπουλου. Κατά τα φαινόμενα όμως δεν πρόκειται για ζωντανούς ανθρώπους. Απολιθώματα ζωής ή απλώς γλυπτικά μνημειακά αποτυπώματα, συνωστίζονται κι αυτά μαζί με τα άλλα αλλόκοτα στοιχεία του εργαστηρίου του Κρίωνα Παπαδόπουλου. Η επιμελήτρια της Εθνικής Πινακοθήκης **Λίνα Τσίκουτα** γράφει στον κατάλογο της έκθεσης: «*Διαχρονικά μνημεία, στρώσεις του ιστορικού ιστού της πόλης, που αποτελούν ζωντανή συνέχεια, παρουσιάζονται σε έναν ασφυκτικό εναγκαλισμό με τη σύγχρονη πραγματικότητά της. Προτάσεις φόρμας - προτάσεις εννοιών, στέρεες όσο και ευάλωτες, δομικά άψογες και συνάμα εύθραυστες, μαγικές, ποιητικές και παράξενες. Το μάτι επεξεργάζεται το σύνολο για να βυθιστεί στη λεπτομέρεια και να ανακαλύψει ένα χώρο, με άπειρες μικρο-φόρμες, παραπομπές στο παλιό και στο νέο, χώρο διαχρονικό, χαρά του πνεύματος και της ψυχής.*»

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

του ΜΑΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ

Τέταρτη ατομική έκθεση
για τον Πάρη Χαβιάρη (γ. 1963)
στην γκαλερί Άρτιο.

Η αμμηχανία της ερμηνείας

Έχει τους λόγους του που
την ονομάζει Γενική Ιστορία.
Μέχρι τις 16 Μαΐου.

Μια ακόμη χαμένη ευκαιρία στην Εθνική Πινακοθήκη. Η Ζωγραφική, κατ' εξοχήν τέχνη της εικόνας είχε ανέκαθεν «σχέσεις στοργής» με το τοπίο καθώς αυτό αποτελούσε και αποτελεί πεδίο άσκησης των εκφραστικών δυνατοτήτων της. Πώς εμπλέκεται, όμως, η νεοελληνική εικαστική μας παραγωγή με τη μείζονα πρόκληση της τοπιογραφίας; Στο πρόβλημα αυτό προσπαθεί να απαντήσει η έκθεση της Εθνικής Πινακοθήκης, επιστρατεύοντας δυστυχώς μεθόδους και αντιλήψεις παρωχημένες και παραθέτοντας γραμμικά δημιουργός και δημιουργήματα εκτός κάθε ιστορικής αντίληψης ή αναφοράς. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα «ανιστόρητο» τοπίο που δεν ερμηνεύει τις εκάστοτε ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, αλλά μάλλον εικονογραφεί μ' αυτόν τον παρατακτικό τρόπο έμμεσα μικρή ιστορία της νεοελληνικής ζωγραφικής μας. Έτσι *Το τσίρκο στο Μόναχο* του 1876

του Κων/νου Βολανάκη, ένα σαφώς αστικό-ηθογραφικό θέμα διατυπωμένο σε πρώιμο ιμπρεσιονιστικό ύφος, συνυπάρχει με μια «πολυκατοικία»(!) του Γ. Μιγάδη και με το καφενείο Νέον του Τσαρούχη, ενώ είναι κατ' εξοχήν υπαιθριστής τοπιογράφος, όπως είναι ο Π. Τέτσης, αδικείται από τα επιλεγέντα έργα του. Κι αν τέλος τοπιογραφία σημαίνει και το παράλογο τοπίο των σημερινών μεγαλουπόλεων (Γουναρίδης, Σεμιτέκολο κ.ά.) τότε γιατί λείπουν οι *Εθνικές Οδοί* του Δ. Μυ-

τάρη. Έπειτα, τι είδους συναλλαγή είναι αυτή, να χαρίζουν οι νεότεροι ζωγράφοι τα έργα τους υπό τον όρο να συμμετάσχουν σ' αυτή την κακοστημένη και κακοφωτισμένη έκθεση; Πώς είναι δυνατόν να εκτίθενται εικονογραφικές αφέλειες τύπου Μ. Βεννιού ως Τοπιογραφία ή να ανεβοκατεβαίνουν πίνακες κατά τη διάρκεια της έκθεσης (Βαλυράκη) σαν να πρόκειται για αλλαγές σε ποδοσφαιρικό αγώνα;

Υποτίθεται ότι κάποτε η Εθνική Πινα-

Γ. Άβλιχος, *Η οικογένεια του καλλιτέχνη*, 1870 π.
Αθήνα, Ίδρυμα Λεβέντη.

Εξαιρετικής ακρίβειας και ατμόσφαιρας σύνθεση, η οποία «καθοδηγεί» τον θεατή από το εσωτερικό του δωματίου και τ' ακίνητα πρόσωπα στο υποψιασμένο τοπίο πάνω στο καβαλέτο δεξιά. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ζωγράφος δίνει μόνο μίαν ελλειπτική ένδειξη της θαλασσογραφίας, περιμένοντας από τον θεατή να δει από μόνος του αυτά που δεν απεικονίζονται... Το ιδανικό τοπίο βρίσκεται πρωτίστως στο μυαλό μας. Το τοπίο εν προκειμένω καθίσταται υπαινιγμός...

κοθήκη θα έπρεπε να οργανώσει τις συλλογές της και να μελετήσει μεθοδικά το υλικό της για να προβεί –επιτέλους– στην πολυθρυνόμενη και πολυκαθυστερημένη, επανέκθεσή. Αν όμως η τωρινή έκθεση για το τοπίο αποτελεί την πρόβα τζενεράλε αυτού του εγχειρήματος, τότε δικαιούμαστε να είμαστε άκρως απαισιόδοξοι. Οι ανέμπνευστες και σκοπιμολογικές επιλογές των νεότερων ζωγράφων άφησαν απ' έξω κάποια ονόματα με βαρύνουσες έρευνες σχετικά με την ανανέωση της τοπιογραφίας σήμερα. Άφησαν έξω την «ελληνική σχολή», τη **Ν. Καραγάτση**, δηλαδή, τον **Α. Βουρλάκη**, τον **Α. Φωκά** ή τον **Γιώργο Μαυροϊδή**. Ξέχασαν, όμως, και τους μοντερνιστές: τα πρώιμα έργα του **Κανιάρη**, του **Κεσσανλή**, όπως επίσης τον **Παύλο** ή τον **Ακριθάκη**.

Η αναδρομική του Ακριθάκη πάντως φιλοξενείται ήδη στην Εθνική Πινακοθήκη, μετά την άρση των σχετικών αντιρρήσεων, μεταφερόμενη από τη Θεσσαλονίκη. Και, βέβαια, όταν η Πινακοθήκη φιλοξενεί έτοιμες εκθέσεις, το πράγμα έχει καλώς. Όταν, όμως, η ίδια προτείνει θέματα όπως συμβαίνει με την υπό εξέταση «Ελληνική Τοπιογραφία, 19ος-20ος αι.», τότε αρχίζουν τα δύσκολα. Τότε κυριαρχούν η προχειρότητα, η γραμμική αντίληψη της ιστορίας και οι ευκαιριακές-εμβολοματικές λύσεις. Είναι μάλιστα ιδιαίτερα δυσάρεστο το γεγονός ότι την έκθεση υπογράφει η ίδια η διεύθυνση του Ιδρύματος. Μια τέτοια αντιμετώπιση, όμως, του εικαστικού υλικού, μας πηγαίνει πίσω σε μουσειακές αντιλήψεις, του '50, και δεν προοιωνίζεται τίποτε το θετικό για το μέλλον. Το τοπίο εδώ χρησιμοποιείται απλώς ως θεματικό άλλοθι για να παραταχθούν εικη και ως έτυχε πίνακες και ονόματα τα οποία επ' ουδενί απαρτίζουν σύνολα, αρθρώνουν ομάδες και ερμηνεύουν φαινόμενα. Με μια τέτοια «ασεβή» και ανιστόρητη μεταχείριση τα, όντως, πολύ σημαντικά έργα μοιάζουν σαν να μην υπάρχουν. Ιδιαίτερα όταν ζωγράφοι, όπως ο **Παπαλουκάς** ή ο **Μπουλιάνης** αναγκάζονται, να συνοικήσουν με νεαρούς οι οποίοι βρίσκονται ακόμη σ' ένα αρχικό στάδιο έρευνας και η σχέση του με το τοπίο κρίνεται ως ευκαιριακή. Οι παραλείψεις πάλι είναι πολλές και οδυνηρές, ενώ οι προσθαφαίρεσεις καλλιτεχνών, αφού είχε ανοίξει η έκθεση για το κοινό, δείχνουν το αλλοπρόσωπο του σχεδιασμού και, γιατί όχι, την άσκηση πιέσεων εκ μέρους των ζώ-

ντων δημιουργών. (Οι νεκροί ως γνωστόν έχουν το προτέρημα να μην διαμαρτύρονται. Κάπως έτσι «ξέχασαν» στη Θεσσαλονίκη και τον **Δημήτρη Κοντό** (1930-1996).

Φαντάζεστε τη National Gallery του Λονδίνου να παρουσιάζει το τοπίο στην αγγλική ζωγραφική; Φαντάζεστε τον κατάλογο που θα εξέδιδε, με τι κείμενα θα σηματοδοτούσε τα εκθέματα ή τις ερμηνείες ενός τόσο πολυδιάστατου θέματος που θα πρότεινε; Γιατί αλλιώς βλέπουν τη «φύση» οι ρομαντικοί του 19ου αι., αλλιώς οι μοντερνιστές, αλλιώς οι ακόλουθοι των συμβολικών ρευμάτων και αλλιώς οι νεοκλασικιστές κατ'αρχαίους των αρχαίων ερειπίων. Το «τοπίο» δεν αποτελεί καλλιτεχνική πανάκεια ή ζωγραφικό πασπαρτού, αλλά υπακούει σε μια αυστηρή δεοντολογία. Για παράδειγμα, στη δυτικοευρωπαϊκή ζωγραφική οι ιμπρεσιονιστές αποθεώνουν τη στιγμιαία εμπειρία και την αισθητηριακή εντύπωση ενώ ο **Σεζάν** εισάγει τη μεθοδολογική αμφιβολία – πόσο επηρεάζουν αυτές οι εξελίξεις της παγκόσμιας ιστορίας της τέχνης τα καθ' ημάς; Όσον αφορά τώρα στην ελληνική πραγματικότητα, ο 19ος αιώνας προσεγγίζει τη φύση «απρόθυμα» και μέσα από ακαδημαϊκά κλισέ, ενώ ο 20ός αι. τη θέλει συμμετοχο και δράστη του έργου (πρβλ. τα happenings του Στάθη Λογοθέτη). Ποια η συμβολή, λ.χ., της Ομάδας «Τέχνης» στη δημιουργία μιας ελληνικής τοπιογραφίας και σε τι διαφοροποιείται ο ιδεαλιστής **Παρθένης**; Ποιες αιτίες οδηγούν στον κορεσμό της τοπιογραφίας κατά τον Μεσοπόλεμο και ποια είναι η σχέση της γενιάς του '60 μ' αυτήν; Πρέ-

Άγγελος Γιαλλινάς, *Ακρόπολις*, υδατογραφία, 19ου π. Εδώ το δέμα που κυριαρχεί δεν είναι το «τοπίο», αλλά οι «ηρωικές» αρχαιότητες, οι φορτισμένες ιδιαίτερα με ιδεολογικές και εικονογραφικές συμπαράδηλώσεις. Ο ζωγράφος περισσότερο από την «πραγματικότητα» αποδίδει την ιστορία και τη συναισθηματική σχέση του προς αυτή.

πει επίσης να υπογραμμισθεί ότι οι ακόλουθοι του ιμπρεσιονισμού επιδιώκουν την παρουσία των φυσικών στοιχείων επάνω στη ζωγραφική επιφάνεια (αέρας, ζέση, υγρασία, ήλιος, βεβαρυμένη ατμόσφαιρα κ.λπ.).

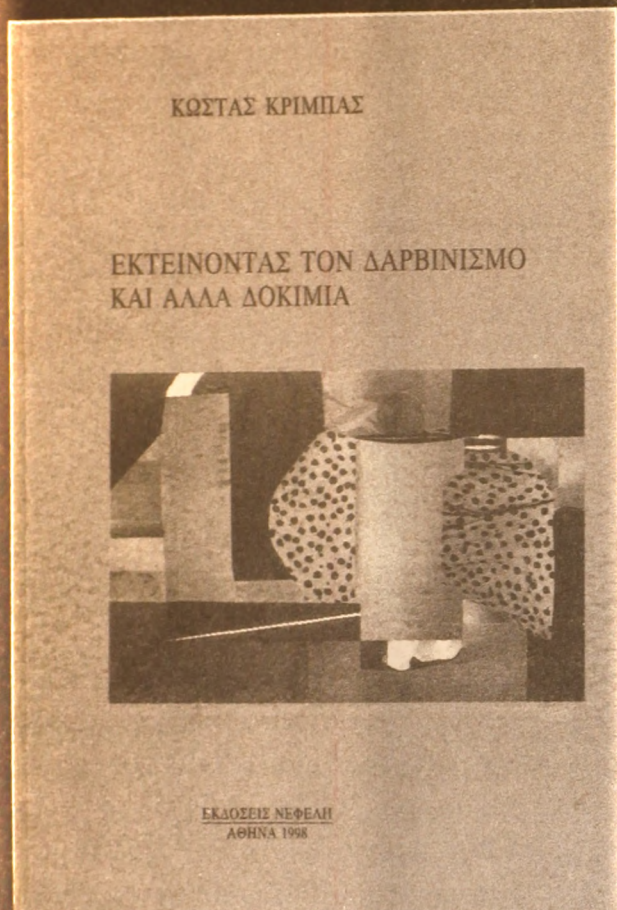
Πώς βλέπουν το τοπίο οι νεότεροι δημιουργοί μας και πώς ανανεώνουν αυτό το τόσο «φορτισμένο» από τα ακαδημαϊκά κλισέ θέμα οι «εννοιακοί» μας καλλιτέχνες.

Υπάρχει «τοπιογραφία» εκτός τελέρου και ποια; Πόσο συνιστά συγγενή έκφραση η Land Art ή η οικολογική τέχνη; Ιδού μερικά ερωτήματα τα οποία η ναϊφ αντιμετώπιση της Πινακοθήκης δεν υποπτεύεται καν...

Αν κανείς ρωτήσει σωστά, πάντως, τα έργα, το δεδομένο υλικό, τότε αυτά θ' απαντήσουν διαφωτίζοντας τα προβλήματα με τρόπο έγκυρο και αποκαλυπτικό. Αν, όμως, χρησιμοποιούμε τα έργα απλώς για να γεμίζουμε τοίχους και να συνάπτουμε ευκαιριακές συμμαχίες, τότε τα έργα εκδικούνται και η εκδίκησή τους είναι αμείλικτη.

Κώστας Κριμπάς

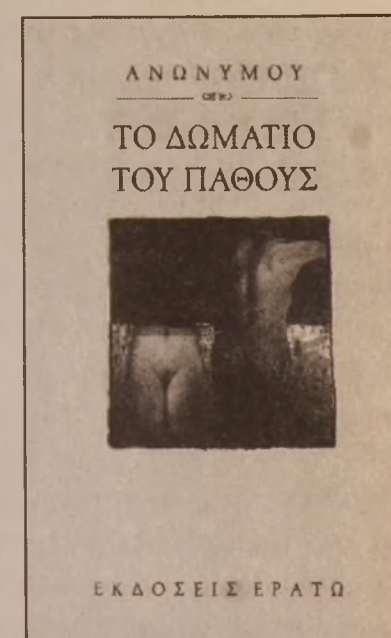
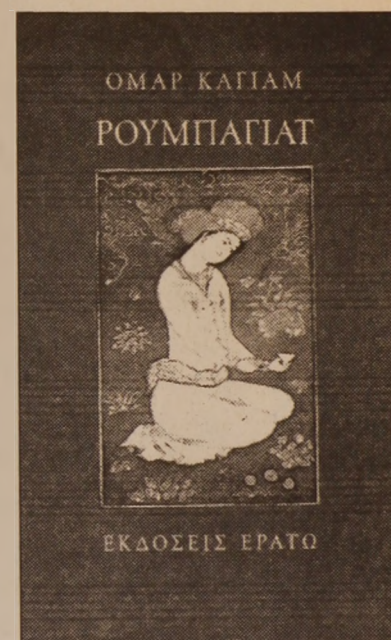
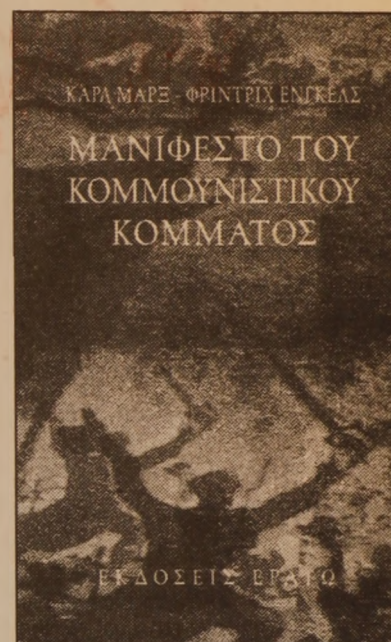
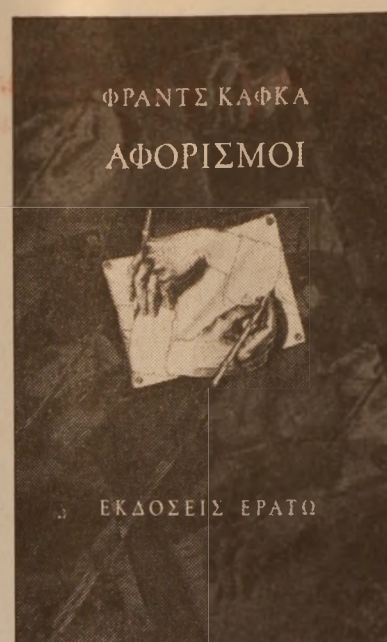
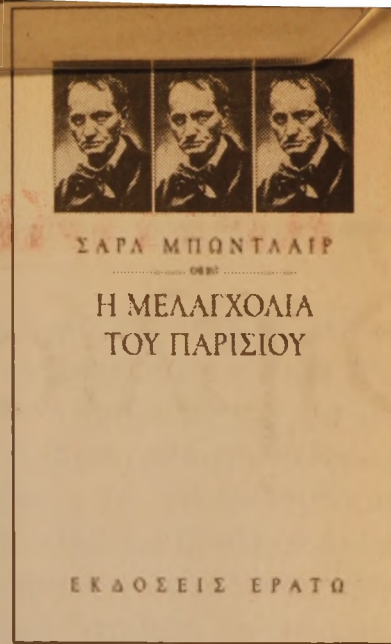
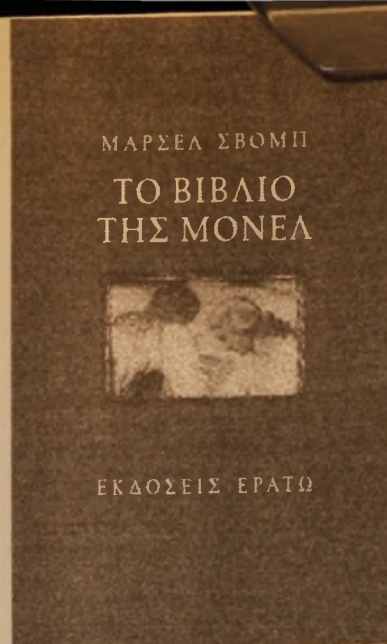
ΕΚΤΕΙΝΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Στο βιβλίο αυτό μελετάται ο Νεοδαρβινισμός σήμερα και ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει, ώστε να καταστεί η γέφυρα μεταξύ φυσικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Μελετάται επίσης η φιλοσοφία της βιολογίας, ή της επιστήμης με κριτικές παρατηρήσεις του Popper, του Kuhn, του Varela, της Σχολής του Εδιμβούργου και του Γ. Στάμου. Ακόμη ερευνάται η ιστορία της επιστήμης και των ιδεών στον τόπο μας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι τις μέρες μας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
... η άλλη άποψη στο βιβλίο

ΛΕΩΚΛΗΠΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 10 680, Τηλ. 36.07.744 - FAX: 36.23.093

ΕΡΑΤΩ

ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 52
106 80 ΑΘΗΝΑ ☎ 36.06.168

Φύση και δικαιοσύνη

Ζαν Ζακ Ρουσσώ,
Οι εξομολογήσεις,
Μετάφραση: Αλεξάνδρα
Παπαθανασοπούλου,
Επίλογος: Κοσμάς
Ψυχοπαίδης,
Τόμοι 2, Εκδ. Ιδεόγραμμα
Αθήνα, 1997

Ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ, στις Ονειροπολήσεις ενός μοναχικού περιπατητή, γράφει: «Δεν υπάρχει τίποτε το σταθερό για ν' αγκιστρωθεί η καρδιά. Δεν είναι γνωστή διαρκής ευτυχία. Μόλις και μετά βίας, στις πιο ισχυρές απολαύσεις, υπάρχει μια στιγμή που η καρδιά θα μπορούσε να μας πει πράγματι: θα ήθελα να διαρκέσει αυτή η στιγμή για πάντα». «Αυτό το "μείνε"», γράφει, σχολιάζοντας το απόσπασμα αυτό, ο Κοσμάς Ψυχοπαίδης, στον επίλογο των Εξομολογήσεων, «το "μείνε" που θα μπορούσε να ειπωθεί στη στιγμή (ένα κύριο θέμα του Φάουστ του Γκαίτε), αποτελεί για τον Ρουσσώ το κύριο αντικείμενο της θεμελίωσης της μεταφυσικής των συναισθημάτων και της προσέγγισής του της "φύσης"». Ο Ρουσσώ θεωρήθηκε βέβαια ως πρόδρομος του Ρομαντισμού κυρίως, μέσω της επεξεργασίας εκ μέρους του της έννοιας της «φύσης». Η ρουσσωϊκή όμως έννοια της «φύσης» φαίνεται ότι συνδέεται με μία έννοια δικαιοσύνης.

Αναρωτιέται λοιπόν ο Κ. Ψυχοπαίδης, «μπορεί η ανθρώπινη συνείδηση να εντάξει τον εαυτό της στο πλαίσιο μιας "καλώς διατεταγμένης φύσης" που αποτελεί σταθερή αξία;». Ο Ρουσσώ απαντάει με τη σταθερότητα της συνείδησης, η οποία προέρχεται από την αξιακή της φύση. Ο τρόπος σκέψης του μπορεί να προσεγγισθεί ως ένα εν πολλοίς αποτυχημένο εγχείρημα να συνδυασθεί μια υπερβατολογική θεωρία των αισθητικών δυνάμεων με μια θεωρία δικαιοσύνης που απορρέει από τα ηθικά συναισθήματα. «Υπάρχει», γράφει στον Αιμίλιο, «στο βάθος των ψυχών, μια εγγενής αρχή δικαιοσύνης και αρετής, βάσει της οποίας, και παρά τις δικές μας υποκειμενικές αρχές, κρίνουμε τις πράξεις μας και τις πράξεις των άλλων ως αγαθές ή κακές· σε αυτή την αρχή δίνω το όνομα "συνείδηση"». Η συνείδηση λοιπόν οδηγεί το κάθε βήμα των Εξομολογήσεων.

«Αισθάνθηκα πριν αρχίσω να σκέφτομαι», γράφει στο πρώτο βιβλίο των Εξομολογήσεών του ο Ρουσσώ. Με μια κίνηση αντίστοιχη προς την καρτεσιανή, δέχεται ο Ρουσσώ στον Αιμίλιο την αξιοπιστία των συναισθημάτων που δόθηκαν στον άνθρωπο ως μέρος της φύσης του, για να ελέγχουν τις περιπέτειες της συλλογιστικής του λόγου του. Η στροφή προς το εγώ και τα γνωστικά διαφέροντά του είναι χαρα-

κτηριστική για τη νεωτερική γνωσιοθεραπεία, που ανάγει το ζήτημα της βεβαιότητας για τον κόσμο στο ζήτημα της βεβαιότητας για τον εαυτό μας. Το κείμενο των Εξομολογήσεων αναπτύσσει, μέσα από μία θεματική ενδοσκόπησης, την ιδιότυπη διαπλοκή θεωρητικού και πρακτικού βίου, την αυτονόμηση του θεωρητικού στοχασμού από το βίωμα και την επαναστροφή του σ' αυτό. Στο κείμενο φωτίζονται οι θεωρητικές αντινομίες και οι θεωρητικές κρίσεις μέσα από τις συγκαλύψεις τους ως κρίσεις του υποκειμένου, ως φοβίες του Ρουσσώ, ως πνευματική ασθένεια κ.λπ. Οι θεωρητικές θεμελιώσεις εμφανίζονται με τη μορφή εξομολογήσεων ως δικαιολογήσεις ή προφάσεις, οι δε θεωρητικές αποφάσεις ως ωρίμανση και ηθική αναμόρφωση.

Ο αναστοχασμός του ηλικιωμένου Ρουσσώ ως προς το βίο του τον οδηγεί σε μια αποτίμηση επιτυχίας και καταστροφής ζωής. Καταλήγει στο μη αναστρέψιμο της καταστροφής και της διαστροφής από τις συγκυρίες της ίδιας μας της φύσης, όπου αντιπροτείνει την ελευθερία ως φυσική κατάσταση, που δεν είναι ιστορικό ζήτημα για να εντοπισθεί, αλλά πρέπει να φθάσουμε σ' αυτήν μέσα από την πράξη, ιδρύοντας έτσι μιαν άλλη ιστορικότητα, αυθεντική, και μια νέα ανθρωποποίηση. Η νέα αυτή

Κάθε βλέμμα που καθρεφτίζεται σε φωτογραφική πλάκα στοιχειώνει· μας γοητεύει και συνάμα μας απωθεί. Η προσωπική φωτογραφική μαρτυρία του Αλέξανδρου Ίσαρη μέσα από το βιβλίο του Πρόσωπα μιας εικοσαετίας. Φωτογραφίες 1968-1988 (εκδ. Ερμής, 1998) καταπλήσσει με τα γνωστά και άγνωστα πρόσωπα που μνημειώνει. Είκοσι χρόνια φωτογραφικής μνήμης και τριάντα χρόνια από την πρώτη εμπλοκή του φωτο-λογο-γράφου, που φέρνει στην επιφάνεια με τη διεισδυτικότητα της ματιάς του. Τα εισαγωγικά κείμενα του Αλέξανδρου Ίσαρη και του Δημοσθένη Αγραφιώτη πλαισιώνουν τη φωτογραφική αφήγηση με σχόλια πάνω στις περιστάσεις, τις εσωτερικές διεργασίες αλλά και την εποχή της «λήψης».

Λιγοστές κοινωνικές πράξεις περνούν το χώρο του ιδιωτικού και μετατρέπονται σε επιστημονικές εργασίες. Η μελέτη της Jane Cowan, Η πολιτική του σώματος - Χορός και κοινωνικότητα στη βόρεια Ελλάδα (εισαγωγή στην ελληνική έκδοση: Ελένη Παπαγαρουφάλη, μετάφραση: Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1998), καταφέρνει να οργανώσει με τη γνώση του ανθρωπολόγου το ευαίσθητο και τόσο «δικό μας» θέμα. Από το χορό περνάμε αβίαστα στα φυλικά ζητήματα, στην αποκρυπτογράφηση του σώματος και τη γυναικεία σεξουαλικότητα.

Μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Βορειοελλαδικές πόλεις στην περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων, τιτλοφορείται το βιβλίο της

Αλέκας Καραδήμου-Γερολύμπου (εκδ. Τροχαλία, 1998): ένα βιβλίο που συσχετίζει το χώρο της πόλης και την πολεοδομική συγκρότηση με τις εκάστοτε ιστορικές συγκυρίες. Οι πολεοδομικές επεμβάσεις στον βορειοελλαδικό χώρο ομαδοποιούνται σε δύο μεγάλες ενότητες που καλύπτουν η πρώτη την περίοδο 1839-1869 και η δεύτερη από το 1870 έως το τέλος του 19ου αιώνα. Το κατόρθωμα του βιβλίου είναι η αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας με την οποία ανοικοδομήθηκαν, επεκτάθηκαν ή, ακόμη, και ιδρύθηκαν πόλεις όπως ο Βόλος, η Καβάλα, η Κομοτηνή, οι Σέρρες, τα Ιωάννινα, η Θεσσαλονίκη και η Αλεξανδρούπολη...

Νοσταλγία ή ιστορική έρευνα; Ίσως δεν βρίσκονται σε σύγκρουση οι φαινομενικά διαφορετικές κατευθύνσεις όταν οι χειρισμοί του μελετητή δεν προδίδουν την επιστήμη και ο επιστημονικός λόγος δεν αρνείται τις συναισθηματικές εκτροπές στην πρόσληψη της πραγματικότητας. Ίσως, πάλι, ο συνδυασμός αυτός να είναι τόσο δύσκολος, ώστε να καταλήγει στο ανέφικτο. Το βιβλίο του **Σπύρου Λαζαρίδη**, *Από το Βαρδάρη ως το Δερβένι. Ιστορική καταγραφή μέχρι το 1920* (εκδ. Ζήτρος, 1997) κινείται στο περιθώριο της βιβλιογραφίας για τη Θεσσαλονίκη, αναζητώντας το παρελθόν της περιοχής την οποία διασχίζει η οδός Λαγκαδά, η σημερινή περιοχή που αναγνωρίζεται ως οι δυτικές (και υποβαθμισμένες) συνοικίες της Θεσσαλονίκης.

Ξακριζοντας βιβλία: η Εβίνα Σισιάκου, εκδίδει το

συγκρότηση του ανθρώπου είναι ταυτόσημη με μια αλλαγή της ανθρώπινης φύσης ή, μάλλον, με την πρώτη πραγμάτωση μιας φύσης που είναι άξια να λέγεται «ανθρώπινη».

Θα ήθελα, πέραν της νοημα-

τικής εξέτασης του κειμένου των εξομολογήσεων, να σταθούμε και στην εξαιρετη μετάφραση της **Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου**, που επί πολλά χρόνια μάς δίνει πάντα ποιοτική και ακριβή μεταφραστική δουλειά.

Τέλος, ο επίλογος που έχει γράψει ο Κ. Ψυχοπαίδης δίνει την απαραίτητη θεωρητική θεμελίωση και ένταξη του κειμένου των *Εξομολογήσεων* στη φιλοσοφική παράδοση του διαφωτισμού.

Έρη Κασίμη

Μεταπολίτευση: στο προσκήνιο η πολιτική;

Παντελής Κυπριανός,
*Δημόσιο ενδιαφέρον και
κοινωνική αξία της πολιτικής*,
εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1997

Μέσα από τις τέσσερις μελέτες που απαρτίζουν το έργο, ο αναγνώστης βρίσκεται αντιμέτωπος με μερικά από τα κρίσιμα προβλήματα της μεταπολιτευτικής περιόδου. Κυρίως, βρίσκεται μπροστά σε νέες προσεγγίσεις, αλλά και αναδιατυπώσεις των προβλημάτων της μεταπολίτευσης, που δεν αναλογούν στις «εντυπώσεις» που είχαμε ούτε και στις δεσπόμενες αποτιμήσεις της περιόδου.

Το ζήτημα της πολιτικοποίησης. Έτσι θα μπορούσε να διατυπώσει κανείς το κεντρικό πρόβλημα που αντιμετωπίζεται στο βιβλίο αυτό. Εκεί όπου φράσεις όπως «λαϊκό κίνημα» ή «μαζικό κίνημα» ήταν και παραμένουν νεφελώδεις και, αναλυτικά, καθόλου επιχειρησιακές κατηγορίες, επιχειρείται μια επιστροφή στις λέξεις και τα πράγματα. Επιστροφή με τη διπλή σημασία της λέξης: να ξαναπιάσουμε το νήμα και να ακολουθήσουμε τις συνδηλώσεις των φαινομένων που προσδιορίστηκαν ως «ανάπτυξη» της πολιτικοποίησης ή του «μαζικού κινήματος». Οι κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες της σύστασης των

«μαζικών οργανώσεων», η εμβέλειά τους, αριθμητική και πολιτική, και το ζήτημα της αυτονομίας τους.

Έτσι, η περίφημη μεταπολίτευση, και παρά τις όποιες εντυπώσεις καλλιέργησε η ουσιαστική σύμπλευση πολιτικής γραμμής/προπαγάνδας και επιστημονικής παραγωγής, συνιστά μια περίοδο που πρέπει να διαβαστεί ξανά και ξανά. Όχι για να ξεδιαλυθούν οι δεσπόμενες μύθοι της περιόδου (η «σαφήνεια» των πολιτικών, οι υπαρκτές ή ανύπαρκτες στρατηγικές, το «ό,τι θυμάμαι χαίρομαι», οι μεγάλοι ηγέτες), αλλά για να καταδειχθούν ορισμένα καιρικά ζητήματα της σημερινής πολιτικής και συνδικαλιστικής πραγματικότητας.

Μεταπολίτευση σημαίνει μια «κρίσιμη» κατάσταση, μας λέει ο συγγραφέας, με την έννοια της στροφής προς τον δημόσιο χώρο, γεγονός που εκβάλλει τόσο στην οργανωτική ανάπτυξη των κομμάτων όσο και των «μετωπικών τους οργανώσεων». Μια «πολιτικοποίηση» που δεν επιμερίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλη τη χώρα και στα διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα. Και εδώ έρχονται τα κόμματα, αλλά και τα κομματικοποιημένα συνδικάτα, να παίξουν έναν θεμελιώδη ρόλο στην πολιτική ενοποίηση. Δηλαδή, αγορευτικότητα κυ-

ρίως, αλλά και τύπος οργάνωσης, πολιτικές πρακτικές, σύσταση συγκρουσιακών στρατηγικών και πεδίων ανταγωνισμού. Έτσι, η κρίσιμη κατάσταση, δηλαδή η μεταπολίτευση, φέρνει τη στροφή στον δημόσιο χώρο και τη συμμετοχή στις εκδηλώσεις του, απολήγοντας σε ένα έντονο πολιτικό ενδιαφέρον που με τη σειρά του απομειώνεται σε «πολιτικό κεφάλαιο», δηλαδή σε επένδυση στο πλαίσιο λίγο-πολύ προσωπικών στρατηγικών.

Αυτό το ερώτημα πραγματεύεται ο συγγραφέας σε μια πυκνή και πρωτότυπη εργασία, τόσο από πραγματολογικά στοιχεία όσο και επιχειρήματα. Αρχικά, ορίζει το πεδίο της έρευνας και απογράφει τις μορφές και τις διακυμάνσεις του δημόσιου ενδιαφέροντος από το 1974 έως το 1990. Προβαίνει στην παραδειγματική μελέτη τριών συλλογικών οργανώσεων (φοιτητών, εργαζομένων, αγροτών), κατόπιν αναφέρεται συμπληρωματικά σε άλλους δείκτες (κυκλοφορία του Τύπου, συμμετοχή σε δημόσιες συγκεντρώσεις) και, τέλος, στην οργανωτική εξέλιξη των κομμάτων.

Ο χαμηλός βαθμός κοινωνικής διαφοροποίησης που απογράφεται στον πολιτικό λόγο (λαός, προνομιούχοι, ξένοι και πάει λέγοντας), αλ-

λά και στα περίφημα προγράμματα των κομμάτων εξουσίας (συνήθως, οι γνωστές εκθέσεις ιδεών και ασυναρτησιών), οδήγησαν στη συνάρτηση της πολιτικοποίησης με την οργανωτική ανάπτυξη των κομμάτων, δηλαδή σχεδόν απέκλεισε (ή απέσβησε για τα κόμματα εξουσίας τον κίνδυνο) τη δυνατότητα αυτονομίας των κοινωνικών χώρων και παραγωγής πολιτικής με όρους κοινωνικούς. Ο σημαντικός ρόλος του κράτους στις προηγούμενες δεκαετίες δεν μειώθηκε, αλλά αντίθετα έλαβε νέες μορφές και οι συντεταγμένες συνδικαλιστικές ηγεσίες αποστέριζαν από το κοινωνικό τη δυνατότητα ανάπτυξης του ως διακριτού χώρου από το κράτος και το κομματικό πεδίο. Ας μείνουμε στις διαπιστώσεις και ας αποφύγουμε κρίσεις για τις επιπτώσεις.

Το σημαντικό είναι ότι η διαχείριση της «κρίσιμης» κατάστασης, που αρχικά οδήγησε στο κύμα της πολιτικοποίησης, επαφίεται στο πολιτικό και σχεδόν εξαντλείται στην οργανωτική ανάπτυξη των κομμάτων και στις «δραματικές» εκλογικές αναμετρήσεις τους, ενώ η οργάνωση των κοινωνικών χώρων ακολουθούσε την οικονομία των κομματικών ανταγωνισμών, των οργανωτικών τους αναγκών και προτεραιοτήτων. Έτσι, η «κρίσιμη» κατάσταση της μεταπολίτευσης συντηρείται, εφευρίσκοντας εν ανάγκην δραματικές καταστάσεις, όπως η «αντιδεξιά» συμμαχία, ή η μάχη «σκότους και φωτός», αλλά αυτό εκβάλλει τελικά σε κομματική συντήρηση, σε κατάλυση της αυτονομίας των κοινωνικών χώρων, σε γενικό συγχρονισμό, πέρα από το κοινωνικό, εν όψει του κομματικού. Η λαμπρή δεκαετία του ΠΑΣΟΚ και των «άλλων δημοκρατικών δυνάμεων», αλλά και του αίφνης οργανωμένου με σύγχρονα πρότυπα συ-

ντηρητικού χώρου φέρουν τη σφραγίδα μιας έντονης αντιπαράθεσης και σύγκρουσης, που εν ονόματι του κοινωνικού οδήγησε στην πλήρη κατάλυση της αυτονομίας τους και στην εγγραφή του στην οικονομία των κομματικών ανταγωνισμών.

Η κατάσταση αυτή δεν έμελλε να διαρκέσει για πολύ. Απέβη αντιοικονομική από κάθε άποψη (αποτελεσματική τεχνικά διακυβέρνηση, αδιέξοδη διαχείριση των συγκρούσεων, ανταλλαγή δημόσιων αγαθών με κομματική «προσφορά»). Αφού πρώτα συνέβαλε τα μέγιστα στην κινητοποίηση των αντιπάλων, στη συνέχεια κατέληξε στη γενικευμένη μείωση του δημόσιου ενδιαφέροντος. Για να αποτρέψουν την κατάσταση αυτή, τα μεγαλύτερα κόμματα (κυρίως λόγω θέσης το ΠΑΣΟΚ) κατέφυγαν στη δραματοποίηση των εκλογικών αναμετρήσεων, προκρίνοντας την πόλωση και στοχεύοντας την απομείωση των επιλογών, πετυχαίνοντας έτσι την ευχερέστερη ταύτιση με το κόμμα. Έτσι, φτάσαμε από την (ελπιδοφόρα;) πολιτικοποίηση στο πλαίσιο της κρίσιμης κατάστασης, στη δραματοποίηση των εκλογικών αναμετρήσεων.

Οι πρακτικές, όμως, αναλαμβάνονται από κοινωνικά υποκείμενα που προσλαμβάνουν διαφορετικά την ενασχόληση με την πολιτική και έχουν άνισες δυνατότητες πρόσβασης σ' αυτήν. Για την απόδοση αυτής της κατάστασης ο συγγραφέας εισάγει τον όρο κοινωνική απόσταση. Η πολιτικοποίηση καταλύει την κοινωνική απόσταση από τα πολιτικά τεκταινόμενα μέσω της προβολής στο πολιτικό οικείο κοινωνικών κόσμων. Αυτό εξηγεί την ένταση και το πάθος των πολιτικών πρακτικών και αναμετρήσεων, που βιώνονται ως προσωπική υπόθεση. Αντίθετα, όσο υποχωρεί το δημόσιο ενδιαφέρον

τόσο αποκαθίσταται η κοινωνική απόσταση, γεγονός που απομακρύνει κάποιες κοινωνικές ομάδες, κυρίως τις λιγότερο μορφωμένες και οικονομικά πιο άπορες, από την πολιτική και τις οδηγεί να θεωρούν ότι όλοι «είναι ίδιοι» και όλα τα κόμματα είναι «ίδια».

Όσο, τέλος, ήταν έντονο το δημόσιο ενδιαφέρον τόσο ήταν υψηλή η κοινωνική αξία της πολιτικής. Η υψηλή αξία συνέδραμε στη μεγαλύτερη επένδυση στην πολιτική, την αξιοδότηση των φορέων της και τη μείωση των κατόχων άλλου τύπου κεφαλαίων. Όσο μειώνεται η αξία του πολιτικού κεφαλαίου απαξιώνονται οι κάτοχοί του και αξιοδοτούνται άλλου τύπου κεφάλαια – κυρίως το οικονομικό. Βάσει της λογικής αυτής αναλύεται η κοινωνική σύνθεση των βουλευτών απ' όπου συνάγεται ότι όσο μικρότερο είναι το δημόσιο ενδιαφέρον τόσο περισσότερο κληροδοτούνται και κληρονομούνται τα δημόσια αιρετά αξιώματα και εξαρτώνται από την κατοχή άλλου τύπου κεφαλαίων.

Ως απάντηση στην υπαγωγή της πολιτικής σε εξωπολιτικά κριτήρια προβάλλεται η ανάπτυξη του δημόσιου ενδιαφέροντος. Είναι όμως αυτό εφικτό; Συζητώντας, συχνά σε δεύτερο πλάνο, το ζήτημα έτσι όπως αυτό τίθεται στις πολύπλοκες κοινωνίες της εποχής μας, υποστηρίζεται ότι η προοπτική αυτή είναι δυσχερής, ιδιαίτερα για τις περισσότερες άπορες ομάδες σε πολιτισμικό κεφάλαιο. Το ζήτημα για τον Παντελή Κυπριανό είναι η διαμόρφωση της κοινωνικής απόστασης με τρόπο που, αφ' ενός η πολιτική δεν είναι απόμακρη από τα κοινωνικά υποκείμενα και αφ' ετέρου δεν επιτρέπει την προβολή και ταύτιση των προσωπικών κόσμων με το πολιτικό πεδίο.

βουκολικό ειδύλλιο Θύρσις ή Ωιδή (φροντίδα έκδοσης: Νίκος Χ. Γιανναδάκης, εκδ. Βικελαία Βιβλιοθήκη Δήμου Ηρακλείου, 1998) και μας προσφέρει μία συνοπτική και εμπειριστατωμένη εργασία για το βουκολικό είδος: «*Τώρα, κι εσείς βάτοι κι εσείς αγκαθιές ανθίστε, / κι όμορφος νάρκισσος στους κέδρους να κυματίσει, / όλα ν' αλλάξουν με μιάν, οι κουκουναριές απίδια να καρπίσουν. / Πεθαίνει ο Δάφνις! Το ελάφι να σπαράσσει τα σκυλιά, / κι οι κουκουβάγιες στα βουνά να παραβγαίνουν με τ' αηδόνια*».

Ο Δημήτρης Λυπουρλής διάβασε, μετέφρασε και σχολίασε αρχαία ελληνικά κείμενα στο Βαφοπούλειο (εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998): Δέκα ομιλίες-μαθήματα που πραγματοποιήθηκαν –μόνον οι έξι– στο «Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο Θεσσαλονίκης», συγκεντρώνονται σ' έναν τόμο που μπορεί να διαβαστεί –παρά τα διαφορετικά θέματα που θίγονται– απνευστί, ωσάν ελκυστικό μυθ-ιστόρημα. Γιατί, η αρχαιογνωσία που μεταφέρει στον αναγνώστη, αν και διατηρεί το χαρακτήρα του μαθήματος, δεν έχει τίποτα το σχολ(ασ)τικό. Θίγονται θέματα λιγότερο γνωστά αλλά εξίσου σημαντικά με όσα συνήθως «διδασκόμαστε» στις αίθουσες διδασκαλίας ή στα θέατρα, όπως, λ.χ. θέματα αρχαίας ιατρικής, ο Ιπποκρατικός Όρκος, ή η διαθήκη του Αριστοτέλη, αλλά και πολλά άλλα, όπως ο παλιός –μα πάντα, τηρουμένων των αναλογιών, επίκαιρος– ανταγωνισμός της ηρωικής με τη διδακτική ποίηση.

Νίκος Κοταρίδης

ο χαρτοκόπτης

Ο «Θίασος» του Αριστοτέλη

ΤΟΤΕ ΣΤΑ 1975 ήμουν 19 χρονώ και ήμουν και μέλος του κόμματος, το οποίο μόλις έβγαινε από την παρανομία. Όχι το Θίασο, αλλά και τον Ζαχαριάδη να παριστάνει τον Αισχύλο να μου δείχνανε, εγώ θα ενθουσιαζόμουν. Βέβαια, είχα και τότε κάποιες επιφυλάξεις, αλλά σκεπάστηκαν όλες από τις κραυγές των κριτικών: «Το αριστούργημα του αιώνα»! «Μία από τις δέκα καλύτερες ταινίες όλων των εποχών»!

Και αποφάσισα να το ξαναδώ αυτό το αριστούργημα. Αν θέλετε την ταπεινή μου γνώμη, ο Θίασος είναι το χειρότερο έργο του Αγγελόπουλου, μια ταινία καθαρά προπαγανδιστική. Για τι πράγμα να μιλήσουμε; Για τους αιμοβόρους αστούς που βιάζουν ομαδικά την «Ελλάδα»-Κοταμανίδου; Για τους γελοίους Άγγλους που δεν ξέρουν βαλς; Για τον φασιστικό «Συναγερμό»; Για τη γελοιοποίηση της ευρωπαϊκής μουσικής, η οποία παρουσιάζεται ως μουσική των ιμπεριαλιστών; Για την εντελώς αστεία χοντροκοπιά της αναφοράς στο μύθο των Ατρείδων;

ΕΝΑ ΑΠΙΣΤΕΥΤΟ ΤΕΤΡΑΩΡΟ προπαγανδιστικό σφυροκόπημα, αποτελούμενο από τους πιο χονδροειδείς συμβολισμούς, τους οποίους δεν θα αποτολμούσε ούτε ο Ξανθόπουλος στην Ξεριζωμένη γενιά – αυτό είναι ο Θίασος. Σενάριο δεν υπάρχει. Μια ομάδα ηθοποιών –που τέτοια ουδέποτε ενεφανίσθη στην Ελλάδα– περιφέρεται ασκόπως μέσα στα χιόνια και στα λαγκάδια και παίζει την Γκόλφω, έτσι χωρίς κανένα λόγο, υποτίθεται για να μας συνδέσει με τον μύθο των Ατρείδων, ενώ συγχρόνως γίνονται η Συμφωνία της Βάρκιζας και οι εκλογές του '52!

Δηλαδή, έχουμε μπροστά μας μια σχολική παράσταση. Εάν με φώναζε ο γυμνασιάρχης μου και μου έλεγε, «κάνε παιδί μου ένα έργο για την Ελλάδα μας που την κατέλαβαν οι άγγλοι ιμπεριαλιστές», αυτό θα έκανα: τον Θίασο του Αγγελόπουλου. Θα έκανα μια παράσταση για τις γυμναστικές επιδείξεις, που θα περιελάμβανε τα τραγούδια της εποχής, μια ομάδα δεξιών με καβουράκια, μια ομάδα αριστερών που τραβάνε τα πάνδεινα, την «Ελλάδα»-Κοταμανίδου να την τραβάει ο ένας και ο άλλος και μερικούς Άγγλους με σώβρακα. Και θα έβαζα ένα τεράστιο σκηνικό με αποθήκες και σκοτεινά σπίτια – που ουδεμία σχέση θα είχε με την πραγματική Ελλάδα, αλλά που θα συμβόλιζε την καταπίεση.

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ να ήταν μια ταινία του Τζαίημς Πάρις, όσον αφορά στην καλλιτεχνική της πρόθεση. Είναι το ίδιο πράγμα με το αντίθετο περιεχόμενο. Με την διαφορά πως ο Τζαίημς Πάρις δεν παριστάνει τίποτε και οι ταινίες του έχουν τουλάχιστον δράση. Η ακραία ιδεολογικοποίηση του κινηματογράφου στην Ελλάδα είχε αρχηγό τον Αγγελόπουλο και οδήγησε στα απερίγραπτα χάλια του «Νέου ελληνικού κινηματογράφου». Ο Αγγελόπουλος, πολύ έξυπνα σκεπτόμενος, έκανε μια ταινία κομματική. Αυτό πουλούσε τότε. Και προωθούμενος από την «αριστερή» κριτική και με καλές δημόσιες σχέσεις, κάνει ακόμη το θόρυβο που κάνει – μέχρι και Χρυσό Φοίνικα μπορεί να πάρει εφέτος. Όμως τις ταινίες του ελάχιστοι τις βλέπουν πλέον, πουθενά στον κόσμο δεν παίζονται, ενώ αποσιωπούνται εντελώς οι πολλές αρνητικές κριτικές που παίρνει στο εξωτερικό – όπως εκείνη που εγώ θυμάμαι σε κάποια *Monde* του '82, που έλεγε ότι το έργο του είναι ένα τεράστιο στομφώδες κατασκευάσμα. Στην Ελλάδα, αντιθέτως, οι περισσότεροι κριτικοί θεωρούν τον Αγγελόπουλο περίπου ισάξιο του Αϊζενστάιν. Η κ. Παπαδοπούλου μάλιστα στα Νέα, έγραψε πως στον Θίασο ο Αγγελόπουλος ανατρέπει τις αριστοτελικές έννοιες του χρόνου και του χώρου. Έλεος, βρε παιδιά.

ΘΑ ΜΟΥ ΠΕΙΤΕ είναι και θέμα γούστου η τέχνη. Όντως. Λοιπόν δεν είναι του γούστου μου η προπαγάνδα στο σινεμά. Και πιστεύω πως στην Ελλάδα δεν βρέχει ολημερίς, ενώ υπάρχουν και σπίτια, εκτός από παλιές αποθήκες. Και πως οι Έλληνες δεν είναι κάποιοι χαροκαμένοι που τρέχουν με τα κουρέλια πέρα-δώθε. Και πως η ελληνική ιστορία δεν είναι ένα σκηνικό με τραγούδια και κότες. Όσον δε αφορά στους κριτικούς – διότι το κοινό δεν το χρειάζεται – θα τους υπενθυμίσω τα λόγια του Τζων Κασσαβέτη: «Είναι τρελό να λες: “Για στάσου εγώ αυτό το αυτοκίνητο το είχα σκεφτεί μπλε”. Είναι σαν να λες: “Εγώ είμαι μεγαλοφυΐα, δεν είμαι απλός σκηνοθέτης”. Τόση μεγαλοφυΐα δεν μπορώ να την καταλάβω. Γιατί όταν βλέπεις τα αποτελέσματά της, το μόνο που βλέπεις είναι ένα μπλε αυτοκίνητο και καθόλου ταινία».

ΑΠΟ ΤΟΝ
ΑΠΟΣΤΟΛΟ
ΔΙΑΜΑΝΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΑΠΟ ΤΟ 1979

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ
ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ
ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΨΑΛΗΣ
ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ
ΠΟΙΗΜΑ ΓΙΑ ΤΡΙΣ ΦΘΙΝΕΣ

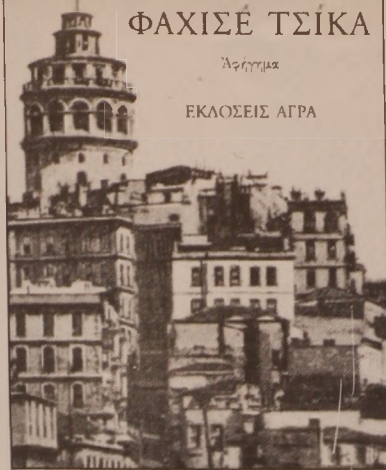

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΘΩΜΑΣ ΚΟΡΟΒΙΝΗΣ
ΦΑΧΙΣΕ ΤΣΙΚΑ

Άφ'ηγημα

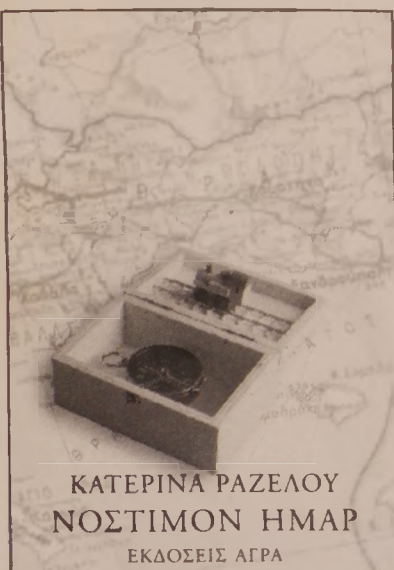
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

JEROME CHARYN
Η ΜΕΛΑΧΡΙΝΗ ΚΥΡΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΙΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΑΓΡΑ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΡΑΖΕΛΟΥ
ΝΟΣΤΙΜΟΝ ΗΜΑΡ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΗΑΤΑ
Η ΝΥΧΤΑ ΤΩΝ ΙΝΔΙΑΝΩΝ
ΕΝΑΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ 1855
Μετάφραση: Άλδος Σέδερ

ΣΕΙΡΑ - Ο ΑΤΑΚΤΟΣ ΛΟΓΟΣ - 1

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

JULIEN GRACQ
ΕΠΙΑΝΟΔΟΣ ΣΤΟΝ ΜΙΡΕΤΟΝ
Μετάφραση: Έκτορα Κικονιάδου

ΣΕΙΡΑ - Ο ΑΤΑΚΤΟΣ ΛΟΓΟΣ - 2

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

SIGMUND FREUD
ΤΟ ΜΟΤΙΒΟ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ
ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΚΟΥΤΙΩΝ
Μετάφραση: Πάνου Άλωνα

ΣΕΙΡΑ - Ο ΑΤΑΚΤΟΣ ΛΟΓΟΣ - 3

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΝΙΚΟΣ ΑΛΙΦΕΡΗΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ
ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

THOMAS
DE QUINCEY
ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ
ΗΜΕΡΕΣ
ΤΟΥ
ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ
ΚΑΝΤ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΒΕΛΑΝΤΖΑ
ΕΠΙΜΕΤΡΟ
MARCEL SCHWOB - J.L. BORGES

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ANTONIO TABUCCHI
Η ΓΥΝΑΙΚΑ
ΤΟΥ ΠΟΡΤΟ ΠΙΜ
ΚΑΙ
ΑΛΛΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΥ
ἐν ὅλῳ
ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ
1943 - 1997

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΕΚΤΟΡ ΚΑΚΗΝΑΒΑΤΟΣ
ΧΑΟΤΙΚΑ Ι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ - 1997

PRIMO LEVI

ΕΑΝ
ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΧΑΡΑΣ ΣΑΡΑΚΙΩΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

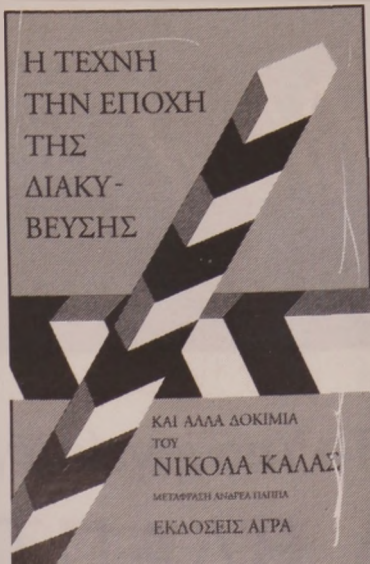

Η ΤΕΧΝΗ
ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ
ΤΗΣ
ΔΙΑΚΥ-
ΒΕΥΣΗΣ

ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΟΚΙΜΙΑ
ΤΟΥ
ΝΙΚΟΛΑ ΚΑΛΑΖ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΑΥΜΑΤΑ

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ & ΑΝΩΝΥΜΟΥ
"Ο δόξ, τα θαύματα καὶ ἡ Θεσσαλονίκη,
τοῦ Ἁγίου Δημητρίου"

ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΘΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΧΑΡΑΛΑΜΙΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

ΑΝΘΝ ΣΙΑΦΩ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ ΣΤΗ ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

"SANTÉ"
F I L T E R

New Superior Blend

650 ΔΡΧ.

Το Υπουργείο Υγείας προειδοποιεί:

ΤΟ ΚΑΠΝΙΣΜΑ ΒΛΑΠΤΕΙ ΣΟΒΑΡΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ